

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
Часопис Криминалистичко-полицијске академије из Београда

ИЗДАВАЧ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд, Цара Душана 196, Земун

ЗА ИЗДАВАЧА
Проф. др Слободан Петровић, декан

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР
Проф. др Драгољуб Кавран, Правни факултет, Београд, председник
Проф. др Клаус Роксин (Claus Roxin), Правни факултет, Минхен
Проф. др Александар Јаковлевич Сухарев, Институт за учвршћивање законитости и
правног поретка Генералног тужилаштва Русије, Москва
Проф. др Милан Пагон, Факултет за полицијско-безбедносне науке, Љубљана
Доц. др Слађана Тасева, Полицијска академија, Скопје
Проф. др Ђорђе Ђорђевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Ђорђе Игњатовић, Правни факултет, Београд
Проф. др Милан Милошевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Остоја Крстић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Бобан Милојковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд

УРЕДНИК
Проф. др Ђорђе Ђорђевић

ГРАФИЧКИ И ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК
Милан Перовановић

ПРЕВОД РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК
Јелена Панца

АДРЕСА
НБП Наука • безбедност • полиција
Криминалистичко-полицијска академија
11 080 Београд, Цара Душана 196, Земун
РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ТИРАЖ
300 примерака

ШТАМПА
INPRESS, Београд

Часопис излази три пута годишње.
Први број је објављен 1996. године,
Год. 1, број 1 (1996)

UDK 351.74

ISSN 0354-8872

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, БЕОГРАД – РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA

НБП

НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
SCIENCE • SECURITY • POLICE

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2007

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

Станко Бејатовић

УСТУПАЊЕ КРИВИЧНИХ СПИСА РАДИ КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА И СУЂЕЊА КАО ПОСЕБАН ОБЛИК МЕЂУНАРОДНЕ КРИВИЧНОПРАВНЕ САРАДЊЕ.....	3
CEDING OF CRIMINAL DOCUMENTS FOR THE PURPOSE OF CRIMINAL PROSECUTION AND TRIAL, AS A SPECIAL FORM OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW COOPERATION.....	24

Gorazd Meško, Darko Maver, Ines Klinkon

APPLIED CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF CRIME CONTROL IN THE CAPITAL OF SLOVENIA – GOOD OLD STATISTICS, POLICE CASELOAD AND NEW CHALLENGES	25
ПРИМЕЊЕНИ КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ КОНТРОЛЕ КРИМИНАЛА У ПРЕСТОНИЦИ СЛОВЕНИЈЕ.....	44

Слободан Вуковић

УЗРОЦИ КОРУПЦИЈЕ	45
CAUSES OF CORRUPTION	56

Милан Милошевић

АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ СУЗБИЈАЊА КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛА	57
CURRENT ISSUES IN COMPUTER CRIME SUPPRESSION	74

Саша Мијалковић

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНИ РАД У ПРЕВЕНЦИЈИ МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗОВАНИХ ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА	75
CRIMINAL INTELLIGENCE WORK IN PREVENTION OF INTERNATIONAL ORGANIZED ILLEGAL MIGRATIONS	92

Зоран Ђурђевић

ПОЈАМ И ВРСТЕ АНАЛИЗЕ КРИМИНАЛИТЕТА	93
THE CONCEPT AND TYPES OF CRIME ANALYSIS	109

Немања Маринковић

СТВАРАЊЕ ОДБРАМБЕНО-ВОЈНЕ СТРУКТУРЕ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ – ПРЕПРЕКЕ И МОГУЋНОСТИ	111
CREATING OF MILITARY DEFENSE STRUCTURE IN EUROPEAN UNION – OBSTACLES AND POTENTIALS	125

ИСТРАЖИВАЊА

Goce Dzukleski

SCOPE AND SPREADNESS OF THE CRIMINAL ACT OF VIOLATION OF COPYRIGHTS AND SIMILAR RIGHTS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	129
ОБИМ И РАСПРОСТРАЊЕНОСТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА КРШЕЊА АУТОРСКИХ И СЛИЧНИХ ПРАВА У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ	137

Горан Вучковић, Миливој Допсај

ЕФИКАСНОСТ СИТУАЦИОНЕ УПОТРЕБЕ СЛУЖБЕНОГ ОРУЖЈА КОД СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ.....	139
SITUATIONAL PISTOL SHOOTING EFFICIENCY OF THE STUDENTS OF THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES.....	159

ПРИЛОЗИ

Љубинко Митровић

НАСИЉЕ НАД ДЈЕЦОМ И ПРЕКРШАЈИ ИЗ ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	163
VIOLENCE AGAINST CHILDREN AND OFFENCES AGAINST THE LAW ON PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE	175

Марија Благојевић

ПОТРЕБЕ ЗА РЕДЕФИНИСАЊЕМ СЕКТОРА ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ.....	177
NEEDS TO REDEFINE CIVIL PROTECTION SECTOR	189

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	199
--------------------------	-----

ЧЛАНЦИ

УСТУПАЊЕ КРИВИЧНИХ СПИСА РАДИ КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА И СУЂЕЊА КАО ПОСЕБАН ОБЛИК МЕЂУНАРОДНЕ КРИВИЧНОПРАВНЕ САРАДЊЕ

Проф. др Станко Бејатовић
Правни факултет, Крагујевац

Сажетак: Предмет разматрања у раду је кривичнопроцесни и криминално-политички аспект уступања кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења као посебног облика међународне кривичноправне сарадње на пољу борбе против криминалитета. Међу бројним питањима која чине предмет разматрања у раду три су питања од посебног значаја. То су питања која се тичу: криминално-политичких разлога озакоњења оваквог једног облика међународне кривичноправне сарадње; међународних правних аката која регулишу ову проблематику и конкретне разраде ове проблематике у нашем позитивном кривичнопроцесном законодавству.

Кључне речи: *кривично гоњење, окривљени, међународна сарадња, кривични суд, јавни тужилац, оштрећено лице, имовинско-правни захтев.*

1. Опште напомене о институту уступа кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења

Један од посебних и, по низу питања, специфичних облика међународне кривичноправне сарадње, односно један од специфичних видова међународне сарадње и солидарности на пољу борбе против криминалитета по-

сматрано уопште,¹ је институт уступања кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења. За разлику од других облика међународне кривичноправне помоћи (нпр. од извршења појединих кривичнопроцесних радњи или издавања окривљених или осуђених лица и сл.), код примене овог института не ради се о тзв. активној кривичноправној помоћи, него о самом уступању кривичних списа страном држави или пак о преузимању списа од стране државе ради кривичног гоњења одређеног лица за одређено кривично дело. Код уступања кривичних списа страном држави јавни тужилац земље која уступа кривичне списе, тј. земље на чијем је простору и извршено кривично дело, не врши кривично гоњење и поред тога што за то постоје сви законски услови, већ предмет уступа иностраном органу. Као такав он је, пре свега последица увећане миграције људи у савременом друштву и све више слободног и несметаног преласка граница других држава, чија је пратећа појава и све већи број кривичних дела учињених на простору стране државе, и то посебно кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја моторним возилом.² Начином решавања питања која чине његову суштину, он представља одступање од једног од основних принципа кривичног права, тј. од територијалног принципа, сходно којем наше кривично законодавство важи за свакога ко на територији наше државе учини кривично дело,³ односно сходно којем су, по питању кривичних дела учињених на нашој територији, надлежни наши судови, тј. судови земље на чијој је територији дело учињено и суди се по закону те земље. Међутим, овакво, у начелу сасвим исправно решење кривичног права, у одређеним ситуацијама се показује нецелисходним, услед чега се предвиђају и одређена одступања од истог. Та нецелисходност се манифестује на више начина. На пример - судити странцу за кривично дело у земљи где га је и учинио, практично значи задржати га у тој земљи све до правноснажности пресуде, јер дозволити да пре тога напусти земљу у којој је извршио кривично дело, да би касније био позван на суђење, значи и препуштање његовој слободној вољи одржавање суђења и доношења судске одлуке у вези са тим кривичним делом. Ово из разлога што његово долажење зависи искључиво и само од његове воље јер власти његове земље га не могу принудити да се одазове позиву стране државе, а не могу га као свог држављанина ни екстрадирати.⁴ У таквим ситуацијама, правно посматрано, остајала би једина могућност право-

¹ Види: Проф. др Станко Бејатовић, *Међународна кривичноправна помоћ и међународни кривични суд*, Intermex, Београд, 2007. год.

² Проф. др Драго РАДУЛОВИЋ, *Међународно кривично право*, Подгорица, 1999. год, стр. 195-198.

³ Види чл. 6 Кривичног законика Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 85/05, 88/05, 107/05.)

⁴ Др Душан ЦОТИЋ, *Уступање странаца и преузимање домаћих грађана ради гоњења и издржавања казне*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 1-2/1984, стр. 70.

судним органима земље у којој је кривично дело извршено, а то је суђење у одсуству, али и у таквом случају без могућности извршења тако изречене пресуде, што само по себи говори и против прибегавања таквој могућности.⁵ Или, задржавање странца у земљи у којој је извршио кривично дело ради суђења, и то све до правноснажности пресуде, такође се јавља нецелисходним. Ово тим пре што поступак који доводи до правноснажне пресуде траје, и у ситуацијама његове потпуне ефикасности, месецима.⁶ Задржавањем странца у земљи извршења кривичног дела он губи могућност бављења својим радом, својом делатношћу и, углавном, нема средстава за покриће трошкова свог тако дугог боравка у страни земљи, а онемогућава му се и испуњење обавеза у његовој земљи према породици и другима, и то, у не малом броју случајева, због кривичног дела које нема већи значај. А ако се овоме дода и чињеница да се ради, у не малом броју случајева, о кривичним делима, одређивања а камоли тако дугог трајања притвора, онда цео проблем добија још више на својој значају.⁷

Решење напред наведене ситуације нађено је, сасвим оправдано, како у неким мултилатералним конвенцијама (европским и регионалним), тако и у све већем броју међудржавних двостраних уговора о правној помоћи. Основна идеја у свим међународним актима овог карактера, без обзира о којем њиховом нивоу се ради, јесте да држава у којој је странац учинио кривично дело уступа вођење кривичног поступка, а на тај начин и пресуђење целе кривичне ствари држави у којој странац има пребивалиште, а та држава преузима обавезу да води кривични поступак и кривично дело пресуди пред својим судовима и по својим законима.

Као што је то већ истакнуто, напред изнесена идеја овог института садржана је у многим мултилатералним конвенцијама и билатералним међународним уговорима о правној помоћи. Посматрано историјски, ту, пре свега, треба споменути Европску конвенцију о преношењу поступака у кривичним стварима из 1972. године,⁸ која није ограничена само на саобраћајна кривична дела већ се односи на сва кривична дела у оквиру следећих начела: да лице ко-

⁵ Др Јован Павлица, Екстрадиција, Правни живот, бр. 10/83, стр. 1039.

⁶ Види: Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета, Зборник „Реалне могућности кривичног законодавства у сузбијању криминалитета“, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 1997. год, стр. 155-207.

⁷ Види: Др Богдан Златарић, Међународно кривично право, Правни факултет Загреб, 1979. год.

⁸ Усвојена од стране Савета Европе 15. маја 1972. године, а ступила на снагу 30. марта 1987. год. Ратификована од стране наше земље 2001. године („Сл. лист СРЈ“ – Међународни уговори, бр. 10/2001), и том приликом су дате две изјаве: „1. У СР Југославији кривичну санкцију учиниоцу кривичног дела може изрећи само надлежни суд у законом прописаном поступку (чл. 9 ст. 3). 2. У смислу чл. 18 ст. 2 Конвенције, СР Југославија тражи да копија одлуке у писаној форми, наведена у чл. 16 ст. 2 буде достављена и на српском језику“.

је се уступа ради кривичног гоњења има стално пребивалиште у земљи потписници конвенције којој се уступа ради гоњења, односно да је држављанин једне од ових земаља; да се ради о кривичним делима предвиђеним у законодавствима обје земље, изузев ако се ради о политичким, војним или фискалним деликтима, или ако постоје основи веровања да је прогон мотивисан расним, религиозним, етничким или политичким разлозима. Затим, вођење поступка неће бити уступљено ни ако је застарело кривично гоњење за учињено дело према праву земље суђења, као и ако би поступак био противан међународним уговорима или правном поретку земље којој се предмет уступа ради вођења поступка.⁹ Овоме додајмо и то да, сходно чл. 8 ст. 1 Конвенције, државе уговорнице могу једна од друге да затраже преузимање поступка у било којем од следећих случајева: ако се сумња да лице у питању има стални боравак у замољеној држави; уколико је осумњичено лице држављанин замољене државе или је она његова држава порекла; уколико осумњичено лице у замољеној држави издржава или треба да издржава казну која подразумева лишење слободе; уколико се поступак за исто или друга кривична дела покреће против осумњиченог лица у замољеној држави; уколико се сматра да је пренос поступка пожељан у интересу истине, а посебно, уколико се главни доказни материјал налази у замољеној држави; уколико се сматра да би извршење пресуде у замољеној држави, ако би иста била изречена, вероватно побољшало изгледе за друштвену рехабилитацију осуђеног лица; уколико се сматра да се не може обезбедити присуство осумњиченог лица за саслушање у току поступка у држави молили, док његово лично присуство на саслушањима у току поступка у замољеној држави може да буде обезбедјено, или уколико се сматра да држава у питању не би могла да изврши пресуду и уколико би она била донета, чак и кад би могла да прибегне екстрадицији, док би замољена држава то могла. Даље, у случају када је против окривљеног лица донета коначна пресуда у једној држави уговорници, она може да затражи пренос поступка у једном или више од наведених случајева само уколико сматра да не би могла да обави извршење пресуде, чак и ако би могла да прибегне екстрадицији, и ако друга држава уговорница у принципу не прихвата извршење казне изречене од стране суда друге државе, или пак одбије извршење такве пресуде (чл. 8 ст. 2 Конвенције). На крају, додајмо и то да ова Конвенција има посебан значај, не само због свога садржаја, већ и због тога што управо захваљујући таквом свом садржају служи као подлога закључењу највећег броја међудржавних билатералних уговора овог карактера. Затим, ту је Европска Конвенција о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, за кривична дела на-

⁹ Види: *European Conventionis and Agreementes, Volume, III, Strsasburg, 1975. str. 7.*

сиља и друга кривична дела која изврше страни гледаоци у гостима на спортским манифестацијама, коју је наша земља ратификовала 1990. године,¹⁰ а која предвиђа преузимање кривичног поступка у таквим случајевима и служи као база за израду не малог броја билатералних међудржавних уговора са овом тематиком. Даље, посматрано са овог аспекта, пажњу заслужује и Споразум између држава чланица Европских заједница о трансферу поступака у кривичним стварима од 6. новембра 1990. године¹¹ и сл.¹²

Поред међународних Конвенција и споразума, одредбе о трансферу кривичног поступка налазимо и у бројним међудржавним билатералним уговорима. Неки од ових уговора, штавише, закључени су и пре доношења означених конвенција, што само за себе говори о изузетној актуелности ове проблематике. Тако, посматрано са овога аспекта, и наша држава је закључила бројне уговоре ове врсте, и то неке од њих још средином прошлог века. Уговор ове врсте закључен је са СССР 1962. године, са Мађарском 1968. године, Пољском 1960, Румунијом такође 1960. године итд.¹³ Основна карактеристика ових уговора јесте да се у њима, стриктно гледано, не успоставља институт „трансфера кривичног гоњења“, тј. обавеза уговорних страна да ће уступити ради гоњења држављане земљи уговорници ако почиње дело на њеној територији, већ се ради о обавези гоњења својих држављана за дела почињена у другој уговорној страни. Као такве, ове одредбе свакако доприносе трансферу кривичног гоњења, јер постоји чврста уговорна обавеза друге стране да ће предузети кривично гоњење у таквим случајевима. При овоме, треба имати у виду још једну специфичност ових уговора, а то је да се земљи у којој је извршено кривично дело доставља и обавештење о резултатима кривичног поступка у случају осуде, односно кажњавања, уз препис правноснажне одлуке. Даљу еволуцију института „трансфера поступка“, посматрано са аспекта билатералних међудржавних уговора, представљају решења садржана у уговорима о правној помоћи у кривичним стварима са СР Немачком из 1972. године, Републиком Аустријом из 1983. године и Хрватском из 1997. године. У овим уговорима, по први пут на простору наше државе, изричито је предвиђен институт „трансфера кривичног поступка“. Наиме, у уговору са СР Немачком постоји посебна одредба са

¹⁰ Види чл. 5 ст. 2 тач. 1 Конвенције

¹¹ Споразум је закључен између држава чланица Европске заједнице 6. новембра 1990. године. Сходно чл. 17 ст. 2 истог, споразум ступа на снагу за сваку државу која му приступи 90 дана након депоновања њених инструмената приступања.

¹² Види: Владимир Поповић, Међународна правна помоћ, „Сл. гласник“, Београд, 2003. год.

¹³ Види: Др Божидар Бановић - Др Горан Илић, Међународна кривичноправна помоћ и Државна заједница Србија и Црна Гора, Казнено законодавство, организација и функционисање правосуђа у Државној заједници Србија и Црна Гора, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд, 2003. год, стр. 209-227.

насловом „Молба за преузимање гоњења“, према којој свака земља уговорница може, уместо да сама кривично гони, замолити другу државу уговорницу да преузме кривично гоњење против лица које на њеној територији има уобичајено бораиште, а нарочито против држављанина те државе, иако је кривично дело извршено на територији друге државе, под условом да би то било адекватно, односно целисходно. У таквој ситуацији орган замољене државе испитује да ли по њеном праву то лице може да буде гоњено и у складу са тим доноси одлуку по уложеној молби. У случају да се ради о предлогу за гоњење општећеног, такав предлог има правно дејство и у другој држави, при чему у таквој ситуацији, кад у том погледу постоји одређени преклузивни рок, тај рок тече од дана кад је орган замољене државе надлежан за кривично гоњење примио замолницу. У вези са овим уговором интересантно је напоменути и то да се молба за преузимање гоњења може односити и на дела која су кажњива новчаном казном, па чак и у случају када она формалноправно нису ни кривична дела (случај са саобраћајним прекршајима). Даље, овај уговор предвиђа и обим неопходне документације, обавезу обавештавања о одлуци по молби за преузимање, искључење наплате судских трошкова и дејство преузимања гоњења.¹⁴ Начелно посматрано идентична решења садржи и уговор са Аустријом о правној помоћи у кривичним стварима из 1983. године, с тим што садржи и извесне модификације. Нпр. замолница за преузимање гоњења може се упутити само за кривично дело које је кажњиво у обје земље. Затим, замољена држава изричито је овлашћена да примењује своје материјално и процесно право, с тим што се у случају саобраћајних кривичних дела примењују саобраћајни прописи који важе према месту извршења дела. Исто тако, овде заслужују пажњу и одредбе о примени одредаба о третирању лажног сведочења из националног законодавства замољене земље, и то на исти начин као када би такав лажни исказ био дат пред судом земље која упућује молбу да се страни држављанин гони у својој матичној земљи.¹⁵ На крају, у вези са овим приказом, истакнимо и то да сличне норме о уступању, односно преузимању кривичног гоњења, садржи и уговор између СР Југославије и Републике Хрватске о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима из 1997. године.¹⁶

Изнета решења на међународном плану која су дошла до изражаја како у конвенцијама, тако и бројним билатералним уговорима, утицала су и на увођење овог института, и то као општег института и у националном кривичном законодавству. У нашем кривично-процесном законодавству, посматрано уопште, овај институт је озакоњен доношењем Закона о кривичном поступку

¹⁴ Види чл. 18–21 Уговора.

¹⁵ Види чл. 19–21 Уговора.

¹⁶ Види чл. 28–31 Уговора.

из 1976. године,¹⁷ уз констатацију да одредбе националног законодавства, по овом питању, важе само у случају да међународним уговором није нешто друго одређено.¹⁸

У вези са садржајем овог института у нашем кривичнопроцесном законодавству, који се суштински посматрано не мења од дана његовог озаконења,¹⁹ треба имати у виду и чињеницу да за таква општа кривичнопроцесна решења постоји и одговарајуће материјално- правно покриће. Оно је садржано у чл. 6 ст. 5 Кривичног законика Републике Србије. Према овој одредби у случајевима из ст. 1-3 овог члана (када је дело учињено на територији Србије), предмет кривичног дела странца може се, под условима узајамности, уступити иностраној држави раду гоњења. Истина, ЗКП не условљава примену члана 536, тј. овог института реципроцитетом. С друге стране, процесна норма из чл. 536 ЗКП омогућава уступање ради гоњења и суђења странаца који имају пребивалиште изван наше државе, само за кривична дела за која је предвиђена казна затвора до десет година, као и ако се ради о кривичним делима угрожавања јавног саобраћаја (чл. 536 ст. 3 ЗКП). Значи, процесни закон уводи за уступање странца ради кривичног гоњења одређена материјалноправна ограничења, које не познаје Кривични законик. Нпр. да се оштећени, ако је наш грађанин, уступању не противи, или да је дато одговарајуће обезбеђење за остваривање његовог имовинскоправног захтева. Но, и поред овога, мора се констатовати да наш Законик, посматрано уопште, широко, сасвим оправдано, отвара врата међународне сарадње када се ради о уступању кривичног гоњења странца који је извршио кривично дело на нашој територији, па и у случају када по том питању не постоји уговором утврђени однос наше земље са другом земљом. Са оваквим својим решењима наше кривично законодавство, посматрано са овог аспекта, засигурно спада у ред савремених, изузетно модерних кривичних законодавстава.

Полазећи од напред изнесеног начина правног регулисања овог облика међународне кривичноправне сарадње, поставља се питање предности оваквог начина правног регулисања овог кривичнопроцесног института у међудржавним билатералним уговорима, односно у националном законодавству. Постоје бројни разлози који оправдавају овакав паралелни начин правног регулисања ове проблематике. Тако предност регулисања овог института у националном законодавству се огледа у томе што у таквим ситуацијама није по-

¹⁷ „Сл. лист СФРЈ“, бр 4/77, 14/85, 74/87, 57/89 и 3/90 и „Сл. лист СРЈ“, бр. 27/92 и 24/94).

¹⁸ Чл. 530 ст. 2 Законика о кривичном поступку („Сл. Лист СРЈ“, бр.70/01 и 68/02 и „Сл. гласник РС“, бр.58/04, 85/05, 115/05 и 49/07).

¹⁹ Проф. др Станко Бејатовић - Проф. др Драго Радуловић, Законик о кривичном поступку (са објашњењима, упутством за практичну примену и регистром појмова), Култура, Београд, 2002. год, стр. 360. (Види и Главу XXXIV новог Законика о кривичном поступку Србије – „Сл. гласник РС“, бр.46/06 и 49/07).

требно спроводити релативно дуге припреме, преговоре и поступак ратификације међународних споразума, ако већ постоји национални општи пропис по којем се може вршити уступање, односно преузети кривично гоњење према сопственом држављанину који је извршио кривично дело у иностранству. С друге стране, предности регулисања овог института путем билатералних међудржавних уговора огледају се нпр. у томе што доводе до кривичног гоњења сопствених држављана, или својих становника уопште, и у ситуацијама када су таква лица недостижна органима земље у којој је кривично дело извршено. Поред овог, таквим уговорима могу се предвидети и друге обавезе и поступци уговорних страна који олакшавају вођење поступка, као и информисање о току и исходу кривичног поступка.²⁰

На основу анализе наведених, као и других међународних конвенција, билатералних међудржавних уговора, као и анализе одређених законских текстова у вези са овим обликом међународне кривичноправне сарадње, могуће је извести неколико општих, неспорних, опште прихваћених услова као претпоставки практичне реализације овог вида међународне кривичноправне сарадње уопште. То су:

1. Да је дело предвиђено као кривично дело у законодавствима обје земље;
2. Да постоје законске претпоставке у материјалном праву за кривично гоњење, односно надлежност суда земље којој се предмет уступа;
3. Да је замољена држава, односно држава којој је предмет уступљен по уговору обавезна (тамо где се уступање врши на основу уговора), односно по начелу реципроцитета спремна, да прихвати кривично гоњење, реално оцењујући друштвену опасност деликта који је почињен у земљи која уступа предмет ради гоњења;
4. Да трансферу кривичног гоњења не подлежу кривична дела за која се не одобрава екстрадиција (политичка, фискална, војна кривична дела), као ни предмети код којих се окривљени, посебно ако се још налази у земљи извршења кривичног дела, изричито противи уступању.²¹

На крају ових општих напомена истакнимо и то да, и поред пуне и неспорне оправданости института трансфера кривичног гоњења, института који непобитно све више намеће савремени живот, само уступање суђења кривичног дела које се догодило на територији једне државе оној држави на чијој територији учинилац има пребивалиште, наилази и на одређене тешкоће које

²⁰ Др Душан Цотић, Уступање предмета странаца и прихватање предмета југословенских грађана ради гоњења и издржавања казне као савремени облик међународне правне помоћи у кривичним стварима, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 1–2/84, стр. 66.

²¹ Др Душан Цотић, Уступање странаца и преузимање домаћих грађана ради гоњења и издржавања казне, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 1–2/1984, стр. 70.

су, истина, техничке природе, али нису ни у ком случају за занемаривање и могу, у извесном степену, да утичу на саму ефикасност практичне реализације овог вида кривичноправне сарадње. Тако се, нпр. јавља питање позивања оштећеног и сведока из државе у којој се дело догодило на суђење у државу у којој окривљени има пребивалиште. Затим, сигурно је да код овог института мора да дође и до не малих одступања од начела непосредности и контрадикторности главног претреса, као, иначе, једних од његових основних начела. Затим, ту је и питање коришћења доказног материјала који је прибављен у другој држави, као и неки други проблеми.²² Међутим, они ни у ком случају не доводе и не могу довести под знак питања пуну оправданост оваквог једног института. Института који сваки дан све више добија на своме значају.

2. Правна природа и облици уступања кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења

Полазећи од садржине и других основних карактеристика овог облика међународне кривичноправне помоћи уопште, поставља се питање његове правне природе. Реч је о теоретском питању о којем су присутна различита мишљења. Но, и поред постојања већег броја тих разлика, ипак се сва ова мишљења могу свести на два. Према једном, уступање кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења за кривична дела извршена на властитој територији представља одрицање од власите јурисдикције, а тиме и ограничавање властите репресивне власти, а што даље значи и нарушавање сопственог принципа суверенитета.²³ Овакво мишљење засновано је, поред осталог, и на територијалном принципу као једном од основних принципа кривичног права уопште, сходно којем кривично законодавство једне државе важи за сваког ко на њеној територији учини кривично дело. Односно, сходно којем судови земље на чијој је територији кривично дело извршено суде за то кривично дело и то по законима те земље.²⁴

Према другом мишљењу, уступање кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења, доиста значи делегирање власитите јурисдикције, међутим то делегирање не дира у суверенитет државе која врши уступање, и поред тога што такво уступање значи и одступање од напред наведеног територијалног принципа као једног од основних принципа кривичног права уопште.²⁵

²² О томе опширније види: Др Душан Цотић, Уступање., стр.67.

²³ Др Душан Цотић, Уступање странаца и преузимање домаћих грађана ради гоњења и издржавања казне, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 1-2/19845, стр. 70.

²⁴ Чл. 6 Кривичног законика Републике Србије

²⁵ Др Мирјан ДАМАШКА, Саобраћајни деликти странаца, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 3/1971, стр. 198.

Имајући у виду основне карактеристике овог облика међународне кривичноправне сарадње, а пре свега услове под којима се врши уступање, односно преузимање кривичног гоњења и суђења од стране једне државе другој држави, чини се да другонаведено схватање, по питању правне природе овог вида међународне кривичноправне сарадње има много више оправдања и да је, као такво, ближе стварности. Више је разлога који говоре у прилог исправности оваквог једног мишљења, а међу њима посебну пажњу заслужују четири. То су:

Прво – уступање кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења а тиме и одрицање од властите јурисдикције у конкретној кривичној ствари, не значи априори и одрицање од *jus puniendi* над страним учиниоцем кривичног дела. Код овог вида међународне кривичноправне сарадње, без обзира на његов облик замољена држава преузимањем гоњења заправо наступа као заступник репресивне власти државе молитељице;

Друго – држава која преузима кривично гоњења ограничена је обимом захтева који је добила од државе молитељице;

Треће – интереси оштећеног лица као држављанина земље на чијој је територији извршено кривично дело у целости су заштићени и поред тога што се за извршено кривично дело којим је оно оштећено не суди у његовој држави. Ово из разлога што уступање није дозвољено ако се оштећено лице које је наш држављанин томе противи, осим ако је дато обезбеђење за остваривање његовог имовинскоправног захтева.²⁶ Односно, ако је надлежном органу стране државе која врши уступање поднесен имовинскоправни захтев, поступиће се по истом као да је поднесен надлежном суду;²⁷

Четврто – са развојем, јачањем и све већом улогом међународног а тиме и међународног кривичног права и међународних правосудних институција, схватање суверенитета једне државе је данас сасвим другачије од схватања у времену које је иза нас. У времену које је иза нас могло би се, у ствари, и поставити питање нарушавања суверенитета једне државе практичном реализацијом овог вида међународне кривичноправне помоћи. Међутим, данас када међународно право и међународне правосудне институције не само да добијају на своме значају, већ, у не малом броју случајева, имају и примат над националним правосудним институцијама,²⁸ онда се ово не може ни у ком случају довести под знак питања, што, само по себи, истина индиректно, говори и у прилог оправности оваквог једног мишљења по питању правне природе овог вида међународне кривичноправне сарадње.

²⁶ Чл. 536 ст. 4 Законика о кривичном поступку

²⁷ Чл. 537 ст. 2 Законика о кривичном поступку

²⁸ Види нпр. чл. 10 и 16 бивше Уставне повеље Државне заједнице Србија и Црна Гора („Сл. лист СЦГ“, 1/2003).

Посматрано са аспекта садржаја овог вида међународне кривичноправне помоћи, разликују се два његова облика. Критериј разликовања ова два облика је држављанство лица поводом чијег кривичног дела се врши уступање, односно преузимање кривичног гоњења. Односно, да ли се ради о нашем држављанину који је извршио кривично дело у иностранству или, пак, о странцу који је извршио кривично дело на нашој територији. У првом случају реч је о преузимању кривичног гоњења од стране наше државе, а у другом случају уступању списка страној држави ради кривичног гоњења и суђења, као другом могућем облику овог вида међународне кривичноправне сарадње, посматрано уопште. И поред постојања низа сличности, између ова два облика ипак постоје и одређене разлике које намећу неопходност посебног излагања сваког од ових облика.

3. Уступање кривичних списка страној држави ради кривичног гоњења и суђења

Један од два могућа облика уступања кривичних списка једној држави ради кривичног гоњења и суђења уопште је уступање кривичних списка од стране наше државе страној држави. Као такав представља одступање од територијалног принципа кривичног права предвиђеног у чл. 6 ст. 1 Кривичног законика Републике Србије, према којем се наше кривично законодавство примењује на све учиниоце кривичних дела извршених на нашој територији, и то без обзира да ли су извршена од стране нашег држављанина, или, пак, од стране странца, и за та кривична дела суде наши судови према општим критеријумима њихове стварне, месне и функционалне надлежности. Посматрано уопште, одступање од напред изнесеног територијалног принципа, када јер реч о уступању кривичних списка ради кривичног гоњења и суђења, могуће је у два случаја. Прво, у случају да је то предвиђено међународним (билатералним или мултилателарним) уговором, тј. на основу узајамности, а други случај је да на то пристане замољена држава и поред тога што између ње и државе мољиле нема никаквог уговора по том питању. У овоме случају, реч је о уступању кривичних списка ради кривичног гоњења и суђења по пристанку. Заједничка карактеристика и једног и другог начина уступања кривичних списка ради кривичног гоњења и суђења јесте да лице поводом чијег се кривичног дела врши уступање мора да буде странац посматрано са аспекта земље која врши уступање, односно држављанин земље која преузима кривичне списе, као и да је конкретно кривично дело извршено на територији државе која врши уступање, под даљом претпоставком, а то је да су испуњени и други услови могућности уступања.

Имајући у виду чињеницу постојања два могућа начина уступања кривичних списка ради кривичног гоњења и суђења од стране једне државе другој

држави, као и чињеницу да између те две државе у конкретном случају може да постоји и уговор који регулише таква питања и да, истовремено, у њиховом кривичнопроцесном законодавству постоји овај вид уступања као општи институт кривичног процесног права, поставља се питање: Који начин уступања у таквом случају има предност? У оваквим случајевима уступање на основу пристанка државе молиље, као општа установа кривичног процесног права, примењује се само ако не постоји одговарајући уговор, што ће рећи да се уступање кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења врши, пре свега, на основу узајамности, а тек у недостатку конкретног уговора у вези са овом проблематиком, по пристанку замољене државе, који је, с обзиром на то, супсидијарног карактера посматрано са аспекта овог вида међународне кривичноправне сарадње уопште.

Полазећи од чињенице да је уступање кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења по пристанку замољене државе општи институт кривичног процесног права, поставља се питање услова могућности његове практичне реализације. Наиме, да би дошло до његове практичне реализације неопходно је да претходно буду испуњени услови прописани у закону државе која врши уступање, а код нас то је чл. 536 Законика о кривичном поступку. Према истом, услови могућности уступања су услови који се односе како на лице које се уступа, тако и на кривично дело поводом којег се врши уступање, односно и на лице оштећено извршењем кривичног дела и став државе којој се врши уступање, и они се огледају у следећем:

1. Посматрано са аспекта кривичног дела које је предмет уступања, Законик предвиђа два услова. Један се тиче места извршења кривичног дела, а други његове природе и тежине, посматрано са аспекта прописане кривичне санкције. Што се тиче места извршења, уступање је могуће само у случају када је оно извршено на територији наше државе.²⁹ Међутим, ово није једини услов везан за кривично дело. До уступања списа ради кривичног гоњења и суђења од стране наше државе некој другој држави по овоме основу не може да дође у случају извршења било којег кривичног дела од стране странца на нашој територији. То је могуће само код поједних врста кривичних дела, што зависи како од њиховог карактера, тако и од кривичне санкције прописане за исто. Сходно овом критеријуму, наша држава може да уступи кривични спис странца ради његовог кривичног гоњења и суђења због извршеног кривичног дела на нашој територији само ако се ради о две следеће категорије кривичних дела – то су кривична дела за која је предвиђена казна затвора до десет година, без обзира о којем кривичном делу се ради, односно кривична дела угрожавања јавног саобраћаја, без обзира на врсту и износ кривичне санкције прописане за такво кривично дело (чл. 536 ст. 3 ЗКП).

²⁹ Чл. 536 ст. 1 Законика о кривичном поступку

У вези са овим условом, чини се изузетно значајним и још увек актуелним став заузет на састанку савезног, републичких и покрајинских јавних тужилаца одржаном у Сарајеву 1979. године. Према истом, издавање не треба вршити за кривична дела против јавног саобраћаја са тешким последицама, на штету домаћег држављанина, под нарочито тешким околностима које су изазвале или су могле изазвати узнемирење грађана. У осталим случајевима, ако је дошло до смрти или тешке телесне повреде југословенског грађанина, претходни поступак обавезно спроводе југословенски органи и, по окончању претходног поступка, достављају списе иностраном органу, ако се томе не противи оштећени и ако је дато осигурање његовог имовинскоправног захтева.³⁰ На крају, у вези са овим условом, додајмо и то да до уступања може да дође само у случају да се ради о кривичним делима за која се гони по службеној дужности. Кривична дела за која се кривично гоњење предузима по приватној тужби, због своје природе и других својих специфичности, сасвим нормално, не потпадају под овај вид међународне кривичноправне сарадње на пољу борбе против криминалитета.

2. Други услов могућег уступања списка ради кривичног гоњења и суђења по основу пристанка замољене државе, а и по основу узајамности, везан је за лице чије се уступање врши. Сходно овоме услову, до уступања може доћи само ако се ради о странцу који има пребивалиште у страни држави.³¹ У случају испуњења овог као и других Закоником предвиђених услова, уступање је могуће ван услова који се тичу екстрадиције и који су, као такви, предвиђени у чл. 540 Законика, што је и сасвим нормално с обзиром на правну природу овог вида међународне кривичноправне сарадње.

3. Трећи Закоником прописани услов могућности уступања тиче се става лица оштећеног извршењем таквог кривичног дела у случају када је он наш држављанин. У таквом случају, да би дошло до уступања, поред осталих услова, потребна је и сагласност таквог оштећеног лица. Изузетак је једино случај када је дато обезбеђење за остваривање његовог имовинскоправног захтева.³²

4. На крају, као посебан услов могућности уступања списка ради кривичног гоњења и суђења од стране наше државе држави чији је држављанин извршио кривично дело на нашој територији јесте и то да се његова држава не противи уступању.³³ У вези са овим условом треба посебно истаћи да страна држава није обавезна да прихвати понуђену надлежност у случају када се ра-

³⁰ Цитирано по: Проф. др Тихомир Васиљевић - Проф. др Момчило Грубач, Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, 2003. год, стр. 957.

³¹ Чл. 536 ст. 1 Законика о кривичном поступку.

³² Чл. 536 ст. 4 Законика о кривичном поступку

³³ Чл. 536 ст. 1 Законика о кривичном поступку

ди о уступању на основу пристанка, што није случај код уступања на основу узајамности будући да је у таквом случају држава обавезна да поступа по уговору. Шта више, у случају добијања молбе за преузимање списка по овоме основу, замољена држава нема обавезу да свој став по тој молби, без обзира да ли је он позитиван или негативан, саопшти држави мољили. Међутим, сходно правилима понашања у међународним односима она би ипак била дужна да саопшти одговор, и то у разумном року. Значи, ни рок одговора за замољену државу није предвиђен. Изузетак је једино случај када се окривљени налази у притвору. У таквом случају од стране државе ће се затражити да најкраћим путем у року од петнаест дана извести државу молитељицу да ли прихвата или не преузимање кривичног гоњења.³⁴ Међутим, ни у таквом случају она није дужна да поступи по таквој замолници државе молиле. Ово из разлога што је одредба чл. 536 ЗКП која предвиђа овако нешто наш национални пропис и као такав не може обавезивати органе стране државе. Обавеза за њих може произићи само из њиховог законодавства или, пак, из закључених међународних уговора. Чл. 536 ЗКП даје само овлашћење нашим надлежним државним органима да одступе од принципа територијалног важења нашег кривичног законодавства и прописа о надлежности наших надлежних правосудних органа и ни у ком случају не значи обавезу судова друге државе да прихвате суђење.

У вези са надлежношћу за доношење одлуке о уступању кривичних списка ради кривичног гоњења и суђења на основу пристанка замољене државе, треба пре свега констатовати да је уступање кривичних списка само могућност, а не и обавеза наших надлежних државних органа. Шта више, и у случају када су испуњени сви услови за уступање до уступања не мора доћи. Уступање кривичних списка, и у случају када су испуњени сви законом тражени услови, је дискреционо право надлежног органа, као што је и дискреционо право надлежног органа замољене државе да прихвати или не понуђене списе ради кривичног гоњења и суђења. Наши надлежни државни органи (јавни тужилац и суд) доносе одлуку о делегирању на „основу сопствене оцене целисходности кривичног гоњења странца с обзиром на фактичке околности које су се у конкретном случају појавиле и које, са гледишта друштвених интереса, оправдавају или не оправдавају вођење кривичног поступка у нашој земљи“. У вези са овако датим правима надлежних државних органа државе молиле и замољене државе по питању уступања, односно прихватања уступљених кривичних списка, поставља се питање односа овог вида међународне кривичноправне сарадње и начела опортунитета кривичног гоњења. Односно, да ли у случају када се ради о кривичним де-

³⁴ Чл. 536 ст. 5 Законика о кривичном поступку

лима за које је по Законнику дозвољено уступање кривичних списа страном држави, може да се користи и начело опортунитета или не и у случају када су испуњене законске претпоставке за уступање? Посматрано са аспекта замољене државе то није спорно. Она може применити начело опортунитета у одлучивању да ли ће или не предузети кривично гоњење. Овим својим правом замољена држава чак може да се користи и у случају када се, у односу на конкретно кривично дело и његовог извршиоца, према законодавству земље у којој је исто извршено, примењује искључиво начело легалитета кривичног гоњења. Уз ово, замољена држава може и при оцени постојања кривичног дела да се руководи постојањем друштвене опасности које законодавство земље где је извршено кривично дело не познаје. Међутим, за разлику од овог, нешто другачија ситуација је код земље на чијем подручју је извршено кривично дело. Могућност коришћења начела опортунитета у таквом случају зависи, пре свега, од врсте органа у чијој је надлежности доношење одлуке о уступању кривичних списа, а потом и од врсте и износа кривичне санкције прописане за конкретно кривично дело. Сходно овом критеријуму, начелом опортунитета у случају испуњености услова за уступање конкретног кривичног списа страном држави, може да се користи јавни тужилац а не и други органи у чијој је иначе надлежности могућност доношења одлуке о уступању кривичних списа страном држави. И у овом случају јавни тужилац може да се користи начелом опортунитета кривичног гоњења под општим условима предвиђеним за могућност његове примене, тј. само под условима из чл. 236 и чл. 237 ЗКП. Међутим, са друге стране само уступање кривичних списа страном држави нема никакве везе са применом начела опортунитета, односно оно у таквом случају не представља одступање од начела легалитета кривичног гоњења. Ово из разлога што и у случају уступања кривичних списа страном држави јавни тужилац не одустаје од кривичног гоњења. Он и даље кривично гони, само сада преко другог органа.

Питање органа надлежног за доношење одлуке о уступању кривичних списа страном држави ради кривичног гоњења и суђења зависи од фазе кривичног поступка, односно од тога да ли је кривични поступак покренут или не. Сходно овом критеријуму, одлуку о уступању кривичних списа страном држави ради кривичног гоњења и суђења током претходне истраге и истраге доноси надлежни јавни тужилац, што се и у оваквом случају решава по општим правилима нашег процесног законодавства за одређивање стварне и месне надлежности јавног тужилаштва. После овог процесног тренутка, па све до ступања оптужнице на правну снагу, ову одлуку доноси истражни судија, с тим што у таквом случају иницијатива за уступање мора да потекне од стране јавног тужиоца који је покренуо кривични поступак. Међутим, ова иницијатива не мора бити прихваћена и у таквом случају се не тражи одлука Ванпра-

справног већа из чл. 24 ст 6 Законика о кривичном поступку. Ово из разлога што одлуку о неслагању истражног судије са предлогом јавног тужиоца доноси Веће само када то Законик изричито предвиђа, што није случај са конкретним. Странац поводом чијег кривичног дела се врши уступање кривичних списка, као и конзуларно представништво његове државе, могу чинити предлоге у овоме правцу, али они немају никакву обавезну снагу. Од ступања оптужнице на правну снагу па до почетка главног претреса одлуку о уступању кривичних списка доноси Ванрасправно веће суда из чл. 24 ст. 6 Законика, из чега произилази да је уступање кривичних списка страној држави ради кривичног гоњења и суђења могуће само до почетка главног претреса а не и после тог процесног тренутка.³⁵ Овоме додајмо и то да јавни тужилац и суд (истражни судија и Ванрасправно веће) доносе одлуку о уступању кривичних списка на основу властите оцене целисходности кривичног гоњења странца и исту процењују с обзиром на све околности које су пратиле и прате извршење његовог кривичног дела, и које, са гледишта друштвеног интереса, не оправдавају вођење поступка.

У вези са поступком уступања кривичних списка страној држави ради кривичног гоњења и суђења пажњу заслужују још четири чињенице. То су:

Прво – о стављању захтева за уступање кривичних списка не обавештава се окривљено лице;

Друго – до преузимања кривичних списка, односно поступка од стране надлежних органа стране државе домаћи органи предузимају процесне радње осим доношења коначне одлуке;

Треће – застарелост не тече за време од упућивања молбе до дана прихватања поступка од стране надлежног органа стране државе, или, пак, до његове изјаве да не жели да прихвати поступак;

Четврто – списи који се достављају страној држави су кривична пријава, односно обавештење полиције јавном тужиоцу у смислу чл. 226 ЗКП, записници о предузетим процесним радњама од стране полиције и судски списи од покретања кривичног поступка до слања списка страној држави.

Од стране неког од напред наведених субјеката (јавног тужиоца, истражног судије или Ванрасправног већа суда) одлука о уступању списка се доноси у виду решења. Против овако донетог решења жалба је дозвољена без обзира ко је донео решење, и то по општим правилима везаним за овај правни лек, тј. по чл. 498 ЗКП.

Посматрано са аспекта начина достављања списка страној држави оно се врши дипломатским путем, и то у складу са одредбама које се односе на међународну кривичноправну помоћ уопште, тј. сходно чл. 532 ЗКП.

³⁵ Чл. 536 ст. 2 Законика о кривичном поступку

У вези са донетом одлуком нашег органа о уступању кривичних списа страној држави ради кривичног гоњења и суђења још једном треба констатovati да страна држава нема обавезу прихватања понуђене надлежности. Исто тако, страној држави се не може одредити никакав рок за одговор о прихватању или неприхватању списа али се она може замолити да одговори хитно ако се окривљени налази у притвору. Из овог даље следи да би страна држава само сходно правилима понашања у међународним односима била дужна да у разумном року одговори на молбу државе мољиле. Даље, од предаје молбе страној држави за преузимање кривичних списа па до прихватања те молбе у земљи молили се фактички прекида сваки рад на том предмету, будући да је он немогућ јер се предмет налази код органа стране власти. Међутим, поступак код домаћег суда се наставља у случају да страна држава не прихвати поступак. Изузетак од оваквог правила је само у случају да је конкретним међународним уговором предвиђен рок у којем страна држава треба да одговори да ли поступак прихвата или не. У таквом случају поступак пред домаћим судом се наставља истеком тако утврђеног рока, ако је то технички могуће због списа који се налазе код надлежног органа стране државе.

4. Преузимање списа ради кривичног гоњења и суђења

Ово је други могући облик уступања кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења као посебног вида међународне кривичноправне сарадње на пољу борбе против криминалитета, посматрано уопште. Посматрано са аспекта његове садржине, он представља обратну ситуацију од претходног облика (уступање списа страној држави) и као такав састоји се у могућности да наша држава преузме кривичне списе, а тиме и кривично гоњење од друге државе ради кривичног гоњења и суђења нашем држављанину или лицу које има пребивалиште на простору наше државе, а извршило је кривично дело у иностранству.³⁶

Код овог облика реч је о уступању списа нашим органима од стране државе која хоће да предузме или је већ предузела кривично гоњење нашег држављанина или лица које има пребивалиште на нашој територији због кривичног дела учињеног у иностранству. Практична реализација овог облика уступања кривичних списа од стране друге државе нашој држави условљена је претходним испуњењем законом предвиђених услова. Четири су кумулативно прописана услова која морају бити испуњена да би дошло до преузимања кривичних списа а тиме и кривичног гоњења од друге државе. То су:

³⁶ Поједини међународни уговори иду и даље од оваквог законског решења и предвиђају и уступање или преузимање списа и ради гоњења када су у питању прекршаји. (Случај нпр. са уговором са Немачком.)

Прво – да је кривично дело извршено у иностранству. Посматрано са аспекта овог услова, разлика између овог и претходног облика уступања кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења огледа се у томе што код овог облика могућност преузимања списа није, посматрано са аспекта наше државе, ограничена природом кривичног дела и врстом и износом кривичне санкције прописане за исто. С обзиром на ово, могло би се закључити да је практична реализација овог облика уступања кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења могућа код свих кривичних дела. Међутим, и поред такве законске могућности ипак се мора закључити да је и овај облик превасходно намењен саобраћајним, а потом и другим релативно лакшим кривичним делима, што превасходно зависи од законског решења државе која уступа кривичне списе нашој држави;

Друго – да је извршилац кривичног дела наш држављанин или лице које има пребивалиште на нашој територији;

Треће – да је страна држава упутила захтев нашој држави да преузме кривичне списе ради кривичног гоњења и суђења таквог лица. На који начин ће овај захтев стићи нашој држави ствар је прописа државе која упућује исти;

Четврто – да наша држава пристане на преузимање кривичног гоњењења. Одлуку о томе доноси јавни тужилац на чијем подручју лице чији се спис уступа има пребивалиште.³⁷

Као и код претходног облика, и у овоме случају преузимање кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења од стране државе само је могућност, а не и обавеза наше државе. Одлуку о томе, након испуњења три првонаведена услова, доноси јавни тужилац на основу целисходности преузимања кривичних списа. Међутим, у сваком случају, без обзира о каквој одлуци се ради (о одбијању да се предузме кривично гоњење као и о правоснажној одлуци донесеној у таквом кривичном поступку), обавештава се страна држава која је упутила захтев.³⁸

У вези са одлуком наших надлежних органа везаном за захтев стране државе за преузимање кривичног гоњења, треба имати у виду још две ствари. То су:

Прво – у случају да замољена држава обавести да поступак не може да води због застарелости, амнестије или, пак, зато што по њеном закону дело није кривично, дужна је да врати списе земљи молиљи у чијем праву ових сметњи нема ради евентуалног наставка, односно предузимања кривичног гоњења.

Друго – одлука о ослобађању окривљеног у тако вођеном кривичном поступку, донета од стране замољене земље везује државу молиљу, и она не може водити више никакав поступак у вези са том ствари.

³⁷ Чл. 537 ст. 1 Законика о кривичном поступку.

³⁸ Чл. 537 ст. 3 Законика о кривичном поступку.

Преузимање кривичног гоњења од стране друге државе, као, уосталом, и уступање кривичних списа уопште ради кривичног гоњења и суђења, иако у принципу изузетно добро решење, решење које савремени живот неминовно намеће, ипак је, и поред свега тога, повезано и са одређеним тешкоћама. Истина оне су, углавном, техничке природе, али ипак не и безначајне. Такав је случај нпр. са следећим питањима:

1. Позивање оштећеног и сведока из стране државе, што може да доведе како до не малих одступања од начела непосредности и контрадикторности главног претреса, тако и до успоравања самог поступка, а тиме и до његове укупне ефикасности;

2. Питање коришћења доказног материјала достављеног од стране државе на главном претресу. У вези са тим ваља констатовати да је тај материјал пуноважан и да као такав може да се користи и на главном претресу под условом да је прибављен на начин прописан законом земље у којој је сачињен и поред тога што не одговара прописима земље у којој се суђење треба да обави. Изузетак од овога је случај ако је начин на који су процесне радње обављене супротан јавном поретку замољене државе, тј. њеном суверенитету и безбедности, или ако је супротан начелима домаћег права. Коришћење таквог материјала значи одступање од начела непосредности. Међутим, чл. 336 ст. 1 ЗКП дозвољава да се записници о увиђају ван главног претреса, о претресању стана, других просторија или лица и о одузимању ствари, као и исправе, књиге и друга писмена која служе као доказ, прочитају на главном претресу ради утврђивања њихове садржине, а по оцени Већа може се њихова садржина и укратко усмено изнети. Или, чл. 337 ст. 1 тач. 1 ЗКП дозвољава могућност читања записника о раније обављеном саслушању сведока и у слачају „ако је њихов долазак пред суд немогућ или знатно отежан због старости, болести или других важних разлога“.

3. Могуће је да главни претрес у замољеној држави покаже да треба накнадно испитати већ испитаног сведока или нове сведоке. У таквом случају то би се чинило замолницом или позивањем сведока из иностранства, што је не само скупо и споро, већ и зависно од његове добре воље;

4. У случају да се у току поступка замолним путем мора тражити допуна поступка, инострани суд се може замолити да радњу саобрази захтевима нашег поступка. Замољени суд то може учинити под условом да се то не противи правном поретку земље којој припада, али се не може захтевати да се процесне радње у једној земљи обављају по прописима неке друге земље.

Напред изнесеном додајмо и то да и у оваквим поступцима неки од његових учесника могу учествовати у кривичном поступку и преко пуномоћника или, пак, само писмено општити са судом. Случај, нпр. са оштећеним.

На самом крају, али не као мање важно, додајмо и то да је законодавац, сасвим исправно, и у нормирању ове проблематике водио рачуна и о интересима оштећеног, који би услед практичне реализације овог вида кривично-правне сарадње могли да буду у најмању руку знатно отежани, ако не и нешто више. Да се све то не би десило предвиђено је да се, у случају када је надлежном органу стране државе поднесен имовинскоправни захтев, поступи као да је такав захтев поднесен надлежном суду (чл. 537 ст. 2 ЗКП).

5. Уступање кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења и имовинскоправни захтев оштећеног

У поступку уступања кривичних списа ради кривичног гоњења и суђења посебна пажња се посвећује, и то без обзира о којем његовом облику се ради, и оштећеном, односно његовом имовинскоправном захтеву проистеклом из кривичног дела поводом којег се врши уступање кривичних списа. Јединствен је и сасвим оправдан став да практичном реализацијом овог вида међународне кривичноправне сарадње двају држава положај оштећеног, посматрано са аспекта његовог имовинскоправног захтева, не може и не сме бити погоршан. Међутим, посматрано са овога аспекта, процесни положај оштећеног, по питању његовог имовинскоправног захтева зависан је од две чињенице. Прво, од вида уступања кривичних списа, тј. да ли се ради о уступању или, пак, о преузимању списа од стране наше државе. Друго, од тога чији је држављанин лице које је оштећено извршењем кривичног дела поводом којег се врши уступање. Сходно овим критеријумима, процесни положај оштећеног, посматрано са аспекта његовог имовинскоправног захтева, односно утицаја на уступање кривичних списа уопште, решен је на следећи начин.

Прво, у случају када наша држава врши уступање кривичних списа страни држави ради кривичног гоњења и суђења положај оштећеног лица је зависан од тога о чијем држављанину се ради. Ако се ради о нашем држављанину онда без његове сагласности нема уступања. Односно, уступање није дозвољено ако се он томе противи. Изузетак је једино случај ако је дато обезбеђење за остваривање његовог имовинскоправног захтева.³⁹ У случају да се ради о оштећеном који је држављанин земље којој се спис уступа, ни сагласност ни обезбеђење имовинскоправног захтева није потребно, јер се спис уступа суду његове земље. Слично је и у случају да је оштећени држављанин неке треће земље. Ни у таквом случају се не тражи ни сагласност ни обезбеђење имовинскоправног захтева, јер се његова ситуација уступањем кривичних списа ни у ком случају не погоршава. Уместо пред судом једне стране др-

³⁹ Чл. 536 ст. 4 Законика о кривичном поступку

жаве, он свој захтев остварује, односно може да остварује, пред судом друге, такође стране државе.

Друго, у случају када наша држава преузима списе ради кривичног гоњења и суђења од стране државе, а надлежном органу те државе је већ поднесен имовинскоправни захтев, поступиће се као да је такав захтев поднесен надлежном суду.⁴⁰

У вези са напред изнесеним положајем оштећеног по питању његовог имовинскоправног захтева насталог извршењем кривичног дела поводом којег се врши уступање, додајмо и то да у случајевима када се расправља о истом пред нашим судом, на њега се по свим питањима, сасвим логично, примењују одредбе нашег ЗКП о имовинскоправном захтеву оштећеног лица, тј. одредбе петнаестог поглавља првог дела Законика.

⁴⁰ Чл. 537 ст. 2 Законика о кривичном поступку

CEDING OF CRIMINAL DOCUMENTS FOR THE PURPOSE OF CRIMINAL
PROSECUTION AND TRIAL, AS A SPECIAL FORM OF INTERNATIONAL
CRIMINAL LAW COOPERATION

Stanko Bejatović, PhD
Law School, Kragujevac

Summary: This paper considers criminal procedural and criminal-political aspects of more and more complex and current problemacy of ceding of criminal documents for the purpose of criminal prosecution and trial, by one country to another. From the aspect of its structure, issues considered in this paper are grouped in three sections. First section consists of issues concerning the concept and legitimacy of the criminal documents ceding institution for the purpose of criminal prosecution and trial, by one country to another. By analyzing these issues, we come to the conclusion that existing of such institution is fully justified in the field of fighting against crime, and the author engages for its adequate practical implementation. Legal nature, as well as forms of ceding of criminal documents for the purpose of criminal prosecution and trial, is issue considered in the second section of the paper. Here, the author presents his perception of issues concerning the legal nature of this institution and argumentation in support of his standpoint.

Concerning the fact that the author believes that there are two different forms of this institution, the third section of the paper considers these two forms individually: issues concerning the ceding of criminal documents to another country for the purpose of criminal prosecution and trial, and issues concerning the taking over criminal documents by our country for the purpose of criminal prosecution and trial. These two forms are both approached from two different aspects: first, from the aspect of international legal acts concerning this problemacy and second, from the aspect of our positive criminal procedure legislation. There are three issues in this section that deserve our special attention: issues concerning conditions and possibilities for practical realisation of both forms of this institution; next, issues concerning the jurisdiction, decisions and decision-making process on ceding of criminal documents; issues concerning legal and property claim of the damaged person in practical realisation of this institution.

APPLIED CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF CRIME CONTROL IN THE CAPITAL OF SLOVENIA – GOOD OLD STATISTICS, POLICE CASELOAD AND NEW CHALLENGES

Gorazd Meško, Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Maribor, Slovenia

Darko Maver, Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Maribor, Slovenia

Ines Klinkon, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

Abstract: Official statistical data on policing and crime in Slovenia show that the Municipality of Ljubljana, the capital of Slovenia, is becoming increasingly burdened with crime. In addition to several studies on geographical distribution of crime in the city of Ljubljana since 2002, this article deals with the advantages of computer automated geographic methods coupled with field investigation for early detection of areas burdened with crime. It also offers a starting point of reflection on the variety of causes and circumstances in which criminal offences occur. The article also concentrates on methods of identification and analysis of crime hot spots and their use in criminal investigation. Geographic information systems have some applied value and are successors of the old static pin map analysis. These new methods of computerized crime mapping are a very powerful tool for early identification of spatio-temporal clusters of crime, enabling early preventive or crime control measures which might result in successful and efficient policing, as well as other crime prevention measures. With the increase of crime rates in Ljubljana (and in Slovenia in general), a decrease of clear-up rates in criminal investigation is also very noticeable. This trend of more recorded and less cleared up crime is worrying, particularly as regards the most reported property crimes (larceny and burglary). The decrease of clear-up rates is higher in Lju-

bljana and other larger city police departments in Slovenia than in smaller ones. This difference uncovers specific problems in criminal investigation in urban environments. Factors reducing crime control efficiency include: problems of investigation related to the concentration of inhabitants in urban areas, anonymity, lack of informal social control and a huge number of commuters, and heavy workloads of CID detectives as well as of the uniformed police.

However, with better strategies of investigation, use of analytical tools such as GIS and the analysis of hot spot areas, and especially with better organization of the criminal investigation department, better crime scene investigations and advances in criminal investigation intelligence work, the situation perhaps could significantly be improved, as discussed in the paper.

Key words: *geographic information system, criminology, urban environment, criminal investigation, clear-up rates, crime prevention.*

1. GENERAL INFORMATION ON CRIME AND CLEAR UP RATES IN SLOVENIA

Slovenia is a country, which has published official statistics for the last sixty years (www-SURS). In addition to official statistics on crime, the International Crime Victim Survey (ICVS) has been conducted since 1992 (four sweeps, 1992, 1996, 2000 and 2004) along with several fear of crime studies (Meško, 2006).

1.1. General trends of reported criminal offences in Slovenia between 1981–2006 and clearance rates

Resolution (2006) gave an overview of trends of per year numbers of criminal offences in the period from 1981 to 2005 (Figure 1). On the left hand side of Figure 1 the scale depicts the number of recorded criminal offences while the right hand side scale is meant to show clear-up rates in the corresponding period. Increases and decreases in volume are partly a consequence of changes in criminal activity, partly a consequence of peoples' perceptions of crime and partly a consequence of the activities of political and law enforcement agencies. This combination of factors, which together influence trends in annual numbers of criminal offences, cannot be explained solely in terms of changes to the 'objective reality of crime'. It is also necessary to take account of the characteristics of suspects, victims and places and interactions in which criminal offences took place.

Figure 1.– Number of recorded criminal offences from 1981 to 2006 and clearance rates in Slovenia from 1996 – 2006 (Resolution, 2006).

The overview of general trends (Figure 1) highlights that the number of criminal offences increased after 1997. The greatest proportion of growth occurred in the category of criminal offences against property.

While discussing efficient and effective criminal investigation, several performance criteria may be used. The most common measure, however, is the 'clearance rate' (Cordner, 1989:146), which means the percentage of known suspects in regard to all recorded offences. Criminal investigation is therefore successful, if it leads to a suspect and to criminal charges. The higher the rate, the better is the work of the police. The clearance rate is different for different types of offences, differs across countries and through time. Decreases in clearance rates (right hand side scale of Figure 1) could be an indication of the diminishing effectiveness of police work. The other possible measure of investigative effectiveness is the number of convicted suspects. Not all suspects are convicted at the end of the trial, so effective police investigation should only be that one which collects enough solid evidence for conviction. Since the end result of the trial depends on several agencies (law enforcement, investigating judge, prosecution) clearance rate will be used as the measure for investigative effectiveness.

In Slovenia, during the last decade there has been a constant decrease of clearance rates which dropped from the very solid 65% in the year 1996 to only 40% in the year 2006! At the same time the number of recorded offences increased (according to police statistics) from 36.587 criminal offences in 1996 to almost 90.000 offences in the year 2006 (Figure 1). The causes of such an increase in crime are difficult to identify without more detailed research, but it is a fact that police investigative work is not as effective as it used to be. The police used to boast of their good performance relative to other states but it is quite a different story now.

However, it is difficult to compare clearance rates among different countries for crimes in general because there are differences in crime rates, its crime patterns, systems of detection, investigation and prosecution; and there are different court and trial procedures, organization of police and court systems, criminal procedure and criminal law. Therefore it is more appropriate to concentrate on specific criminal offences like burglary or larceny, which are typical and easily defined property offences in all criminal codes.

1.2. Property crime

Property crime and crime in general are, generally, a problem of urban environments. Three quarters of all criminal offences in Slovenia were recorded in urban environments. Besides that, the fact that offenders are becoming increasingly violent in their acts is of mounting concern.

By analysing offence data provided by the General police administration, an increasing trend in the numbers as well as in the crime rates can be discovered. Not surprisingly property crime constitutes the largest proportion of registered offences. Annually it accounts for more than 80% of all criminal offences and about a half of all material loss inflicted by crime. Besides criminal offences of sexual and/or violent nature, this group of offences has strong sentimental repercussions and affect citizens' well-being with their unpredictability.

Table 1: – Property crime – Slovenia (Source: Resolucija o preprečevanju in zatiranju kriminalitete)

Year	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
<i>Number of criminal offences against property</i>	23.645	22.698	37.441	45.342	48.157	53.527	54.835	55.983	65.250

Table 2: – Types of property crime – Slovenia (Source: Resolucija o preprečevanju in zatiranju kriminalitete)

Year/criminal offence	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
<i>Larceny</i>	9.885	9.660	14.659	17.192	18.597	23.806	23.803	24.770	28.176
<i>Burglary</i>	7.729	7.359	13.492	16.187	15.962	15.617	16.431	16.947	22.460
<i>Robbery</i>	507	341	379	463	474	503	449	349	398

Statistics for burglary offences in Slovenia as a whole in the last decade show the same pattern as general statistics. In 1996 there were 7.729 burglaries while in 2006 the number rose to over 20.000. This kind of crime shows the highest jump in 1998 (twice the number of the year before) but that was at least partly due to new legislation in the field of prosecuting this kind of offences. Nevertheless, it is obvious that the clearance rate dropped from 30% in 1996 to only 12% in 2005.

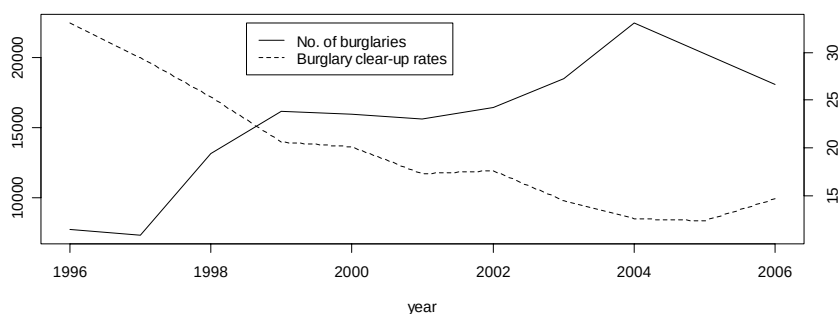

Figure 2: Burglary – Clear-up Rates

2. LJUBLJANA POLICE DIRECTORATE AND CITY OF LJUBLJANA POLICE STATIONS

Ljubljana Police Directorate (or Ljubljana Police Department) is by far the largest police department in Slovenia. It covers the territory of 3.807 km² (18.8% of the territory of Slovenia) with 565.000 inhabitants (28.2% of the population of Slovenia) and 34 communities divided into 1.378 settlements, where only Ljubljana has the status of a municipality. Within Ljubljana Police Directorate there are 13 district police stations (5 of them on the territory of the city of Ljubljana), 4 border police stations (toward Croatia) and 9 so called police offices. All together there are 1.228 uniformed and 265 plainclothes police officers in the directorate. Most of the uniformed police officers work at dislocated police stations, while the criminal investigation (detective) sector is centralized at the headquarters in Ljubljana. The city of Ljubljana has 5 police stations and they are the most heavily burdened with crime within the authority of LPD.

It is important to emphasise that more than 50% of all recorded criminal offences in Slovenia happen within the territory of Ljubljana Police Directorate. Most of them happen in Ljubljana city and are property offences, but there is also a sig-

nificant concentration of other forms of more serious crime like drug offences, organized crime, economic crime and contract killings. Nevertheless, it is important to stress that Ljubljana has been nominated as the safest capital city within the European Union even though crime rates continue to increase. About 80% of all recorded criminal offences are dealt with by the uniformed police while the criminal police concentrate only on the most serious crimes.

Table 3: – Number of police officers in the City of Ljubljana in 2007
(Ministry of the Interior)

<i>Station</i>	2007	
	Uniformed	Criminal investigators
<i>Bežigrad</i>	87	16
<i>Center</i>	144	25
<i>Moste</i>	114	17
<i>Vič</i>	95	15
<i>Šiška</i>	81	17

Table 4: Number of criminal investigators at the Ljubljana Police
Directorate/Department (Ministry of the Interior)

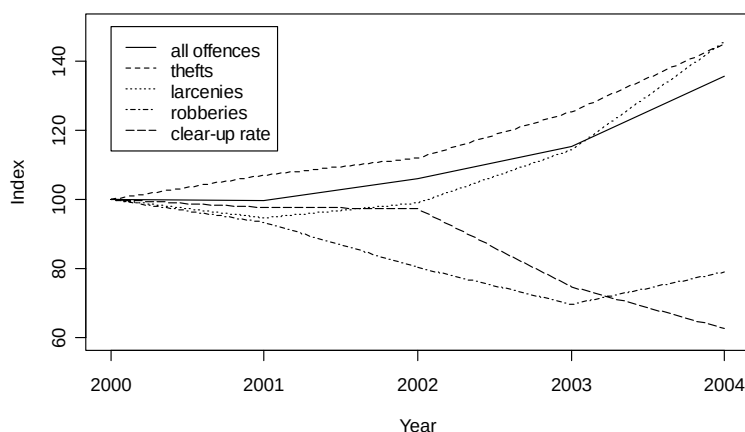
<i>CID Ljubljana</i>	1994	1996	2000	2004	2007 (March 30)
<i>Criminal investigators</i>	148	173	182	186	187

3. APPLIED CRIMINOLOGICAL ASPECTS – CRIME IN THE CITY OF LJUBLJANA

Crime in most Slovenian urban environments is becoming increasingly worrying: as statistics on reported crime show, crime rates are highest in urban settings. Its main causes can be identified in the diminishing power of social control, social disorganization and low social capital, social exclusion, family break-up, identity crisis and unsound urban planning. In broader terms however, crime is influenced by some structural and political changes in recent years in Slovenia as well as in Europe more widely. Illegal trafficking of humans, arms and drugs is high on the European political agenda; more so for its outer borders where these problems are most present. The diminishing quality of the level of quality of life and well-being are in part a consequence of these processes. This is a measurable trend directly influenced by crime and, importantly, affects the subjective feeling of threat.

By spatially analysing the evolution of crime over a five-year period in the Municipality of Ljubljana, the article will focus on the processes underlying criminal activity in Ljubljana and will demonstrate the advantages of spatial quantitative computer techniques used in this regard. It will particularly show the use of the methodology in the identification of crime hot spots as applied to the Ljubljana municipal area.

The lowest level of clearance rates is typically exhibited by larcenies and burglaries. Because these two types of offences are generally most frequent, this has an influence on general clearance rates as well. In fact, compared to the year 2000, when they reached a modest level of 28%, in the year 2001 and 2002 they were falling quite slowly but after that much faster (Figure 3) reaching an alarmingly low level of 17% in the year 2004. As stated, most of the fall is due to property crime that exhibits even lower levels of clearance rates. Despite suffering from the small numbers problem, robberies generally exhibit a downward trend that is contrary to other common property criminal offences.

Source: MNZ, 2004

Figure 3: Indices of most common types of criminal offences and general clear-up rates based in the year 2000

Table 5: All criminal offences in the Municipality of Ljubljana (Source: MNZ, 2004)

Year	2000	2001	2002	2003	2004
Total criminal offences	23.308	23.191	24.674	26.901	31.633
<i>The offender is known</i>	6.533	6.354	6.737	5.630	5.560

Table 6: Property crime in the Municipality of Ljubljana
(Source: MNZ, 2004)

Year	2000	2001	2002	2003	2004
Property criminal offences	22.655	22.434	24.002	26.271	30.932
Larceny	9.059	9.680	10.157	11.364	13.138
Burglary	8.841	8.378	8.748	10.110	12.878
Robbery	237	221	190	165	187

Compared to foreign urban agglomerations, Ljubljana is a relatively small city. This is why indices of crime for local communities were calculated per 1000 inhabitants (Figure 4-6). A problem with map displays of criminal activity is they rely on official statistics on reported crime offences. These statistics of course underestimate ‘real life’ crime rates and might be severely biased especially in particular areas due to non-reporting. Unavoidably this involves qualitative or quantitative interaction with local residents.

Characteristic for most common types of property crime is a concentric decline from centre to periphery of the city. Criminal activity is highest approximately within a circle with a radius of 1 km (Figure 4-6). This area is not particularly densely settled, but rather exhibits a marked business function. Besides that, larcenies stretch outwards along most important transport arteries (Figure 4 and 6). About 3 km an eastward from the centre an important hot spot is represented by the largest retail district in Slovenia called BTC. Larceny and burglary levels in this district attain the

Figure 4: Index of crime in the Municipality of Ljubljana
(2003 – 2004) – larceny

highest levels in the whole country. Offences are not for the most not targeted on local residents but rather the multitude of shops found there. Lowest levels of property crime are found on the outer edges of the city, especially its rural and semi-rural hinterland. These areas were “caught” by urbanization only few decades ago. With urbanization however, also came crime.

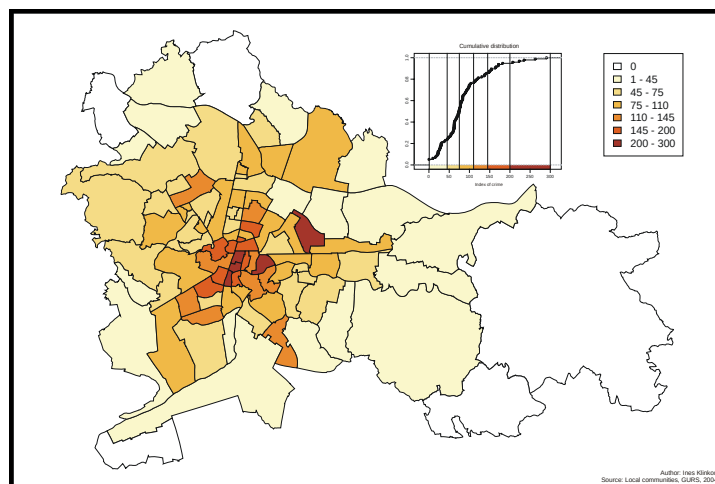

Figure 5: Index of crime in the Municipality of Ljubljana (2003 – 2004) – burglary

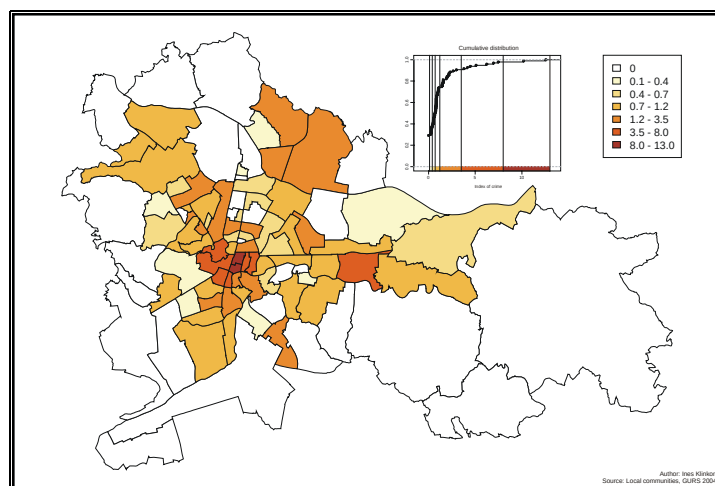

Figure 6: Index of crime in the Municipality of Ljubljana (2003 – 2004) – robbery

4. GIS – A SYSTEM FOR CRIME FOLLOW-UP RESEARCH

A GIS is a computer system for capturing, managing, integrating, manipulating, analysing and displaying data, which is spatially referenced to the Earth (McDonnell and Kemp, 1995: 42). GIS provides a forum within which crime data

can be layered with base maps and other geographic data that represent landscape of the area where the crime data is associated (Chainey and Ratcliffe, 2005: 38). There exist numerous overlapping definitions of GIS, but some emphasize more the analytic, others data-storing and others again its cartographic value. GIS is a science, a technology and a useful methodology for solving spatial problems. This set of tools nowadays enables us to abstractly measure, analyse and map features from the real world (Longley et al., 2005).

Technological advances, primarily in computer capabilities, are fundamental to recent analytical advances in the methods available for analysing place-based crime data. The advent of computer mapping applications and accompanying geographic information systems (GIS) are crucial to being able to measure and represent the spatial relationships in data. Perhaps the most powerful analytical tools emerging from GIS technologies are (1) flexible spatial aggregation capabilities to facilitate the measurement of place-based crime and (2) simple contiguity matrices for representing neighbour relationships between different area units. In addition to these analytical advances, computerized police records management systems and computer aided dispatch (CAD) systems of citizen calls to police make it possible to systematically quantify varying levels of criminal activity at different places within a city. Successful tackling of crime by means of GIS is only possible with accurate analyses coupled with police fieldwork and the perpetual search for causes in the social and physical environment; and with the application of models enabling us to predict the evolution of crime.

Crime mapping represents a discipline within the scientific field of cartography dealing with representational and analytical spatial aspects of crime activity in space and time. With the advent of GIS techniques, the discipline gradually increased its dynamic character and interaction. The analytical powers of mass data processing enabled spatial analysis not only to disclose hidden or semi-hidden aspects of criminal landscapes but also to understand the evolution of crime, its heterogeneous causes, the processes underlying it and the actual effects exerted on the environment. The understanding of its causative forces, enabled through regular monitoring, early detection and, hence, prevention (Harries, 1999). From this perspective, the current article presents information on the rather dynamic fluctuations in criminal activity in our largest urban settlement, Ljubljana, in relation to that city's spatial arrangement; and attempts to comment on them.

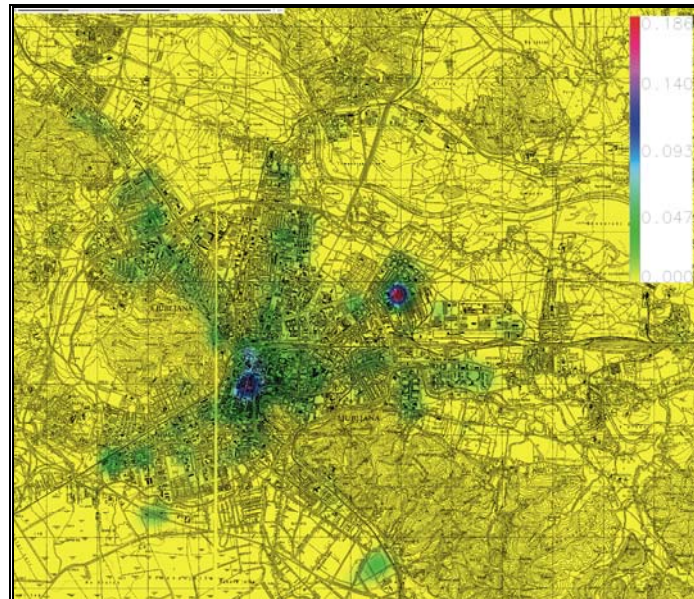
For spatial as well as more traditional statistical techniques a toolset from open source software was employed. For spatial and tabular information retrieval and data mining PostgreSQL was used, while the R environment and GRASS represented the basis for spatial information analysis and cartographic output. Details on the interface between the relevant programs are more thoroughly described elsewhere (Bivand, 2000; Neteler et al., 2004).

4.1. Crime hot spot methodology

A crime hot spot is a location, or small area within an identifiable boundary, with a concentration of criminal incidents. These chronic crime places, where crime is concentrated at high rates over extended periods of time, may be analogous to the small percentage of chronic offenders who are responsible for a large percentage of crime. To date, little is known about the actual life cycle of crime hot spots.

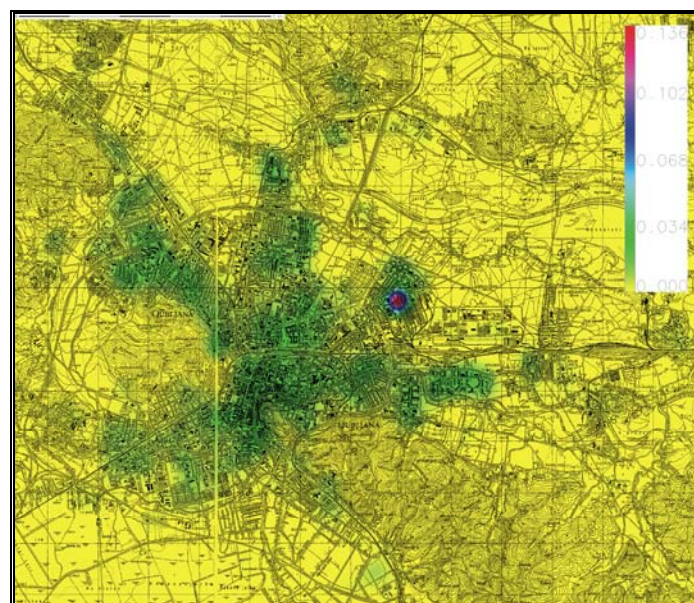
Maps (Figures 7 – 9) representing crime hot spots were estimated by means of kernel density interpolation. They represent the distribution of the frequency of the respective offence in a particular area for the three most common property crime offences summed between the years 2003 and 2004. The methodology of crime hot spots identification recognizes alternative techniques (e.g. spatial modulus, hierarchical and non-hierarchical cluster algorithms, risk analysis, aggregation techniques and mixed techniques) described in many spatial statistics textbooks (Bailey et al., 1995; Burrough et al., 1998; Levine, 2004; Unwin et al., 2004). It is not the purpose of the article to venture into the undoubtedly interesting crime hot spots methodology.

Given the nature of the data however, the most common two-dimensional Gaussian kernel was chosen for the interpolation. This type of kernel takes more into account events in the neighbouring area rather than those events that are more distant. It is the binned approximation to the 2D kernel density estimate. Linear binning is used to obtain the bin counts and the Fast Fourier Transform is used to perform the discrete convolutions. For each X, Y pair the bivariate Gaussian kernel is centered on that location and the heights of the kernel, scaled by the bandwidths, at each data point are summed. This sum, after the normalization, is the corresponding value in the output (Wand and Jones, 1995). Two input variables deserve particular attention. Gaussian kernels usually employ bandwidths equal to $\pm$ one standard deviation. It should be chosen in order to reflect the actual distribution of the estimated phenomenon. Crime is often spatially distributed on neighbourhood size. Getting the right bandwidth size to reflect the neighbourhood character of crime is thus the task of bandwidth approximation. In all three maps a bandwidth of 150 m was chosen. The second variable strongly influencing the outcome values is the grid size over which the density is to be estimated. Since the sum of all the cells in the grid corresponds to the number of events (criminal offences in this case), the number of the cells in the grid is decisive for the magnitude of the density values. Based on the cell size they could of course be transformed into $events \cdot km^{-2} \cdot year^{-1}$. In this way Figure 7 representing the density of larcenies would reach a maximum of $5784 events \cdot km^{-2} \cdot year^{-1}$, Figure 8 representing the density of burglaries would reach a maximum of $4229 events \cdot km^{-2} \cdot year^{-1}$ and Figure 9 representing the density of robberies would reach a maximum of $50 events \cdot km^{-2} \cdot year^{-1}$.

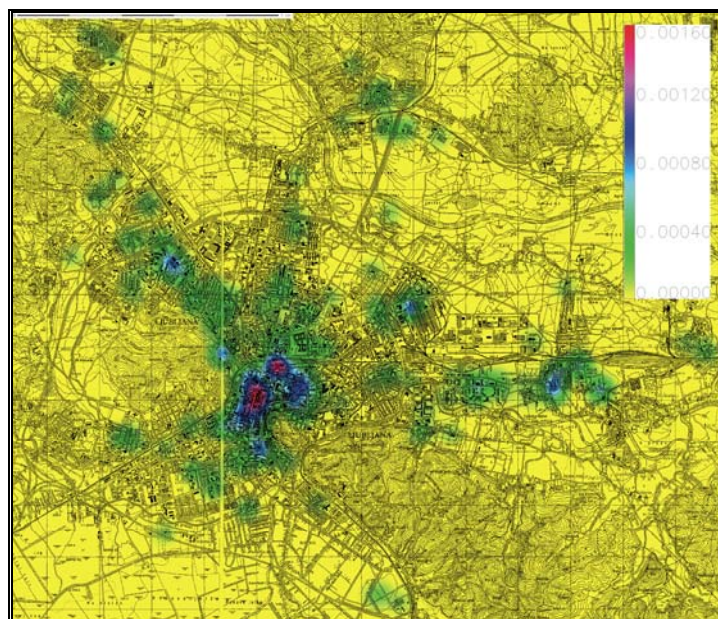
Sources: Digital topographic map 1: 25000, GURS 2003; MNZ 2004

Figure 7: Kernel density interpolation of larceny events in Ljubljana

Sources: Digital topographic map 1: 25000, GURS 2003; MNZ 2004

Figure 8: Kernel density interpolation of burglary events in Ljubljana

Sources: Digital topographic map 1: 25000, GURS 2003; MNZ 2004

Figure 9: Kernel density interpolation of robbery events in Ljubljana

Figures 7 through 9, depicting kernel density estimations of larcenies (Figure 7), burglaries (Figure 8) and robberies (Figure 9) plotted under the network of streets (shown in black), have a palette going from yellow for lowest values through green and blue to red for largest values (i.e. densities of respective offence events). At first visual inspection, two hot spots can be quickly identified. The distribution of all three of the most common property crime offences is very high in the centre of the city and stretching along main transport arteries outwards. The kernel exhibits very high concentration in an area of the BTC (the largest retail district in Slovenia), which is by far the 'highest ground' of the burglary landscape shown in Figure 8. This area daily attracts thousands, migrating there for shopping or leisure time in the rapidly evolving entertainment parks such as cinema or wellness centres. Not surprisingly, property crimes are the most common in areas of large daily flows of people and goods, where the concentration of services is high and less so in residential areas where the concentration of people is highest. Large parking areas, proximity of a highway and the anonymity guaranteed by large masses of people make a perfect opportunity and lure shoplifters, pickpockets and burglars with their accessibility. Robberies (Figure 9) still persist in the centre of the city and specific amusement areas like around the railway station, Hala Tivoli (in the centre of a park) or Tabor (neighbourhood in the centre of the city). Char-

acteristics are also relatively higher values in residential parts of the city, especially blocks of houses and neighbourhoods such as around Remiza, Trnovski pristan and Nove Fužine.

5. CRIMINAL INVESTIGATIVE ASPECTS

5.1. Effectiveness of crime investigation in Slovenia – results of a research

Clearance rates for crime investigation are obviously still the best way to assess police work, even though there are numerous methodological problems. Cordner (1989: 154) stated that “the use of ‘clearance rate’ as the indicator of investigative effectiveness can be challenged and may have introduced considerable measurement error”. Therefore, it is not surprising that such research projects are rare and that the results are often contradictory. Many factors may influence the success of a particular criminal investigation, so generalizations can be confusing and sometimes misleading. From the Rand study (Greenwood and Petersilia, 1975), the basis of the “circumstance-result” hypothesis and a rather extreme critique of effectiveness of detective work, through the opposite “effort-result” hypothesis stressing the “added value” of detective work (Rochester research, Bloch and Bell, 1976), to John Eck’s “triage” hypothesis, (Eck, 1992) there have been other studies that tried to determine the role of the various factors influencing investigative effectiveness of the police. For our purposes, research on the connection between agency size and investigative effectiveness can be of great significance. According to Cordner, there are some natural advantages that are available to an agency in a rural area, in comparison to an agency of the same size in a metropolitan area (Cordner, 1989). Some statistical data confirm that clearance rates are higher in small, rural police departments than in bigger, metropolitan ones. However, there are many other factors that may influence investigative effectiveness which have not yet been proven.

There have not been many studies on investigative effectiveness of the police in Slovenia. However, 2006 saw the completion of a research project “Analysis of effectiveness of police investigation of criminal offences in regard to the development of criminal investigation and standards of proof in the criminal procedure” by Jager and associates (2006). Selected results from this study are presented in the subsequent section of this paper.

The police statistical data of all criminal offences in Slovenia between the years 2000 and 2002 were used (over 150.000 of them), and a sample of different criminal offences randomly selected for a detailed analysis. A questionnaire for

detectives on all levels (state, regional and local) was distributed, and another was prepared for state prosecutors. Two basic hypotheses were tested (Jager et al, 2006):

- 1) Effectiveness of investigation expressed through clearance rates depends on the use of investigative acts and police powers (intensiveness of investigation);
- 2) Impact of organizational factors on criminal investigation.

The research lasted for two years and was completed in June 2006. Despite some methodological and other problems, the results were interesting and informative. In general, Eck's triage hypothesis was confirmed. Yet, this research can mostly be seen as a starting point for further and more detailed research. For practical reasons, the results related to effectiveness of burglary investigation are presented.

In the documentation on burglaries in the years 2000-2002, there were 53,136 units. 41,959 (79%) of burglaries were not cleared-up, and 11,177 (21%) were cleared. The documentation consisted of 166,079 documents, each representing one investigative act. 222 were not cleared-up and 122 cleared –up cases were randomly selected for further detailed analysis. The results below are based on this analysis.

The police successfully cleared about 20% of all cases. In 37% of all cleared cases (circumstance-result), suspects were known to the police from the beginning of the investigation. Two thirds of the cases were low intensity police investigations, and 75% of these remained uncleared. When high intensity of police investigative activities was applied in relevant police investigations, clearance rates were significantly higher (effort vs. result). An average time of an investigation was 37 days. For our purposes, it is significant that the clearance rate decreases in urban areas with police departments with heavier caseloads. The clearance rates at smaller police stations that dealt with less than 2.000 burglaries amounted to an average of 31%, those at the units with 2.000-5000 burglaries to 18.8%, and those with more than 5.000 cases to only 10%. In the city of Ljubljana, the clear-up rate for burglaries was below 10%.

5.2. Criminal investigation within Ljubljana Police Directorate

Clear-up rates in the Ljubljana police department have been consistently lower than the average of Slovenia as a whole. However, Maribor, the second largest city in Slovenia, has better clear-up rates. It is difficult to assume that bigger police departments have necessarily lower clear-up rates and are therefore less effective than the smaller ones.

As to crime in general and clearance rates associated with certain police departments in Slovenia in the years 2004 and 2005, the situation is as follows (the first section includes larger cities' police departments and the second the smaller ones):

Table 7: Police departments (regions) – clear-up rates

PD	2004	2005	2004	2005
	No. of criminal offences		Clear-up rate	
<i>Ljubljana</i>	44.775	42.760	29,5%	29,2%
<i>Maribor</i>	10.629	11.575	44,6%	42,8%
<i>Celje</i>	8.745	7.935	46,8%	47,1%
<i>Slovenj Gradec</i>	1.280	1.192	65 %	63,2%
<i>Postojna</i>	1.347	1.231	49,2%	49,7%
<i>Koper</i>	3.613	3.768	52,7%	47,2%
<i>Totals/average</i>	86.568	84.379	39,5%	39 %

It is evident that the Ljubljana Police Department shows the lowest clearance rates and the smallest, PD Slovenj Gradec, the highest. Still, from this data alone it cannot simply be argued that the size of the department or the investigation workload is crucial for the department's effectiveness. There are differences in crime problems and structures of officially recorded criminal offences, as well as in other circumstances that influence 'clearance rates' and, as a result, investigative effectiveness.

5. 3. Characteristics of criminal investigation in urban areas

Demographic and other characteristics that may, one way or another, influence investigation of crime in urban and rural areas are:

- Population density: more people at one place means less control and less possibilities of detecting and investigating criminal offences;
- Particular crime characteristics: in metropolitan areas crime is much more sophisticated (organized crime, drugs, white collar crime, economic crime etc.), hidden, and more prone to proactive police work, but it takes a lot of time and work to process, though favourable results only show in a long run, thus not helping much or giving a clear picture in the relevant statistics on clearance rates;
- The way of life: anonymity in larger cities; people do not know each other, not even their neighbours; they are more reticent? And unwilling to share any suspicious information with the police; they do not want to get involved in police or criminal procedures, nor even to report all the crime happening to them; sometimes they even cannot recognize the people of different race or nationality living in their neighbourhood;

- The lack of informal social control in larger cities: people do not care about each other, socialize or have any influence on the lives of their neighbours;
- Daily migrations of people, tourists: one research study showed that most of the detected offenders of burglaries came from outside of Ljubljana;
- Organization of police: even in urban areas, there are different possibilities for organizing the police; in Ljubljana, there were two police departments until 1991: one for the city itself and the other for the outskirts; after the two merged, crime rates dropped significantly in the neighbouring communities, but people complained about “losing” their police stations;
- Workload of detectives and the uniformed police: police officers are overwhelmed by administrative work, spending a lot of their time in the office and not on the beat among the people; in addition, police officers are often assigned another administrative jobs and duties, i.e., to file charges for petty offences, which is very time consuming;
- Tactics of investigation: the tactics of detection, investigation and prosecution of criminal offences in urban areas differ from those in non-urban ones. Not much research has been done on this topic, but some indications exist. In rural areas, the police and the population are more likely to know each other. That is important for two reasons: on the one hand, all the possible suspects are already known to police officers who need to get enough evidence for a suspect’s involvement in a certain crime, and on the other hand, all ‘outsiders’ are soon recognized and suspected of any crime that happens in the area. However, there is another unfavourable implication not mentioned in the literature: police officers and people in the area are friends, relatives, etc., and, therefore, many crimes are neither reported to police nor investigated. Whatever the case, this might also be one reason why clearance rates in rural areas are higher than in the urban ones.

5.4. Towards a better strategy

Demographic and other characteristics that may, in one way or another, influence investigation of crime in urban and rural areas are:

- Reorganization of the Ljubljana Police department: LPD has already undergone several reorganizations, one being that two departments merged into one, which, in our opinion, resulted in less reported crime and lower clearance rates;
- Introduction of local investigative units at police stations: Basic criminal investigative activities are done by detectives on the level of regional Police Directorates (Sectors of criminal investigation at PD); police stations didn’t have their own detective department. We have therefore introduced the “local criminal investigative units” that were within police stations but were responsible only for criminal investigations and officers were plain clothes.

- Introduction of mobile investigative units: in larger cities we introduced the so called mobile investigative units responsible for covering major meeting points of habitual criminals and for special operational tasks;
- Community oriented policing: this orientation has been a general police policy, but it brought no significant improvements in detection and investigation of crime;
- Introduction of local safety/security councils: LSC are the link between the police and citizens, but it has not brought about any significant results as regards crime investigation;
- Offender oriented criminal investigation: not many crimes are solved on the crime scene, but with proactive police action more crimes could be prevented and detected, especially in the field of organized crime, drugs, etc.

6. CONCLUSION

Besides the analysis of spatial distribution of crime and of its different kinds, geographical research on crime includes the spatial linking of crime with hypothesised driving forces – and in that way offers the possibility of revealing the influences that underlie the evolution of crime. In this process a broad palette of very heterogeneous possibilities must be considered where collecting data in the field is of crucial importance. Computer aided mapping and spatial information analysis in this respect are only a spatially enabling tool for identifying processes related to crime and related activity. Early detection based on the understanding of the underlying process can however, lead to quick and effective prevention. Furthermore such spatial models, after thorough testing in a particular environment, might even anticipate future events and be in that respect a planning tool for the forecasting of crime (over different timescales, and over different geographic scales). Knowledge and evidence based crime control is crucial in urban settings. This article shows the importance of the use of new technologies in crime control strategies and tactics, as well as reconsideration about the efficiency and effectiveness of the police in the capital city of Slovenia.

REFERENCES

- Bailey, T. C, Gatrell, A. C. (1995). *Interactive Spatial Data Analysis*. Harlow, Longman.
- Bivand, R. (2000). Using the R Statistical Data Analysis Language on GRASS 5.0 GIS Data Base Files. *Computers and Geosciences* 26/2000, 1043-1052.
- Bloch, P. B. Bell, J. (1976). *Managing Investigations: The Rochester System*. Washington, DC, Urban Institute.
- Burrough, P, McDonnell, R. (1998). *Principles of Geographical Information Systems*. Oxford, Oxford University Press.

- Chainey, S. and Ratcliffe, J. (2005). *GIS and Crime Mapping*. New York, John Wiley & Sons, Ltd.
- Cordner, G.W. (1989). Police Agency Size and Investigative Effectiveness. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 17, 145-155.
- Eck, J.E. (1992). Criminal investigation. In G.W.Cordner and D. C. Hale (Eds.), *What Works in Policing? Operations and Administration Examined*. Cincinnati, OH, Anderson Publishing, 31-52.
- Greenwood, P.W, Petersilia, J. (1975). *The Criminal Investigation Process Volume I: Summary and Policy Implications*. (Report No.R-1776-DOJ). Santa Monica, CA, Rand.
- Harries, K. (1999). *Mapping Crime: Principle and Practice*. Washington, U. S. Department of Justice.
- Jager, et.al. (2006). *Analiza učinkovitosti policijskega preiskovanja kaznivih dejanj z upoštevanjem razvoja kriminalistične stroke ter dokaznih standardov kazenskega postopka*. Ljubljana, Institut za kriminologijo.
- Klinkon, I, Meško, G. (2005). Uporaba geografskih informacijskih sistemov pri analizi kriminalitete. *Varstvoslovje* 2/2005, 133-149.
- Levine, N, et al. (2004). *CrimeStat III: A Spatial Statistics Program for the Analysis of Crime Incident Locations*. Washington, The National Institute of Justice.
- Longley, P. A, Goodchild, M. F, Maguire, D. J, Rhind, D. W. (2005). *Geographic Information Systems and Science*. Chichester, Wiley.
- McDonnell, R, Kemp, K. (1995). *International GIS Dictionary*. Cambridge, GeoInformation International.
- Meško, G. (2003). *Analiza porazdelitve nekaterih odklonskih pojavov v Ljubljani*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, Univerza v Mariboru, Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Meško, G. (2006). *Kriminologija*. Ljubljana, Fakulteta za varnostne vede UM.
- Resolucija nacionalnega programa preprečevanja in zatiranja kriminalitete – predlog za obravnavo*. Ministrstvo za notranje zadeve, Ljubljana, December 2006.
- Neteler, M, Mitasova, H., (2004). *Open Source GIS: a GRASS GIS Approach, 2nd edition*. Amsterdam, Kluwer Academic Press.
- Pečar, J. (1975). *Gostitve nekaterih deviantnih pojavov v Ljubljani*. Ljubljana, Institut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Unwin, D, O'Sullivan, D. (2004). *Geographic Information Analysis*. New York, Wiley.
- Wand, M. P., Jones, M. C. (1995). *Kernel Smoothing*. London, Chapman and Hall.

ПРИМЕЊЕНИ КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ КОНТРОЛЕ КРИМИНАЛА У ПРЕСТОНИЦИ СЛОВЕНИЈЕ

Горазд Мешко, Факултет за полицијско-безбедносне науке,
Универзитет у Марибору, Словенија
Дарко Мавер, Факултет за полицијско-безбедносне науке,
Универзитет у Марибору, Словенија
Инес Клинкон, Факултет уметности, Универзитет у
Љубљани, Словенија

Сажетак: Званични статистички подаци о криминалу у Словенији указују да у општини Љубљана, главном граду Словеније, долази до његовог све већег пораста. Као додаток студијама о географској дистрибуцији криминала у Љубљани из 2002. године, овај рад се бави предностима аутоматске компјутерске географске методе у комбинацији са теренском истрагом, у раном откривању подручја угрожених високом стопом криминала. Такође, нуди почетно становиште за дискусију о узроцима и условима у којима се кривично дело јавља. Рад се, такође, концентрише на методе идентификације и анализе криминалних жаришта, као и употребу тих сазнања у криминалној истрази. Географски информациони системи (ГИС) имају велику практичну вредност и наследници су старе статичне анализе мапе. Ови нови методи компјутеризованог мапирања криминала су веома моћно оружје за рано идентификовање области најугроженијих криминалом, омогућавајући ране превентивне мере и мере контроле криминала.

Са порастом стопе криминала у Љубљани (и у Словенији, генерално), смањење броја решених случајева је очигледно. Овај тренд – више регистрованих случајева, а мање решених, је забрињавајући. Степен смањења броја решених случајева је већи у Љубљани и другим великим градовима, него у малим. Ова разлика указује на специфичне проблеме криминалне истраге у урбаним срединама. Фактори који утичу на смањење ефикасности контроле криминала су: проблеми истраге у односу на велику концентрисаност становника у урбаним подручјима, анонимност, мањак неформалне друштвене контроле и мањак инспектора и униформисаних полицајаца.

Међутим, бољим истражним стратегијама, коришћењем аналитичких алатки као што је ГИС и анализа жаришних подручја, бољом организацијом истражних одељења, бољом обрадом места злочина и унапређивањем криминалистичко-обавештајног рада, ситуација се може значајно поправити.

УЗРОЦИ КОРУПЦИЈЕ

Слободан Вуковић

Институт друштвених наука, Београд

Сажетак: У презентираним тексту расправља се о основним узроцима корупције у Србији, с једне, и какве су промене наступиле у периоди између два истраживања (2001 – 2006), с друге стране. Кључне узроке корупције можемо тражити у две групе чињеница: унутрашњим (слаба правна држава, односно одсуство владавине права, криза морала и свеукупна морална конфузија, неодговорна политичка елита друштва, изостанак политичке воље и транзиција) и спољним (разбијање друге Југославије, рат у окружењу и санкције, потпаљивање и потпомагање косовске кризе од стране западних моћника, разарање земље бомбардовањем и разни и константни притисци „међународне заједнице“).

Кључне речи: *корупција, узроци, Србија, владавина права, морал, рат, санкције.*

Корупција је постала глобална друштвена појава која је ухватила, у мањој или већој мери, дубоке корене у свим савременим друштвима. Она има дугу предисторију, односно од самих почетка настанка организованих друштава и није, као што се често може чути, специфична само за сиромашна, заостала и друштва у транзицији, па самим тим ни за српско. Затим, она мења своје појавне облике, увлачи се у нова поља делања и вешто се прилагођава друштвеним променама, законским решењима и новим (политичким) околностима. Будући да смо о првим писаним сазнањима о корупцији, узроцима, подложности миту, каналима подмићивања и њеној раширености говорили на

више места, у овом чланку¹ ћемо се, пре свега, бавити тиме који су основни узроци корупције, према виђењу предузетника, и да ли се на том пољу нешто променило за последњих пет година (2001 – 2006) у Србији,² с једне, а ако јесте, које су величине те промене и у којем правцу оне иду, с друге стране. Затим, ако је дошло до неких промена (на боље или на горе), такође ћемо покушати да утврдимо који су њихови основни трендови.

Корупција се најчешће јавља приликом: ратних похода, субверзија, шпијунских операција, окупације земље,³ издаје (јавне и тајне), незаконитих међународних трансакција, кријумчарења (људи, робе, оружја и опијата), приватизација јавних и друштвених предузећа, јавних набавки, неовлашћених продаја, надувавања рачуна, намештања избора, избегавања плаћања пореза, трговине утицајима, доношења разних прописа, издавања дозвола, сукоба интереса, невршења дужности, наплаћивања такси, бесплатних забава,⁴ пропуштања робе на царини, издавања лажних царинских декларација, злоупотреба и изигравања судских овлашћења, одуговлачења (застаревање) судских решења и одлука, поткупљивања сведока и вештака, злоупотребе функције браниоца или опуномоћеника, заступања туђих интереса (путем тзв. „невладиног“ сектора), политичких и судских заштита разних облика криминала, школовања деце у иностранству, уписа на факултете, полагања испита, куповине диплома, нарученог и плаћеног писања (у новинарству), лечења, фалсификовања докумената, уговарања исхода спортских такмичења, продаје робе, поседовања тајних (поверљивих) информација, упућивања пацијената да медицинску услугу обаве у приватној ординацији у којој тај лекар прековремено ради и многих других, знаних и незнаних случајева (које је тешко и набројити, а камоли описати). Многа од ових чињења санкционисана су Кривичним законом, а многа не, као, на пример, наручено (и плаћено) писање, заступање туђих интереса или упућивање пацијената у приватне ординације.

* * *

¹ Презентирани чланак је одломак студије која се ради у оквиру пројекта 149020 који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

² *Прво* истраживање корупције спровео сам у првој половини фебруара 2001. године на узорку од 327 приватних радњи и предузећа на територији Србије, без Косова и Метохије, у тридесет три општине. *Друго* истраживање обавио сам у априлу 2006. године на узорку од 301, такође, приватне радње и предузећа на територији Србије, без Косова и Метохије. Оба истраживања обављена су за потребе Центра за либерално-демократске студије у Београду.

³ Позната корумпираност европских званичника у Босни и Херцеговини о којој се у штампи стидљиво говори. До свеопште криминализације Косова и Метохије долази након НАТО окупације и доласка УНМИК-а, а то се није могло догодити без корупције а самим тим и корупције међународних званичника (Види опширније: Ћирић, Ј, 2006, „О феномену косовске мафије“, *Социолошки преглед*, вол. 40, но. 1. стр. 33-56. Односно: <http://www.socioloskipregled.org.yu>. На другој страни, о корумпираности разних америчких агенција ангажованих у Ираку и њиховој безобзирној пљачки ове државе види у: Џој Гордон, „Реконструкција Ирака је такође пораз“, *Le Monde diplomatik (НИН)*, април 2007.

⁴ Гредел, С, 2006, „Покварењаци и пси чувари“, у: *Наше шеме*, бр. 02, стр. 13.

Наша претходна истраживања корупције у Србији,⁵ или у посебним сегментима друштва (царини и правосуђу),⁶ као и корупције на локалном нивоу,⁷ недвосмислено су показала да је раширеност корупције у Србији, као и у свим сиромашним друштвима, земљама у транзицији⁸ и правно неуређеним друштвима или друштвима где је велики раскорак између објављеног права и његове емпиријске примене, зашла у готово све поре друштва и постала свакодневни начин понашања и делања, како политичке елите тако и јавних службеника и грађана. Другачије речено, корупција је постала системска и, у извесном смислу, константа на коју се, због њене отпорности и прилагодљивости новим друштвеним условима, мора рачунати на дуже време. Посебно, јер она налази нова поља деловања до јуче непозната. Иста је ситуација и када је реч о каналима подмитљивости, машта коруптора готово да нема граница. (При чему се не сме заборавити чињеница да је она раширена и у развијеним друштвима Запада – али о корупцији у тим друштвима у овом раду, сем успутно, неће бити речи.) Затим, да је за њено сузбијање неопходна, поред уређења законске регулативе, кординарана акција многих друштвених чинилаца, почев од вршилаца власти, преко институција друштва, посебно казненог апарата, с једне, па све до штампаних и електронских медија и самих грађана (њихове професионалности, грађанске куражи и моралности), с друге стране. Поред тога, за сузбијање корупције неопходна је, ма колико то било уопштено речено, широка сагласност у целом друштву, од „обичних“ грађана до политичке класе. А зато је неопходна стабилизација друштвених и политичких прилика у држави и друштву, с једне, и смањење притиска „међународне заједнице“ на Србију, с друге стране.

Познато је да степен раширености корупције у једном друштву, па самим тим и српском, зависи од много чиниоца. Међу њима, најкраће речено, су, пре свих, политичка воља, функционисање правне државе и ефикасност казненог апарата, обим и квалитет државне регулације, мешање државе у економију и обим трансакција под контролом државе, регионалних и локалних власти и њихових агенција. Затим, она, такође, зависи од културно-историјског миљеа, наслеђених друштвено-историјских околности, стања моралности (корпус широко прихваћеног понашања) и владајућих или доминан-

⁵ *Корупција у Србији*, 2001, ЦЛДС, Београд. Такође: Вуковић, С, 2003, *Корупција и владавина права*, ИДН – Драганић, Београд.

⁶ Вуковић, С, 2005, *Право, морал и корупција*, „Филип Вишњић“ – Институт друштвених наука, Београд. Такође: Вуковић, С, „Проблеми корупције у транзицији: пример правосуђа“, *Социолошки преглед*, год. 38, но. 1 - 2, стр. 115 – 134.

⁷ Вуковић, С, 2001, „Корупција, регионализација и локална власт“, *Социолошки преглед*, год. 34, но.1 - 2, стр. 91-109. Односно: <http://www.socioloskipregled.org.yu>

⁸ Проблем се у Србији усложњава јер се српско друштво од ослобођења од Турака налази у сталној транзицији. Види: Игњатовић, Ђ, 2007, „Криминолошки аспекти транзиције“, у: *Криминалистеј у транзицији: феноменологија, превенција и државна реакција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 14.

тних друштвених вредности, материјалног стања друштва, односно сиромаштва, стања корупције у географском окружењу и других мање - више важних чинилаца, које је понекад тешко и набројати, а камоли све укључити у анализу, јер у тој ситуацији долазимо у опасност да уместо анализе узрока корупције понудимо анализу целокупних друштвених и економских односа у посматраном (српском) друштву, што нам у овом раду није примарни циљ.

У презентираним раду нас, пре свега, занима неколико ствари – прво, шта о факторима који утичу на постојање корупције мисле предузетници, а на појединим местима њихова сазнања биће упоређивана са подацима из јавномњенских анкета; друго – да ли је до неких промена дошло, ако јесте, до којих, за последњих пет година (прецизније речено, какав је однос између два истраживања обављена под истим теоријским и методолошким претпоставкама, на истој територији, сличном узорку и готово истим истраживачким инструментима); и треће – колико то кореспондира с укратко изложеним теоријско-методолошким претпоставкама, да ли има разлика и, ако има, у чему се оне састоје.

На самом почетку, у складу с очекиваним резултатима истраживања, можемо констатовати да те промене нису значајне или, ако су значајне, оне су у складу с раније изложеним теоријским и методолошким поставкама.

Почнимо редом. Резултати истраживања говоре да предузетници у истраживању из 2001. године (од понуђених алтернатива „затвореног“ типа) главни узрок корупције виде у: малим платама службеника у јавном сектору (59%), кризи морала у периоду транзиције (43%), неодговарајућем законодавству (43%), тежњи људи с власти да се брзо обогате (39%), мешању личних интереса у службени посао (26%) и недостатку строге административне контроле (22%). На последњем месту узрока корупције су се нашли: специфичан карактер наше националне културе (21%) и проблеми настали као последица комунистичке прошлости (17%). То се види на приложеном дијаграму (Слика 1).

Табела 1. Фактори који утичу на постојање корупције (у%)
(вишеструки одговори)

	Година	
	2001	2006
Н	327	301
Мале плате службеника у јавном сектору	59	44
Криза морала у периоду транзиције	43	49
Тежња људи са власти да се брзо обогате	39	46
Неодговарајуће законодавство	43	39
Мешање личних интереса у службени посао	26	31
Неефикасност судова	26	24
Недостатак строге административне контроле	22	26
Специфична карактеристика наше националне културе	21	13
Проблеми наслеђени из комунистичке прошлости	17	16
Одбија / Не зна	0	0

Пет година након првог истраживања, односно 2006. године, на прво место као узрок корупције, по мишљењу предузетника, избија криза морала (49%), затим одмах тежња људи на власти (вршилаца власти) да се брзо обогате (будући да се многима од њих неће пружити друга прилика да је врше⁹ – делају по систему: „Уграби сад кад ти се указала прилика“), што би се могло подвести под неодговорност политичке елите (46%), мале плате службеника у јавном сектору (44%), неодговарајуће законодавство (39%), мешање личних интереса у службени посао (31%) и тако даље. На последњем месту узрока корупције нашла се алинеја – специфичан карактер наше националне културе (13%), супротно становишту једног дела мондијалистичке „елите“ и евро-америчке клијентеле у нас, који су ту пропагандну крилатицу, свесно или несвесно, преузели из арсенала коминтерновско-комунистичке пропаганде. (Детаљније резултате овог дела истраживања види у Табели 1)

Оно што је неопходно нагласити јесте да сада, у односу на период од пре пет година, предузетници ређе као узрок корупције наводе мале плате службеника у јавном сектору (које су, истини за вољу, у том периоду знатно порасле), и да је она последица специфичног карактера наше националне културе (што је, поред многих других истраживачких „резултата“, индиковано од стране једног дела истраживача из тзв. невладиног сектора¹⁰). Такође, предузетници из Београда, нешто чешће од предузетника из осталих региона, узрок корупције виде у малим платама службеника у јавном сектору. У исто време, крупнији предузетници (предузећа), за разлику од оних ситнијих (радње), кључни узрок корупције виде у поремећеном вредносном систему и свепштој кризи морала.¹¹

Све у свему, као и пре пет година, кључни фактори који утичу на постојање корупције остали су мање - више исти. Прецизније речено, истражи-

⁹ Други разлог клептократије и подмитљивости дела политичке елите, можемо тражити у чињеници што су многи њени припадници регрутовани са маргина друштва. Самим тим, рачунају да шансу која им се случајно указала, а која неће дуго трајати, треба што боље да искористе у сопствену корист, па макар и на нелегалан начин – путем корупције.

¹⁰ „Невладин сектор“ се финансира новцем из иностранства, у којем су просечна примања три пута већа (заједно с политичким странкама, коморама, еснафским удружењима, синдикатима и другим сличним удружењима) од републичког просека и износила су за април 2007. године 74.481 динар (*Политика*, 26. мај 2007). У томе се може тражити узрок њиховом слугеранском менталитету и неретком (част изузецима) заступању туђих интереса.

¹¹ О размерама моралне кризе (што потврђују готово сва емпиријска истраживања) и дубокој подељености српског друштва говори сијасет примера. Навешћемо неколико. Прво, једна политичка странка (Либерално-демократска партија) супротно Уставу подржава и пропагира отцепљење Косова и Метохије без икаквих правних и политичких последица, насупротив као на граду за то улази у Парламент. Друго, цела једна медијска кућа заступа туђе (иностране) интересе „софистицирано“ подржавајући отцепљење Космета и такође без икаквих последица. Треће, људи који су захтевали или подржавали бомбардовање Србије, види парадокса, на ТВ-екранима држе „моралне“ лекције или сатима испредају своје „стручне“ или „правне“ тираде.

вања јавног мњења¹² показују да грађани, за разлику од предузетника, узроке корупције виде нешто другачије (било је могуће више одговора од понуђених 11 алтернатива). Наиме, они на прво место стављају: неморал и непоштење (морална криза) 52%; затим опште сиромаштво 51%; безакоње, непостојање правне државе 39,6%; неефикасност судског система 25,9%; политички систем 20,9%; законодавство 19%; рат и санкције 15,5%; људска природа (људи су такви) 13,6%; мале плате државних чиновника 11% итд. Истовремено, најважнији узрок корупције (био је могућ само један одговор) виде у: неморалу и непоштењу (морална криза) 25,4%; општем сиромаштву 24,3%; безакоњу, непостојању правне државе 16,6%; неефикасности судског система 6,6%; политичком систему 6,4%; лошем законодавству 5,0%; људској природи (људи су такви) 4,4%; рату и санкцијама 3,1%; малим платама државних чиновника 2,3%; наслеђу претходног комунистичког система 1,9% и недостатку административне контроле 1,0%. Ниже образовани (основно и ниже) на прво место стављају моралну кризу (35%), затим опште сиромаштво (19%), непостојање правне државе (14%) и слично. Средње образовани на прво место стављају непостојање правне државе (26%), опште сиромаштво (23%), моралну кризу (18%) итд. Насупрот овоме, високо образовани на прво место стављају непостојање правне државе (33%), моралну кризу (19%), опште сиромаштво (9%) итд. Али, без обзира на сво одсуство владавине права, свеопшта морална криза и сиромаштво у јавномњенским истраживањима заузимају прво место.

Као што видимо, између истраживања јавног мњења и предузетника има неких разлика али не значајних. Такође, између два наша истраживања ставова и виђења предузетника дошло је до извесних померања која могу настати услед реалних промена које настају у друштву (колико - толико правно и институционално уређење државе, одговорнији репресивни систем, повећан стандард грађана и слично), и, донекле, различитих истраживачких узорака, с једне, и због смиривања и стабилизације укупне политичке ситуације и пораста стандарда код већине грађана, с друге стране. Те промене нису толике да би се могло говорити о промени тренда, него пре говоре о стабилности и квалитету у претходним истраживањима добијених података о величини и обиму корупције.

Многи аутори често наглашавају или, пак, пренаглашавају тезу да би с повећањем плата корупција јавних службеника и политичких делатника била мања, будући да би, због веће отпорности на корупцију, били мање подложни корупцији. То је само делимично тачно. Није спорно да то може бити једна од мера за смањење ситне корупције, посебно у систему слабо плаћених јавних службеника. Разлог можемо тражити у чињеници што ризик лоше плаћеног, а

¹² Истраживање је спроведено у марту 2006. године на узорку од 1243 испитаника.

поткупљивог јавног службеника није велики у односу на могуће бенефите, будући да добит од корупције може неколико пута превазићи величину плате. Али, супротно овом, када је реч о крупној корупцији, односно о великим сво-тама новца (на пример пропуштање шлепера на царини уз надокнаду за неко-лико хиљада или десетина хиљада евра, надувавање рачуна¹³ или намештање тендера за јавне набавке и слично), које се нуде за кршење закона то не важи, јер је разлика између могуће корупционе добити и плате велика. (Нарочито у ситуацији кад многе откривене корупционашке афере нису ни процесуиране, а камоли добиле судски епилог.) Са повећањем могућности веће „добити“ од корупције, повећава се и изазов да се „улети“ у корупцију. Да је величина плате сигурна брана корупцији демантује најновији пример – афера „Ин-декс“, односно корупција на Правном факултету у Крагујевцу. Без обзира на чињеницу што су редовна примања професора на Правном факултету била далеко највећа на Универзитету у Крагујевцу, а међу највећим уопште у високом школству Србије, те плате за један број њих, сви су изгледу, нису биле довољна брана да организују, према оптужници, праву продају испита и диплома.¹⁴

И овај пут, готово све наше раније изложене основне тезе су емпириј-ским путем у потпуности потврђене, односно да се *кључни узроци корупције* у српском друштву морају, пре свега, тражити у следећим чињеницама:

1. *Слаба њравна држава*, односно одсуство владавине права, које дуже време опстаје због одсуства политичке воље, одсуства широке друштвене са-гласности, торбулентних друштвено-политичких прилика, великог раскорака између објављеног права и његове емпиријске примене (што ће се касније де-таљније видети) који има дугу традицију на овим просторима, дугогодишње владавине самоуправног социјализма, који је код људи створио одређене на-вике понашања и делања и слично.

2. *Криза морала* и свеукупна морална конфузија, затим поремећени вредносни систем, који су у овом транзиционом времену захватили српско друштво. То потврђује, између осталог, одсуство широких моралних осуда

¹³ Примера има више. Навешћемо три: први – случај изградње терминала на Аеродрому „Никола Тесла“ у Београду, у који је, према оптужници, умешана и бивша министарка саобраћаја (Марија Вукосављевић-Рашета); други – покушај надувавања рачуна у афери „Панцир“ о чему је штампа месецима писала, у којој се помињало име и тадашњег председника Државне заједнице Србија и Црна Гора (Светозара Маровића) и тадашњег министра одбране (Првослава Давинића), који је био принуђен да поднесе оставку; и трећи – афера „Сателит“ у којој се, та-кође, помиње име тадашњег министра одбране Првослава Давинића.

¹⁴ Овде је реч о вишеструком проблему: прво, требало је да професори служе за пример, као васпитачи, другима, пре свега својим студентима; друго, што су неки предавали, види парадокса, кривично право; и треће, што је о корупцији на Правном факултету годинама брујао цео Крагује-вац (и не само Крагујевац), а сви су затварали очи и уши. Ово последње јасно потврђује нашу, раније изложену, тезу да код нас нема одлучних и широких моралних осуда корупције.

корупције,¹⁵ плјачке „друштвене“ имовине од стране актуелних „првоборачких“ гарнитура (од 5. октобра на даље) на власти, (без обзира на њихову политичку боју), криминала и других девијантних понашања.

3. *Неодјоворна ђолийичка елийа* друштва, односно политичка класа, која није свесна своје друштвене и историјске улоге (супротно примерима из националне историје), јер је закупљена својим личним интересима. Упоредо с тим најчешће иде и, у Веберовом смислу, непрофесионална и некомпетентна државна бирократија,¹⁶ о чему ће током даљег излагања, такође, бити више речи.

4. *Изосђанак ђолийичке воље* због објективних и субјективних тешкоћа око успостављања функционисања институција система, расцепа у политичкој елити (која је у великој мери потпомогнута споља), а који се рефлектују на целокупно друштво сукобљених интереса и неостварених а очекиваних нереалних амбиција појединих актера на политичкој сцени Србије, и стављање својих приватних интереса изнад интереса државе.

5. *Транзиција* – прелазак из командне економије у тржишну, односно из социјализма у капитализам, који је донео за собом приватизацију и могућност, преко ноћи, енормних „зарада“ за вршиоце власти, њихове подржаваоце и сапутнике, а што су многи и учинили. То је смањило одговорност припадника свих оних који су се нашли у „близини новца“ и релативизовало моралне осуде великог броја припадника друштвене заједнице.

Наравно, као узроци корупције не могу се прескочити ни они мање важни, као што су и даље велика регулација економских токова од стране државе, сиромаштво друштва, корупција у земљама у окружењу, слаба професионална удружења и низак ниво професионалне етике код великог дела њихових чланова (која се не могу, због института *незамерања*,¹⁷ који

¹⁵ Зато је један, између многих других, захтева крагујевачких студената права био не осуда корупције (сем начелне), већ да се она испита и на другим високошколским установама, чиме су настојали, да би колико-толико повратили нарушени углед у друштву, да релативизују своју одговорност, односно, прецизније речено, одговорност својих колега и професора тезом „то се дешава свуда, а ми плаћамо рачун“.

¹⁶ Вуковић, С, 2003, *Корупција и владавина ђрава*, ИДН – Драганић, Београд. Као и: Вуковић, С, 2005, *Право, морал и корупција*, ИДН – „Филип Вишњић“, Београд.

¹⁷ Примера осудства професионалне етике и незамерања, који су, између осталих, индикатори моралне кризе друштва, има на стотине у свим сегментим друштва. Навешћемо три карактеристична. Први пример је случај клинике *Децедрa*, којој је, и поред два смртна случаја пацијената, враћена употребна дозвола (поред тога што је о тим случајевима штампа месецима извештавала), да је било реч о корупцији, вероватно се нико не би ни освртао. Најновији случај – смрт трогодишње девојчице у офтамолошкој ординацији *Илић* и клиници *Перфектa*, и ћутање лекара (Суд части Лекарске комора СЛД-а је најавио да ће тек 1. јануара 2008. размотрити случај), затим немушто реаговање Етичког комитета СЛД-а (*Политика*, 21. јун и 23. јун 2007). Све то, као и изостала оставка министра здравља, говори о дубини моралне кризе српског друштва. Други пример је већ поменути случај корупције на Правном факултету у Крагујевцу. Просто је невероватно да готово половина (17) професора буде ухапшена, а међу њима тадаш-

је у српском друштву више него моћан, изборити за поштовање професионалне етике и кодекса која су сама донела), заузетости српске политичке елите решавањем државног статуса и многи други мање или више важних чинилаца.

Историјско наслеђе је, такође, значајно. О раширености корупције у Отоманском царству, па самим тим и у његовим окупираним подручјима на Балкану, има обиље историјских извора. Она је била толико раширена да је постала начин живота, како власти тако и поданика.¹⁸ Зато познати немачки правник Савињи помиње корупцију у Отоманском царству у свом невеликом спису о филозофији права.¹⁹ У Милошевој Србији, а и касније до уједињења, подмитљивост је, такође, била раширена и о њој има доста речи и у тадашњој књижевној продукцији и историјским изворима.²⁰ Ни Краљевина Југославија није била имуна на корупцију, како ситну тако и крупну, о чему сведоче многи историјски извори и бројне афере.²¹ Када је реч о социјалистичкој Југославији, о корупцији у научној литератури готово ни речи. Готово да је слично и са уметничком књижевном продукцијом тог доба. А оно о чему се не пише – готово да и не постоји.

Социолози су се претежно бавили Карлом Марксом, Розом Луксенбург, отуђењем, људском природом, бескласним друштвом, самоуправљањем, српским фашизмом, и другим великим темама. Код економиста, такође ни речи. Они су теоријски и емпиријски оправдавали предност договорне економије или се бавили микроекономским темама, а након доласка на ред приватизације, били су закупљени проценом капитала у друштвеним предузећима. (Један део тих процена обављен је уз корупцију.) На другој страни, код правника, корупција није нашла место ни да уђе у кривични закон, односно ушла је као злоупотреба службеног положаја (под чиме се најчешће подразумевао чист лоповлик и где су најчешће страдале књиговође). Код криминолога, иако је корупција један од видова криминала, такође готово ни речи. То је, схо-

њи декан, два бивша декана, продекан за финансије, председник Савета и помоћница министра просвете, због примања мита, а да остали професори и студенти нису готово ништа знали. Трећи пример је проблем плагијата (види: Жолт, Ј, 2005, „Редакцији часописа Социолошки преглед“, *Социолошки преглед*, вол. XXXIX, но. 4, стр.497-504) који је на Филозофском факултету у Новом Саду и на Универзитету у Новом Саду остао без икаквог одјека и икаквих конвенци.

¹⁸ Радонић, Ј, 1950, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, САН, Београд.

¹⁹ Савињи, Ф. К, 1998, *Законодавство и правна наука*, ЦИД, Подгорица.

²⁰ *Корупција и развој модерне српске државе*, 2006, Београд.

²¹ Арчибалд Рајс, 2004, *Чујте Срби! Чувајте се себе*, Фонд „Др Арчибалд Рајс“ – ХОЦС, Београд – Цирих; Кулунџић, З, 1968, *Политика и корупција у краљевској Југославији*, Стварност, Загреб. и Аврамовски, Ж, 1986, *Брићани о Краљевини Југославији*, књ. I, Архив Југославије – Глобус, Београд–Загреб; Стојадиновић, М. М, 1990, *Ни рай ни њакџ*, „Отокар Кершовани“, Ријека.

дно првом „уговору“ између власти и народа,²² била табу тема, јер је корупција била резервисана за комунистичку елиту, односно народне управљаче.

И на крају, нема расправе о узроцима корупције у савременом српском друштву која може мимоићи укључивање у анализу *лавовске улоге сјољних чинилаца*:

1. *Разбијање друге Југославије* које је проузроковало разбијање државне организације, кидање успостављених економских токова, нагло урушавање вредносног система, неспособност политичког система да се прилагоди новим изазовима и потребама и настојање „међународне заједнице“ да за то разбијање кључну кривицу припише Србији и српском народу;

2. *Раи у окружењу и санкције* који са собом повлаче разне видове шверца и криминала, безакоња и слично, у које су укључени не само појединци склони криминалу већ и држава са својим институцијама, ради колико-толиког одржања опскрбе становништва и функционисања економије земље;

3 *Пошљавање и пошљавање косовско-метохијске кризе* од стране западних моћника, чиме настоје да спрече консолидовање државе и подстичу унутрашње расцепа који успоравају правно уређење државе;

4. *Разарање земље бомбардовањем* са свим људским, економским и политичким последицама, које је утицало на смањење запослености, повећање привидно запослених и сиромашење целокупног друштва. То је, у великој мери, утицало на његову дезинтеграцију и на снижавање моралне отпорности целокупног друштва на разне патолошке појаве; и

5. *Разни и константни приписи „међународне заједнице“*, односно моћних сила Запада и њихово готово свакодневно мешање у унутрашње ствари Србије, односно њихов покушај да ставе Србију под своју потпуну политичку, медијску и економску контролу. То успорава конституисање и демократску обнову постојећих институција друштва и стварање нових.

О свему овоме, на изванредан начин, детаљније смо говорили на другом месту.²³ Наведени узроци су, у великој мери, потпомогли дестабилизацију српског друштва и успорили његову трансформацију у модерно грађанско друштво, с једне стране, а самим тим потпомогли и развоју корупције, како оне ситне, тако и оне крупне, затим развоју разних облика криминала и многих других патолошких друштвених појава, с друге стране. И то, како корупције за добијање права, тако и оне ради кршења права. То је, наравно, утицало и на смањење поштовања закона, како од стране политичке класе, тако и од чланова друштвене заједнице, односно „обичних“ грађана. Посебан је проблем што су ти узроци утицали на дезинтеграцију, политичке и друге

²² Вуковић, С, 2005, *Право, морал и корупција*, Београд, стр. 7-9

²³ Вуковић, С, 2003, *Корупција и владавина права*, Београд. Такође: Вуковић, С, 2005, *Право, морал и корупција*, Београд.

друштвене расцепе и конфузију, а затим и на морално стање друштва одакле проистиче и одсуство широких моралних осуда корупције и криминала (посебно економског). Успостављање новог вредносног система и морални опоравак друштва је, због своје дубине и ширине захвата, најспорији и најтежи посао који се поставља пред српско друштво.

Истраживање свих тих узрока би нас далеко одвело, зато ћемо их, малтене, само набројати без дубље елаборације, јер би то захтевало знатно више простора и времена. Други је проблем, ако би се до детаља испитали сви ти узроци, у том случају би се изгубила основна нит истраживања проблема корупције.

Али без обзира на речено, како време буде пролазило и како у Србији буде напредовала економија, растао стандард, умирила се политичка сцена и стабилизовала држава, ехо ових узрока, не само корупције и криминала, него и многих других бројних проблема српског друштва (као што је, на пример, друштвени расцеп), временом ће све више опадати. А са стабилизацијом друштвено- политичке сцене неминовно долази до повољнијих услова за стављање корупције под колику толику контролу – у оној мери у којој је то учињено у неким развијенијим државама Запада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Alexander, B. J. (1999): "Future War", Thomas Dunne Kooks, New York.
2. Димитријевић, В. (1979): „Тероризам и екстрадикција“, Зборник Правног факултета у Загребу
3. Димитријевић, В. (1999): „Тероризам“, Самиздат, „FREEB92“, Београд..
4. Фукујама, Ф. (1997): „Крај историје и последњи човек“, ЦИД, Подгорица.
5. Првуловић, В. (2001): „Економска дипломатија“, Грмеч, Београд.
6. Симеуновић, Д. (2002): „Теоријско одређење тероризма“, из „Међународни тероризам“, Београдски форум за свет равноправних, Београд.
7. Sliowski, G. (1975): "Legal Aspects of Terrorism", International Terrorism and World Security; Carlton, D. and Schaerf, C. London.
8. Зиновјев, А. (2003): „Слом руског комунизма“, BIGZ Publishing, Београд.

CAUSES OF CORRUPTION

Slobodan Vuković
Institute of Social Sciences, Belgrade

Summary: This paper considers basic causes of corruption in Serbia, on the one side, and changes that occurred between the two researches (2001-2006), on the other side. In 2001 research, the entrepreneurs main causes of corruption see in: small wages of clerks working in public sector (59%), moral crisis in period of transition (43%), inadequate legislation (43%), aspirations of people in power to get rich quickly (39%), involving of personal interest in public job (26%), lack of strong administrative control (22%), specific character of our culture (21%) and problems occurred as a consequence of communistic past (17%). Five years later, first place, as a cause of corruption, takes moral crisis (49), ambitions of people in power to get rich quickly – irresponsible politic elite (46%), small wages of clerks working in public sector (44%), inadequate legislation (39%), involving of personal interest in public job (31%) and specific character of our culture (13%). Public opinion survey shows somewhat different results – moral crisis (52%), general poverty (51%), absence of rule of the law (39,6%), inefficient judicial system (25,9%), political system (20,9%), legislation (19%), war and sanctions (15,5%), human nature (13,6%), small wages of clerks working in public sector (11%) etc. Considering the results of these researches, key causes of corruption can be found in two groups of facts: inner ones (absence of rule of the law, moral crisis and moral confusion, irresponsible political elite, lack of political will and transition) and outer ones (break-up of Yugoslavia, war in the region and sanctions, helping the Kosovo crisis by West, bombarding and various and constant pressures from “international community”).

АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ СУЗБИЈАЊА КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛА

Проф. др Милан Милошевић
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Народна скупштина Републике Србије је почетком 2005. године потписала Европску конвенцију о борби против кибер криминала, која ће ускоро бити у потпуности имплементирана у наше кривично законодавство. У међувремену је у великој мери измењено легислативно и друштвено окружење, што ствара квалитативно нове могућности у борби против свих видова компјутерског криминала. Полазећи од тога, у раду је анализиран каталог инкриминација којима се у Републици Србији сузбијају такви облици криминалитета, као и текуће реформе специјализованих полицијских и правосудних органа, а учињен је и осврт на специфичне радње претходне истраге и доказне радње којима се прикупљају и проверавају дигитални докази и врше форензичке анализе у овој области. Указано је и на неке од постојећих и предстојећих проблема у вези са откривањем и доказивањем компјутерског криминала на националном и међународном плану.

Кључне речи: *компјутерски криминал, правосуђе, полиција, кривични процес, истрага, доказне радње.*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Савет Европе је био једна од првих међународних организација које су покренуле иницијативу за стварање правних претпоставки за сузбијање компјутерског криминала удруженим напорима више земаља. Иницијатива је формално покренута 1996. године када је донета одлука да се оснује Комитет стручњака за криминал у кибер простору¹ са задатком да анализира кривична дела која се могу извршити путем телекомуникационих мрежа, првенствено Интернета, и да на основу налаза сачини нацрт међународне конвенције. Комитет је посебну пажњу посветио уређењу поступка у процесуирању кривичних дела из области компјутерског криминала, како би се отклонио потенцијалан сукоб судске надлежности, с обзиром да се ради о прекограничном криминалу.

Комитет стручњака завршио је израду коначне верзије Нацрта Конвенције Савета Европе о кибер криминалу крајем 2000. године. Познато је, затим, да је коначна верзија ове Конвенције потписана у Будимпешти 23. новембра 2001. године, док је Додатни проткол који се односи на инкриминацију дела расистичке и ксенофобичне природе извршених путем компјутерских система сачињен у Стразбуру 16. априла 2005. године.²

Након демократских промена и повратка у релевантне међународне политичке и полицијске институције, наша земља је прихватила низ међународних уговора од есенцијалног значаја за борбу против компјутерског криминала. У питању су, између осталих, препоруке Савета Европе о криминалитету везаном за компјутере из 1989. године (Recommendation No. R(89)6), и о сагледавању проблема у кривичном процесном праву везаном за информациону технологију из 1995. године (Recommendation No. R(95), затим Директива ЕУ за заштиту компјутерских програма из 1991. године, Акциони план ЕУ о промовисању безбедније употребе Интернета из 1999. године, Резолуција о компјутерском криминалу VIII конгреса ОУН о превенцији криминалитета и др. Србија је, као чланица државне заједнице са Црном Гором, 16. априла 2005. године у Хелсинкију потписала и Конвенцију о кибер криминалу и Додатни протокол уз ту Конвенцију, али их још увек није ратификовала.

¹ У раду се доследно користи стручна терминологија са префиксом „кибер“ позајмљеним од речи „кибернетика“ (нпр. кибер простор, кибер криминал), уместо лаичког, импровизованог префикса „сајбер“ који је, на жалост, у нашој земљи неретко и у званичној употреби. Осим тога, само због нужности доследног коришћења законских термина, у раду се користи и термин „високотехнолошки криминал“, *de facto* као синоним за компјутерски криминал, будући да би у свом правилном значењу придев високотехнолошки морао да означи знатно шири појам од онога који користи наш законодавац. Термини „електронско пиратство“ и „мрежни криминал“ користе се у смислу парцијалних делова једне веће целине, тј. компјутерског криминала.

² Закључно са 20. мартom 2007. године, Конвенцију Савета Европе о кибер криминалу ратификовало је 19 држава (међу којима и САД), док је 10 држава потврдило Додатни проткол који се односи на инкриминацију дела расистичке и ксенофобичне природе извршених путем компјутерских система.

Упркос чињеници да Конвенција Савета Европе о кибер криминалу није ратификована, Народна скупштина Републике Србије је усвојила посебан законски пропис којим се врши имплементација одредби поменуте Конвенције у национално кривично, кривично-процесно, полицијско и правосудно-организационо право. Реч је о Закону о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала („Службени гласник Републике Србије“, бр. 61/2005), који је ступио на снагу 27. јула 2005. године. Недуго затим усвојен је и Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/2005 и 88/2005), којим се у извесној мери имплементирају одредбе поменуте Конвенције, као и Закон о полицији Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 101/2005).

Такође је усвојен нови Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 46/2006), који је специфичан по томе што ће се његове одредбе у огромној већини примењивати од 1. јануара 2009. године (у складу са принципом да је *vacatio legis* код прописа из кривичноправне области дужи од уобичајених осам дана). Истовремено је у примени мањи број одредби овог Законика, и то од момента његовог ступања на снагу 10. јуна 2006. године. Међутим, непосредно након доношења тог Законика, престала је да постоји Државна заједница Србија и Црна Гора. У вези са тим, Народна скупштина Републике Србије донела је 5. јуна 2006. године Одлуку о обавезама државних органа у остваривању надлежности Републике Србије као правног следбеника Државне заједнице Србија и Црна Гора. У међувремену је донет и нови Устав Републике Србије, који је проглашен Одлуком од 8. новембра 2006. године („Службени гласник Републике Србије“, бр. 98/2006).

Полазећи од тога, размотрићемо да ли је и у коликој мери измењено легислативно и друштвено окружење утицало на остваривање интенција Анти-пиратског акционог плана Владе Србије из октобра 2004. године и Конвенције о кибер криминалу. Наиме, неспорно је да су главни циљеви поменуте Конвенције да пружи смернице за: 1) усклађивање националних кривичних законодавстава у погледу елемената кривичних дела у области високотехнолошког криминала; 2) усклађивање националних прописа о кривичном поступку ради дефинисања овлашћења државних органа неопходних за спровођење истраге и кривични прогон починилаца дела високотехнолошког криминала; и 3) установљивање брзог и ефикасног механизма међународне сарадње у борби против високотехнолошког криминала.

Други речима, у даљем тексту ћемо сагледати појмовно одређење „кибер криминала“,³ односно каталог кривичних дела којима се у Републици Ср-

³ У официјелним документима ОУН под компјутерским, тј. кибер криминалом (*Cyber Crime*), у ширем смислу, подразумева се „свако незаконито понашање везано за или у односу на компјутерских систем и мрежу, укључујући и такав криминал какво је илегално поседовање, нуђење и дистрибуирање информација преко компјутерских система и мрежа“.

бији сузбија компјутерски криминал, затим полицијске и правосудне органе специјализоване за борбу против високотехнолошког криминала на националном и међународном плану, као и специфичне радње претходне истраге и доказне радње којима се прикупљају и проверавају докази у овој области. Најзад, учиниће се и осврт на практичне ефекте могућности откривања и доказивања високотехнолошког криминала, односно биће апострофирани неки од практичних проблема у вези са тим.

ЗАКОНСКЕ ДЕФИНИЦИЈЕ – ИНДИКАТОРИ ДЕЛА КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛА

Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала примењује се превасходно ради откривања, кривичног гоњења и суђења кривичних дела против безбедности рачунарских података одређених Кривичним закоником Републике Србије. У основи исто важи и за кривична дела против интелектуалне својине, имовине и правног саобраћаја код којих се, као објекат или као средство извршења, јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику. Реч је, пре свега, о тзв. интелектуалној (електронској, дигиталној) пиратерији, односно злоупотреби и неовлашћеном стављању у промет заштићених ауторских дела из сфере тзв. индустрије садржаја (филмска, музичка, издавачка - књиге, software) и др. Међутим, одредбе Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала могу се применити ради откривања, кривичног гоњења и суђења код овог типа кривичних дела само ако број ауторских примерака прелази 500 или ако настала материјална штета прелази износ од 850 000 динара.

Иако овакво решење законодавца може створити одређене проблеме у пракси (нпр. само један компакт-диск може садржати изузетно велики број неовлашћено копираних музичких или филмских дела), начелно га треба подржати јер се њиме конкретно раздвајају криминалне злоупотребе информационих технологија које имају карактер индивидуалних појава, од оних које представљају организован и на професионалне основе постављен бизнис.⁴ Осим тога, материјални лимит (850 000 динара) је у моменту прописивања био правилно одређен, будући да је у потпуности одговарао правном схватању кривичног одељења Врховног суда Србије о „великој вредности“ и „имовини већег обима“ код појединих кривичних дела. У међувремену је овај ли-

⁴Миловановић З. (1991), „Компјутерски криминалитет и електронско пиратство“, у : *Правни животи*, бр. 8-10, стр. 1006.

мит превазиђен, тако да би га у догледној будућности свакако требало кориговати. Наиме, у овом моменту се под „имовином већег обима“ подразумева износ од 1 200 000 динара.⁵

Законодавац Републике Србије одређује појам високотехнолошког криминала као „вршење кривичних дела код којих се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику“. Такође је наш законодавац експлицитно одредио да се, у смислу Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, под производима у електронском облику посебно подразумевају „рачунарски програми и ауторска дела која се могу употребити у електронском облику“. Из тога се закључује да су усклађене кривичноправна и грађанскоправна заштита ауторских права, будући да се према Закону о ауторским и сродним правима из 2004. године („Службени лист СЦГ“, бр. 61/2004) ауторским делима сматрају „нарочито рачунарски програми у било којем облику њихово изражавања, укључујући и припремни материјал за њихову израду, затим музичка дела са или без речи, као и филмска (кинематографска и телевизијска) дела“.

Најзад, из става законодавца се закључује да изрази: рачунарски податак, рачунарски програм, рачунарски вирус и рачунарска мрежа, када се користе у Закону о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, имају значење у смислу чл. 112 ст. 17-20 Кривичног законика. Тако се рачунарским податком сматра „представљена информација, знање, чињеница, концепт или наредба који се уноси, обрађује или памти или је унет, обрађен или запамћен у рачунару или рачунарској мрежи“; рачунарском мрежом „скуп међусобно повезаних рачунара који комуницирају размењујући податке“; а рачунарским програмом „уређени скуп наредби који служе за управљање радом рачунара, као и за решавање одређеног задатка помоћу рачунара“. Најзад, рачунарски вирус је „рачунарски програм или неки други скуп наредби унет у рачунар или рачунарску мрежу који је направљен да сам себе умножава и делује на друге програме или податке у рачунару или рачунарској мрежи додавањем тог програма или скупа наредби једном или више рачунарских програма или података“.

Полазећи од свега што је до сада изнето, са сигурношћу се може закључити да у категорију „високотехнолошких“ кривичних дела, тј. у компјутерски криминал спада више кривичних дела која се могу груписати на сле-

⁵ Упореди правна схватања Кривичног одељења Врховног суда Србије о новчаним износима за кривична дела код којих нису одређене вредности у Кривичном закону Републике Србије (седнице од 20. и 27. марта 2002. године) и о новчаном износу код неодређених вредности као обележја неких кривичних дела у Кривичном законiku (седница од 16. априла 2006. године).

дећи начин: (1) сви деликти који за групни заштитни објекат имају безбедност рачунарских података (глава XXVII),⁶ (2) сви деликти против интелектуалне својине (глава XX) и (3) друга кривична дела код којих се као објекат или средство извршења јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику. У целини посматрано, у компјутерски криминал, у потпуности или под одређеним условима, можемо сврстати следеће инкриминације дефинисане Кривичним закоником Републике Србије:

- приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију – чл. 185 ст. 3;⁷
- повреда моралних права аутора и интерпретатора – чл. 198;
- неовлашћено искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права – чл. 199;
- неовлашћено уклањање или мењање електронске информације о ауторским и сродним правима – чл. 200;
- повреда проналазачког права – чл. 201;
- неовлашћено коришћење туђег дизајна – чл. 202;
- фалсификовање и злоупотреба платних картица – чл. 225;
- прављење, набављање и давање другог средства за фалсификовање – чл. 227 ст. 2;
- неовлашћена употреба туђе фирме – чл. 233;
- одавање пословне тајне – чл. 240;
- оштећење рачунарских података и програма – чл. 298;
- рачунарска саботажа – чл. 299;
- прављење и уношење рачунарских вируса – чл. 300;
- рачунарска превара – чл. 301;
- неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи или електронској обради података – чл. 302;
- спречавање и ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи – чл. 303;
- неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже – чл. 304.

⁶ Прописане санкције за ова кривична дела крећу се од новчане казне (нпр. за неовлашћено коришћење рачунара) до 10 година затвора (за квалификовани облик рачунарске преваре) – што се у делу стручне јавности с правом сматра неадекватним и претерано ретрибутивним.

⁷ У новије време су и у нашој пракси присутни примери дистрибуирања тзв. децје порнографије путем Интернета, при чему су неки од таквих случајева расветљени уз помоћ службе FBI. О мерама полиције за сузбијање „Интернет-педофилије“ и, уопште, високотехнолошких кривичних дела видети: Becker G. (1997), „Einstatz von VE und technischen Mitteln im Deliktbereich “Kinderpornographie”, in: Der Kriminalist, No. 3, pp. 141-147; Lorch S. (2001), “Ermittlungen im Internet: Eine Zwischenbilanz und Standortbestimmung Telefonkarte”, in: Kriminalistik, No. 5, pp. 328-333; и сл.

Подразумева се да, осим побројаних, у обзир долазе и друга „класична“ кривична дела код којих се као објекат или средство извршења јављају рачунари, рачунарски подаци, и сл. Као пример може се апострофирати делатност организоване криминалне групе која је у домаћој јавности означена као „друмска мафија“. Наиме, познато је да су чланови ове групе, коју су чинили радници наплате путарине и предузећа које се бави компјутерским технологијама, израдили специјалан хардверски уређај и софтвер уз помоћ којег су прикривала наплату путарине возилима на наплатним рампама дуж ауто-пута (дневно, у просеку 300 - 350 возила страних и домаћих регистарских ознака), чиме је, према неким подацима, Република Србија оштећена за преко 700 милиона динара. Због тога је у поступку расветљавања дела лишено слободе више десетина лица против којих су поднете кривичне пријаве надлежном тужилаштву.

КОНСТИТУИСАЊЕ ДРЖАВНИХ ОРГАНА СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИХ ЗА БОРБУ ПРОТИВ КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛА

Европска конвенција о кибер криминалу из 2001. године обавезује све земље на међусобну сарадњу у борби против компјутерског криминала, а државе Европске Уније и Савета Европе да у техници и обуци помогну мање развијеним земљама у тој борби. Прихватањем дате Конвенције Република Србија се, између осталог, обавезала и да устроји органе специјализоване за откривање и процесуирање кибер криминала. Поштујући ту обавезу, али и Препоруке Савета Европе из 1989. и 1995. године и друге мултилатералне документе, наш законодавац је прописао организацију и надлежност државних органа специјализованих за борбу против дела високотехнолошког криминала.

Функцију кривичног гоњења извршилаца поменутих кривичних дела врши **Посебно одељење за борбу против високотехнолошког криминала**, које, и у организационом и у функционалном смислу, представља интегрални део Окружног јавног тужилаштва у Београду. На челу Посебног одељења налази се Посебни тужилац за високотехнолошки криминал. Он се поставља из редова тужилаца и заменика тужилаца, који испуњавају услов да буду окружни јавни тужиоци, а уз посебну писмену сагласност лица које ће бити постављено. По закону, али и по самој природи ствари, предност приликом постављења морају имати они тужиоци, односно заменици, који поседују посебна знања из области информатичких и радиодифузних технологија. Пре постављења Посебног тужиоца, Републички јавни тужилац доноси решење о упућивању тог лица у Посебно тужилаштво, с тим што се, по престанку функције, дати тужилац враћа се на функцију коју је вршио пре постављења. По-

себни тужилац поставља се на период од четири године и може бити поново постављен, али га Републички јавни тужилац може разрешити и пре истека времена на које је постављен.

Републички јавни тужилац је почетком марта 2007. године именовао Посебног тужиоца, који је, у међувремену, од надлежних органа затражио сагласност на предложену систематизацију Посебног одељења и именовање својих заменика. Наиме, прописано је да Окружни јавни тужилац у Београду, на предлог Посебног тужиоца, доноси акт о унутрашњој организацији и систематизацији радних места у Посебном тужилаштву, уз сагласност министра надлежног за послове правосуђа. Посебни тужилац и његови заменици имају положај окружног јавног тужиоца, при чему су месно надлежни на подручју читаве Републике Србије, док је стварна надлежност везана само за поступање у предметима високотехнолошког криминала. Законом је предвиђено да Републички јавни тужилац, на предлог Посебног тужиоца, може да упути у Посебно тужилаштво јавног тужиоца или заменика јавног тужиоца, уз писмену сагласност упућеног лица. Ово упућивање траје најдуже две године, али може бити и продужено, уз писмену сагласност упућеног лица.

Законом о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала је, такође, предвиђено да су за територију Републике Србије сва првостепена суђења по одговарајућим предметима у надлежности **Већа за борбу против високотехнолошког криминала** Окружног суда у Београду, док је за одлучивање у другом степену надлежан „непосредно виши суд“. То значи да је у овом тренутку за одлучивање по правним лековима дела високотехнолошког криминала још увек надлежан Врховни суд Србије, с тим што ће у перспективи по овим предметима, као непосредно виши суд (у другом степену), одлучивати Апелацини суд, када коначно буде конституисан и задејствован.

На основу члана 31 став 1 Закона о уређењу судова и члана 43 став 1 и 2 Судског пословника, по прибављеном мишљењу са седнице свих судија, председник Окружног суда у Београду утврдио је Распоред судија тог суда за 2006. годину, којом приликом је одредио и председника Одељења за високотехнолошки криминал. Ово је у складу са ставом законодавца да председник Окружног суда у Београду распоређује судије у Веће за борбу против високотехнолошког криминала из реда судија тог суда, уз њихову сагласност. При томе предност имају судије које поседују посебна знања из области информатичких технологија. Осим тога, Председник Окружног суда у Београду може распоредити у поменуто Веће и судије других судова упућене на рад у тај суд, уз њихову сагласност. У сваком случају, распоређивање траје најдуже две године, а може бити и продужено одлуком председника Окружног суда у Београду, такође уз писмену сагласност распоређеног лица.

У вези надлежности и организације судова, придружујемо се ставу оних аутора који сматрају да је сазрела потреба да се образују судови стручно специјализовани за поједине области права, за које ће се опредељивати судије према афинитетима, стручности и искуству.⁸ Наиме, неспорно је, такође, да ће поступак пред специјализованим судом бити краћи и ефикаснији, с обзиром на то да ће они бити много боље опремљени и оспособљени за борбу против компјутерског и других видова софистицираног криминала и унутар земље и у међународним оквирима. Ово из разлога што је високотехнолошки криминал врло специфичан, тако да је без познавања ове материје готово немогуће успешно се борити против њега. Разумевање техничке терминологије и начина функционисања савремених средстава комуникације и могућности и начина њихових злоупотреба с једне стране, као и метода откривања и прикупљања доказа, њиховог презентовања и коришћења у кривичном поступку са друге стране, не може се остварити знањима из опште културе.⁹

По изричитом ставу нашег законодавца, на плану обезбеђења релевантних доказа за дела компјутерског криминала и електронског пиратства са Посебним тужилаштвом ће компетентно и непосредно сарађивати специјализована полицијска јединица – **Служба за борбу против високотехнолошког криминала**. Такође је прописано да њеног старешину поставља и разрешава министар надлежан за унутрашње послове, по прибављеном мишљењу Посебног тужиоца. Исто тако, предвиђено је да министар унутрашњих послова ближе уреди рад Службе одговарајућим подзаконским актом у складу са законом. Из тога се закључује да Служба у организационом смислу дефинитивно припада полицији, али да истовремено представља сервис тужилаштва, јер поступа по налазима и инструкцијама Посебног тужиоца у обављању конкретних послова откривања кривичних дела и хватања извршилаца високотехнолошког криминала у земљи и иностранству.

Имајући у виду висок степен развоја високих технологија и њихову све већу заступљеност у најразличитијим сферама друштвеног живота, али и све шири опсег безбедносних претњи и изазова који произлазе из примене таквих технологија, Министарство унутрашњих послова је предузело низ мера у развоју јединствених и специјализованих организационих сегмената, који ће бити оспособљени за ефикасно откривање и супротстављање свим облицима високотехнолошког криминала. Такав процес, који је у складу са тежњама за испуњењем европских стандарда у овој области, неминовно изискује време и знатна техничка и стручна улагања. То је и разлог што формално

⁸ Вучковић В.(2004), „Специјални суд или специјализовани судови“, у: *Избор судске праксе*, бр. 6, стр. 23.

⁹ Бећирић Д. (2005), „Високотехнолошки криминал“, у: *Билтен Окружног суда у Београду*, бр. 67, стр. 9.

још увек не постоји посебна организациона јединица која се бави спречавањем и сузбијањем компјутерског криминала.

С друге стране, имајући у виду не само експанзију ове врсте криминалитета, него и недвосмислену законску обавезу, треба ургентно формирати посебну организациону целину („Службу“) за борбу против кривичних дела која се врше злоупотребама високих технологија. По природи ствари, она мора бити систематизована у оквиру Управе криминалистичке полиције у Дирекцији полиције, тј. у седишту Министарства унутрашњих послова Републике Србије. Овоме иде у прилог чињеница да је Одељење за сузбијање привредног криминалитета у седишту Министарства унутрашњих послова (сада: Службе за сузбијање криминала Управе криминалистичке полиције при Дирекцији полиције) у прошлости поступало у више предмета високотехнолошког криминала (злоупотреба малолетних лица у пронографији; у области Интернет пиратерије; у области злоупотреба платних картица и електронског банкарства и електронске трговине и др.). Том приликом су остварени охрабрујући почетни резултати.

У сваком случају, будућа Служба за борбу против високотехнолошког криминала мора бити стручно и технички оспособљена да, по потреби, пресретне, задокументује и одгонетне електронске поруке чији је садржај подобан да се у законитој процедури код суда добије одобрење за његово сазнавање путем праћења и прислушкивања. Поштанска, телеграфска и друга предузећа, друштва и лица регистрована за преношење информација, што без остатка подразумева и пружаоце Интернет услуга - провајдере, дужна су да полицији омогуће извршење наведених мера. У том смислу су за борбу полиције против високотехнолошког криминала посебно значајне одредбе Законика о кривичном поступку, Закона о телекомуникацијама („Службени гласник РС“, бр. 44/2003), али и Закона о електронском потпису („Службени гласник РС“, бр. 135/2004.).¹⁰

Служба за борбу против високотехнолошког криминала ће, по природи ствари, сарађивати са другим линијама рада криминалистичке полиције (Службом за сузбијање криминала, Службом за сузбијање организованог криминала, Службом за специјалне истражне методе – посебно Одсеком за прикупљање и обраду дигиталних доказа) и осталим организационим јединицама полиције. Исто важи и за друге службе у земљи (Безбедносно-информативна агенција и др.) и иностранству, којима је у надлежност стављено откривање, праћење и пресецање делатности организација и лица усмерених на вршење кривичних дела против интелектуалне својине, имовине и правног саобраћаја. Међутим, свестрана сарадња се, у првом реду, мора ра-

¹⁰ Сврха Закона о електронском потпису је „да потврди аутентичност садржаја поруке (доказ да порука није промењена на путу од пошиљаоца до примаоца), као и да обезбеди гарантовање (непоречивост) идентитета пошиљаоца поруке“. Чињеница је, међутим, да се овај институт још увек није довољно афирмисао у пракси.

звјати са Националним централним бироом Интерпола Београд, будући да високотехнолошки криминал представља један од најчешће коришћених облика прекограничног (транснационалног) криминала. Ово утолико пре што би се место за контакте које је доступно 24 сата свих 7 дана у недељи („пункт 24/7“), у будућности могло лоцирати у оквиру поменутог Националног централног бироа, да би се олакшала међународна сарадња у борби против различитих облика високотехнолошког криминала.

На крају треба подсетити да и раније поменуте Препоруке Савета Европе из 1989. и 1995. године истичу потребу националних извршних власти да оснују и прошире број специјализованих јединица за компјутерски криминалитет. Ове јединице треба да буду адекватно обучене и да располажу неопходном опремом и софтверским системом. Због тога су многе државе већ формирале такве јединице, али и професионалце који поседују техничка знања и способности и располажу процедуралним инструкцијама како истраге треба да се спроведу, а да се истовремено смањи ризик од губитка доказа, као и да се обезбеди њихова прихватљивост на суду.¹¹ Неке националне полицијске јединице „патролирају“ Интернетом да би обезбедиле јавну безбедност и у тој области. Те јединице су развиле специфичне софтверске алате да би откриле кривична дела као што су хаковање или дистрибуирање тзв. дечје порнографије.

Полазећи од тога, међу практичарима је изражено мишљење да кадрове у Посебно тужилаштво и Веће за борбу против високотехнолошког криминалитета, а посебно у полицијску Службу за борбу против високотехнолошког криминалитета треба бирати на бази професионализма, по могућству уз одговарајућу проверу склоности и познавања материје (компјутери, Интернет, телекомуникација). Такво залагање у потпуности подржавамо, јер нема сумње да би то била веома добра полазна основа за каснију интезивну практичну обуку ових кадрова од стране домаћих и страних специјалиста. На жалост, реална ситуација је таква да већина запослених у полицији, тужилаштвима и судству нема ни основна знања из ове области.¹²

МОГУЋНОСТИ И ПРОБЛЕМИ ОБЕЗБЕЂИВАЊА ЕЛЕКТРОНСКИХ ПОДАТАКА И ЕЛЕКТРОНСКИХ ФОРЕНЗИЧКИХ АНАЛИЗА

Континуирани развитак науке и технике извршио је значајан утицај и на облике и методе сузбијања криминалитета, док је експанзија развоја информacionих технологија и телекомуникација омогућила коришћење доказа у електронској форми, или како их неки називају, дигиталних доказа који се у

¹¹ Дујмовић З. (1987), „Компјутерски криминал“, у : *Безбедност и друштвена самозаштита*, бр. 9, стр. 74.

¹² Бећирић Д, *op. cit.*, стр. 9.

ранијој пракси нису могли ни замислити. Отуда је апсолутно прихватљиво, како становиште криминологије да свако друштво има своје наличје у криминалитету, тако и став криминалистике да се високој техници криминалаца мора супротставити још вишом техником криминалиста. У сваком случају, савремени појавни облици криминала захтевају нову методику откривања кривичних дела, која подразумева и прибављање дигиталних, односно електронских, софтверских или компјутерских доказа – како доказе у електронској форми називају у теорији и још увек недовољно изграђеној пракси.

С обзиром на то да се криминал који се врши путем високих технологија одвија на разним пољима, компјутер и други уређаји и средства високе технологије могу се у односу на овај криминал појавити било као предмет кривичног дела односно објекат напада, било као средство извршења кривичног дела. Ово је присутно не само у области компјутерског, већ и у области општег, али и финансијског и економског криминала, то јест у свим криминалним случајевима где се као средство извршења, или као средство за прикривање кривичног дела или учиниоца појављује било који уређај чије је функционисање засновано на високој информатичкој технологији, односно електронској технологији.¹³

Сматрамо да су три кључна фактора на овом плану: доношење Закона о организацији и надлежности државних органа у борби против високотехнолошког криминала, којим је створен институционални оквир за ефикаснију борбу против високотехнолошког криминала у земљи и иностранству; ступање 1. јануара 2006. године на правну снагу Кривичног законика Републике Србије, којим је спровођење прописа у овој области значајно унапређено, као и предстојећи почетак примене већине одредби новог Законика о кривичном поступку, који је Народна скупштина Републике Србије усвојила 25. маја 2006. године.

Према том кривичнопроцесном кодексу, откривање дела високо технолошког криминала врши се у претходној истрази којом, као и самом истрагом, руководи Посебни тужилац. Против учиниоца кривичног дела из ове области се подноси кривична пријава, односно обавештење од стране полиције, коме претходи прикупљање доказа и обавештења потребних да би Посебни тужилац могао одлучити да ли ће подићи оптужницу или одбацити пријаву, односно обавештење. У овом случају то укључује и веома специфичне радње претходне истраге (оперативне мере и радње), као и посебне доказне радње (специјалне истражне технике). У питању су Интернет патроле, пресретање телекомуникација у реалном времену, трагање на мрежи – Tracing и сл.

¹³ Упореди: Ђокић З; Живановић С. (2004) „Проблеми прибављања, обезбеђивања и коришћења доказа у електронској форми, од значаја за кривични поступак“ у: *Тежки облици криминала*, Будва, стр. 131 и даље; Бановић Б. (2006), „Електронски докази“, у: *РКК*, бр. 3, стр.223-231; и сл.

Законик о кривичном поступку садржи и одредбе о пружању међународне кривичноправне помоћи (чл. 507-515), које домаћим органима омогућују размену информација о криминалним организацијама и случајевима. Органи откривања и гоњења могу у истрагама да користе доказне материјале из других земаља, да траже да они буду обезбеђени и достављени од стране органа у тој земљи. Проблем је до недавно био у томе што је таква сарадња била минимална и ограничена искључиво на оне државе са којима је Република Србија имала закључене билатералне споразуме о пружању кривичноправне помоћи. Са таквим земљама (Аустрија, Немачка, Шведска, и др.) ова кривичноправна помоћ је била директна, и у том смислу релативно ефикасна, док се са осталим државама комуницирало преко замолница, које се достављају дипломатско-конзуларним путем преко националних министарстава правде, па читава процедура може трајати и годинама, а код сузбијања високотехнолошког криминала значајну улогу играју минути и секунде.¹⁴

Изражен је и став да су кривичнопроцесне одредбе од посебног значаја за борбу против високотехнолошког криминала садржане у члану 146 ЗКП којим се даје могућност да истражни судија, на писмени и образложени предлог јавног тужиоца, евентуално нареди надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима (нпр. телефаксом, телепринтером, пејцлером, електронском поштом – Интернетом и др.) оних лица за која постоји основана сумња да су сама или са другим лицима извршила одређена кривична дела (између осталог пореску утају и прање новца). Поштанска, телеграфска и друга предузећа, друштва и лица регистрована за преношење информација су дужна да органима полиције и Безбедносно-информативне агенције омогуће извршење наведених мера. Неспорно је да оваква овлашћења омогућавају прикупљање комуникационих података у складу са одредбама Конвенције о кибер криминалу, али проблеми у пракси могу настати због специфичности начина прибављања доказа за тако софистицирана кривична дела, будући да се до њих често долази мониторингом на мрежи у реалном времену ("on line").

Такође је с правом изражено мишљење да нови Законик о кривичном поступку, у одређеној мери, и другим одредбама омогућава успешно вођење поступка за кривична дела компјутерског криминала и одговарајуће повреде права интелектуалне својине. Наиме, пресудан значај за прибављање и обезбеђење доказа у преткривичном поступку има привремено одузимање хардвера, софтвера или других рачунарских компоненти, што је као радња доказивања експлицитно регулисано чланом 77 став 1 ЗКП. Наиме, код претреса-

¹⁴ Ђурић-Лукић А. (2003), „Могућности кривичноправне заштите од компјутерског криминалитета по позитивном законодавству СРЈ“, Интернет : www.netizen.co.yu/toni/20jt/index.php?strana=kompjuteri

ња стана, других просторија и лица, изричито се наводи и претресање покретних ствари које се у тим просторијама налазе. Ова одредба добија посебан значај у контексту прегледања рачунара, односно отварање фајлова и докумената који се у њему налазе, што је посебно важно код компјутерских кривичних дела, а у пракси је било спорно.

У основи је прихватљив и предлог да се коригују одредбе члана 255 став 2 ЗКП, које се односе на овлашћење припадника полиције да у претходној истрази предузимају потребне мере и радње. Иако, по нашем схватању, текст ове одредбе уопштеном формулацијом „и друге потребне мере и радње“ дозвољава вршење прегледа рачунарских података на компјутеру или компјутерској мрежи, односно на другом уређају или предмету који садржи такве податке у смислу оперативно-потражне радње, *de lege ferenda* је треба допунити експлицитним овлашћењем органа полиције да, у смислу радње претходне истраге, врше преглед рачунарских података на компјутеру или компјутерској мрежи, односно другом уређају или предмету који садржи такве податке.¹⁵ Ово утолико пре што податке којима се нарушава право на приватност, а до којих дођу органи откривања и кривичног гоњења у току претходне истраге или истраге, они свакако морају чувати као службену тајну, и не смеју их користити ни у какве сврхе, осим за потребе кривичног поступка.

Важан део Конвенције о кибер криминалу посвећен је обавезама држава у правцу осавремењивања прописа о кривичном поступку, потребе проистекле из постојања препрека у откривању и прибављању судски валидних доказа о кривичним делима у овој области. Земље потписнице требало би да створе нормативне претпоставке за увођење нових овлашћења и поступака како би се омогућило ефикасно спровођење истраге и процесуирање случајева информатичког криминала. Посебно је неопходно давање овлашћења државним органима у погледу брзе заштите, претраге, пресретања и узапћења рачунарских података релевантних за откривање починилаца кривичног дела. ОвOME иде у прилог чињеница да се Предлогом Закона о изменама и допунама новог ЗКП у члану 155 проширује круг кривичних дела за чије откривање се може користити посебна доказна радња аутоматског рачунарског претраживања личних и других података, и то на кривична дела против безбедности рачунарских података и кривично дело фалсификовања и злоупотребе платних картица (дела високотехнолошког криминала).

У истом контексту треба посматрати и актуелне организационе промене у полицији и правосуђу Републике Србије. Уосталом, из практичних разлога је од раније био формиран тим за борбу против компјутерског криминала у Окружном јавном тужилаштву и Другом општинском тужилаштву у Београду.

¹⁵ Ђокић З; Живановић С, *op. cit.*, стр.152.

Посебно треба напоменути да је у току формирање Одељења за сузбијање високотехнолошког криминала у оквиру Управе криминалистичке полиције.

Ово одељење при Дирекцији полиције представљаће језгро будуће посебне организационе јединице полиције („Службе“) за борбу против високотехнолошког криминала, која се мора формирати након ратификовања Конвенције о кибер криминалу, а чиниће га полицајци са одговарајућим искуством у примени овлашћења. Свакако би као део те будуће јединице требало оформити Одсек за обезбеђивање и анализу електронских података и електронска форензичка вештачења, који би на плану откривања, документовања и проверавања доказа био у функцији будуће полицијске Службе за борбу против високотехнолошког криминала, али и Посебног тужилаштва и Одељења за високотехнолошки криминал Окружног суда у Београду.

ЗАКЉУЧАК

Наш законодавац је у Закону о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала изричито одредио појам високотехнолошког криминала, прецизирао шта се подразумева под производима у електронском облику и ближе одредио обим кривичних дела у чијем откривању, кривичном гоњењу и пресуђењу учествују органи специјализовани за борбу против компјутерског криминала. Тиме је у највећој мери разрешио многе теоријске, па и практичне дилеме.

Ово је у потпуном складу и са друштвеним интенцијама исказаним кроз опредељење Владе Србије и закључке међуминистарског састанка из фебруара 2005. године о потреби енергичне борбе против „пиратерије“, тј. злоупотреба ауторских права, у филмској индустрији, компјутерском софтверу и музичкој продукцији. Велики значај у практичном поступању имаће и будуће Одељење за сузбијање високотехнолошког криминала у оквиру Управе криминалистичке полиције при Дирекцији полиције, као језгро будуће посебне организационе јединице полиције за борбу против компјутерског криминала.

Наиме, с обзиром на огромну количину информација у савременим компјутерским и другим комуникационим мрежама и могућност њихове злоупотребе, као неопходно показало се формирање специјализованих јединица државних органа за сузбијање криминала који се врши путем високих технологија, али и развијање софтверских алата који су у функцији откривања компјутерског криминала и проналажења доказа у електронској форми. Специјализација на овом плану иначе је неопходна, имајући у виду не само особености високотехнолошког криминала, него и стални развој технологије који је потребно пратити ради његовог откривања и сузбијања. То ће, генерално, допринети бољој заштити права интелектуалне својине и унапредити

амбијент за инвестиције у привреди и пословање привредних субјеката. Међутим, праве проблеме прибављања, обезбеђивања и коришћења таквих доказа дефинисаће пракса откривања и гоњења оних кривичних дела за чије су доказивање они потребни.

Неспорно је, такође, да ће конституисање специјализованих полицијских и правосудних органа, које је актуелно у овом тренутку, поступак за одговарајућа кривична дела учинити краћим и ефикаснијим, с обзиром на то да ће они бити много боље опремљени и оспособљени за борбу против компјутерског криминала и електронског пиратства и унутар земље и у међународним оквирима.

С друге стране, евидентно је да претходна истрага и истрага за овај тип кривичних дела, по природи ствари, мора задрати у приватност лица, због чега је битно да то буде само у мери која је нужна и сагласна међународним стандардима у овој области. Због тога се с правом инсистира на поштовању основних стандарда уставом гарантоване заштите од незаконитог претресања (пресретања и анализе порука) и заплена (сакупљања порука, програма и рачунара), тако да у поступању постоји равнотежа између интереса заштите приватности и друштвеног интереса за кривични прогон.

Најзад, чињеница је да је усвојањем Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала доследно испуњена једна од најмаркантнијих међународних обавеза, које су за Републику Србију настале самим потписивањем Конвенције о кибер криминалу у априлу 2005. године. Неопходно је, међутим, ратификовати како поменуто Конвенцију, тако и Додатни протокол уз њу, да би се, након тога, у национално законодавство уградила и конкретна решења која су *conditio sine qua* поп њихове имплементације (пункт 24/7, трагање на мрежи и друге специјалне истражне технике, и сл.).

Ово утолико пре што је Међунаодна алијанса за интелектуалну својину (ИПРА), коалиција која штити интересе седам трговачких асоцијација САД које се баве индустријом у области ауторског права, у свом „Специјалном 301“ извештају који се односи на пиратерију широм света, предложила да наша земља буде смештена на такозвану WACTH листу, заједно са још 27 земаља у којима је стање заштите ауторског права на веома ниском нивоу.

Због тога је, између осталог, неопходно да активности на плану сузбијању тзв. пиратске продукције буду интензивирани, посебно ако се има у виду да се наше законодавство у области интелектуалне својине хармонизује са међународним конвенцијама, укључујући релевантне стандарде ЕУ. Наиме, Република Србија је члан Светске организације за интелектуалну својину (СИРО) и потписник низа међународних конвенција у области ауторских права (Римска и Женевска конвенција).

ЛИТЕРАТУРА¹⁶

1. Bequai A. (1996), "Cyber crime: the US experience", in: *European Journal of Criminal Policy and Research*, No. 4, pp. 119-122.
2. Boni W; Kovacich G, L. (2000), *The Global Information Butterworth*, Woburn: Heinemann
3. Britz M.T. (2004), *Computer forensics and cyber crime: An introduction*, New Jersey: Pearson Education.
4. Ветсби Џ. Р. и др. (2004), *Међународни водич за борбу против компјутерског криминала*, Београд: Продуктивност АД.
5. Драгичевић Д. (1992), *Компјутерски криминалитет и информацијски системи*, Загреб: Информатор.
6. Ковачевић Љ. (2005), „Конвенција о сајбер криминалу“, у: *Правни животи*, бр. 9, стр. 965-977
7. Крапац Д. (1992), *Компјутерски криминалитет (Преглед главних питања кривично правне заштите друштвених вриједности у посредствима електронске обраде података)*, Загреб: Правни факултет.
8. Крстић Ј. (2007), „Изазови у борби против високотехнолошког криминала“, у: *Криминалитет и транзиција: феноменологија, превенција и државна реакција*, Београд, стр. 287-307.
9. Миловановић С. (2000), „Кривичноправни аспекти електронских хартија од вредности у виду злоупотреба и компјутерски криминалитет“, у: *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2, стр. 56-68.
10. Петровић С. (2004), *Компјутерски криминал*, Београд: Војно-издавачки завод
11. Петровић С. (2006), „О неопходности националне стратегије заштите кибер простора“, у: *Наука, Техника, Безбедност*, бр. 2, стр. 3-28.
12. Richards J. R. (1998), *Transnational Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering*, Boca Raton etc: CRC Press.
13. Спасић В. (2006), „Актуелна питања у области сајбер криминала“, у: *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 1, стр. 107-130.
14. Swanson C. R; Territo L. (1981), „Компјутерски криминалитет: Димензије, типови, узроци и истрага“, у: *Избор*, бр. 3, стр. 318-324.
15. Цветковић З. (2001) „Компјутерски криминал“, у: *Бранич*, бр. 2-3, стр. 5-11.
16. Džukeleski G. (1999/2000), „Najčesti oblici na izvršivanje na kopjurskiot kriminal vo SAD“ у: *Godišnik na Fakultetot za bezbednost*, br. 1, str. 66-70.
17. Шимундић С; Бача М. (1999), „Методологија истраживања појавних облика рачуналног криминалитета“, у: *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, бр. 1-2, стр. 73-88.

¹⁶ У попису коришћене литературе неће се понављати одреднице које су већ наведене у фуснотама, а које заједно са одредницама наведеним у попису представљају јединствени преглед литературе за даље изучавање ове проблематике.

CURRENT ISSUES IN COMPUTER CRIME SUPPRESSION

Milan Milošević, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: On the beginning of year 2005, the National Assembly of the Republic of Serbia signed the European convention on fight against cyber-crime, which is soon going to be fully implemented in our criminal legislation. Meanwhile, our legislative and social surroundings have changed, creating qualitatively new possibilities in fight against all aspects of computer crime. This paper analyzes incriminations used for repression of these forms of crime in the Republic of Serbia and current reforms of specialized police and jurisdictional agencies. This paper also considers specific operations of preliminary investigation and acquiring of evidence used for collecting and verifying of digital evidence and forensic analysis. The paper also points out to some existing and future problems in detecting and proving of computer crime on national and international level.

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНИ РАД У ПРЕВЕНЦИЈИ МЕЃУНАРОДНИХ ОРГАНИЗОВАНИХ ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА

Др Саша Мијалковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Све организованији приступ регрутовању, транспортовању, прихвату и експлоатацији међународних илегалних миграната за последицу има нове вишеструке негативне ефекте по људску, социјеталну, националну и међународну безбедност. С друге стране, традиционалне криминалистичке, махом репресивне методе постале су недовољне за спречавање, откривање и пресецање мрежа кријумчарења и експлоатације миграната. Због тога је неопходно реконцептуализовати традиционалне приступе супротстављању овом безбедносном ризику, преношењем тежишта са репресивних на превентивне методе, засноване на обавештајном раду, аналитичкој процени и прогнози ризика. С тим у вези, аутор је представио своје виђење могућности коришћења традиционалних полицијских и модерних обавештајних метода за прикупљање обавештајних информација, као и правце реформе актуелних аналитичких процењивачко-прогностичких активности, са сврхом супротстављања илегалним миграцијама.

Кључне речи: *организовани криминал, илегалне миграције, кријумчарење миграната, трговина људима, превенција, обавештајни рад, безбедносна процена, криминалистичка прогноза.*

УВОД

Савремени глобализацијски токови, који су примарно усмерени ка интеграцији светског тржишта производње и капитала, имају за секундарне ефекте глобализацију сиромаштва, организованог криминала, миграција и организованих илегалних миграција као резултанту. Тиме илегалне миграције на прагу новог миленијума добијају нове димензије, тј. организоване форме и садржаје, и нове вишеструке негативне ефекте по безбедност на националном и међународном нивоу.

Илегалне миграције све више одликује организовани приступ у регрутовању, транспортовању, прихвату и експлоатацији илегалних миграната у земљи дестинације. Поред посредничке делатности омогућавања илегалног уласка лицима у страну земљу, познате као кријумчарење миграната, организоване криминалне групе све чешће прибегавају кријумчарењу жртава тзв. међународне трговине људима. Мали ризик и велика профитабилност изједначили су обим овог „крими бизниса“ са илегалним прометом наркотика и оружја, на глобалном нивоу.

Досадашњи угрожавајући ефекат организованих илегалних миграција, примарно изражен кроз дестабилизацију безбедности државе услед политичких и економских притисака међународне заједнице, а због пасивног односа према проблему, односно кроз нарушавање унутрашње стабилности и функционисање државних институција, допуњен је угрожавањем безбедности грађана многобројним кривичним делима, прекршајима и социопатолошким девијацијама с којима су илегалне миграције умрежене, угрожавањем породица илегалних миграната у домену физичке, здравствене и економске безбедности и структуралним угрожавањем безбедности жртава разним облицима експлоатације.

Еволуција организованог прелажења државне границе указује на то да више није реч само о „деликту против државе“, којим се повређује национални суверенитет и угрожава национална безбедност, већ и о виду вишеструког кршења великог броја људских права тзв. илегалних миграната, што без сумње представља угрожавање социјеталне и људске безбедности.

Комплексност проблема организованих илегалних миграција изискује сложену безбедносно-криминалистичку реакцију при његовом решавању, односно ангажовање система безбедности у спречавању њиховог настанка и сузбијања последица, као и пружање помоћи и подршке жртвама на националном и међународном нивоу, уз уважавање актуелних безбедносних стандарда.

Актуелне потребе савремене безбедносно-криминалистичке праксе захтевају да се постојеће, застареле криминалистичке методе откривања, разјашњавања и доказивања криминалих радњи у вези са илегалним прелажењем

државне границе, редефинишу. Нови, организовани модели кријумчарења миграната и трговине људима указују на неопходност замене традиционалних криминалистичких метода тзв. специјалним истражним техникама, заснованим на традиционалним обавештајним методама обавештајних служби.

Осим тога, неразвијеност свести о друштвеној сврсисходности и оправданости превенције за последицу има експанзију организованог криминала. Највећи недостатак политике сузбијања криминала јесте занемареност превенције, која би заправо морала да буде примарни елемент безбедности. То указује на неопходност и хитност идентификовања објективних и субјективних узрока, односно глобалних и микро политичких, економских, социјалних, нормативних, моралних и безбедносних фактора који погодују организованим илегалним миграцијама, као и на конципирање друштвених акција на њиховој контроли.

Међутим, за криминалистичко-оперативни рад је много значајније идентификовање законитости процеса реализације организованих илегалних миграција, односно најчешћих начина, места и времена илегалног прелажења државних граница, као и модалитета сарадње криминалних група са припадницима служби безбедности који им у томе помажу, и предвиђање догађаја у вези с тим. То значи да ефикасност супротстављања организованим илегалним миграцијама, између осталог, директно зависи од обавештајних информација и података, односно безбедносне процене и криминалистичке прогнозе њихових трендова заснованих на њиховој аналитичко-статистичкој обради.

1. ПОЈАМ И МАНИФЕСТАЦИЈА ОРГАНИЗОВАНИХ ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА

Миграције представљају физичко кретање, привремено или трајно пресељавање становништва из једног социокултурног амбијента (емиграционо подручје) у други (имиграционо подручје), односно из једне земље (емиграција) у другу (имиграција). Значи, миграције могу бити унутрашње и међународне.

Међународне миграције подразумевају свако прекогранично кретање становништва и његов пријем и присуство, различитог трајања, у земљи у коју се миграције сливају, независно од субјективних мотива и индивидуалних обележја учесника овог процеса и миграционе политике земаља међу којима се миграција одвија.¹ Два су примарна елемента у дефинисању међународних миграција: мобилност, тј. улазак и боравак у страном земљи, и стра-

¹ Срдић, Ђ. Љ: Узроци и типови међународних миграција, *Међународни проблеми*, број 4, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1997, стр. 442; види и: *Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966, стр. 665.

но држављанство.² Тренутно око сто седамдесет пет милиона људи у свету има статус међународног мигранта, што је 3,5% светске популације, односно свака тридесет пета особа на планети.³ Однос мушкараца и жена миграната је 51:49.⁴

Уколико су учињене сагласно прописима земље из које се емигрира и земље у коју се имигрира, реч је о легалним миграцијама; у супротном, реч је о нелегалним, односно о тзв. илегалним миграцијама, које се манифестују кроз неорганизоване и организоване форме.

Организоване илегалне миграције одликује организовани приступ у регрутовању, транспортовању, прихвату или експлоатацији илегалних миграната у земљи дестинације. Најчешће их реализују организоване криминалне групе, уз активну или пасивну помоћ корумпираних јавних службеника. Манифестују се као кријумчарење миграната и трговина људима. Сваки случај трговине људима није уједно и облик илегалне миграције, већ само онај код којег жртва у процесу трговине илегално улази, транзитира или борави на територији стране земље. Процене Међународне организације за миграције (IOM) указују на то да у сваком моменту, широм света, од петнаест до тридесет милиона људи има статус илегалног мигранта. Од тог броја, између седамсто хиљада и два милиона људи, првенствено жена и дец, обухваћено је мрежом трговине људима. Процењује се да око пола милиона илегалних миграната сваке године стигне у западну Европу управо преко земаља Западног Балкана.⁵

Под кријумчарењем миграната (људи) подразумева се обезбеђивање илегалног уласка у страну државу лица које није њен држављанин или нема стални боравак, у циљу стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи. Илегалан улазак је сваки прелазак државне границе без придржавања и поштовања неопходних услова за легалан улаз у земљу пријема.⁶ Таква, посредничка делатност којом се омогућава илегалан улазак у страну земљу, уз сагласност лица која су предмет кријумчарења, назива се још и организовано илегално имиграцијом. Одре-

² Kofman, E; Phizacklea, A; Raghuram, P; Sales, R.: *Gender and International Migration in Europe: Employment, welfare and politics*, Routledge, London and New York, 2000, p. 8.

³ *World migration 2005: Cost and Benefits of International Migration*, International Organization for Migration, Geneva, 2005, p. 1.

⁴ Jolly, S.: *Gender & Migration, Supporting Resources Collection*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton, 2005, p. 1.

⁵ Schatzer, P: *World Migration Report 2000*, Co-published by International Organization for Migration and United Nations. Наведено према – Данаилов, В: *Трговија со луѓе – криминален бизнис со робовладејтелски лик* (случај Македонија), IOM, Скопје, 2001, стр. 2.

⁶ Члан 3 Протокола против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ – Меѓународни уговори*, број 6/2001.

ђење овог феномена у кривичном праву Републике Србије слично је наведеном.⁷

Трговина људима подразумева врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја, или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа; пристанак жртве на намеравању експлоатацију је без значаја у случајевима у којима је коришћена било која мера изнета у подставу (а); врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета за сврхе експлоатације сматра се трговином људима чак и ако не обухвата било које од средстава изнетих у подставу (а) овог члана; дете је особа млађа од 18 година.⁸

Из овог одређења се може закључити да прелазак међународно признате границе од стране жртве није неопходан услов за постојање трговине људима као облика транснационалног организованог криминала.⁹ Осим тога, трговина људима не мора да буде реализована од стране организованих криминалних група.

Између поменутих појава се у теорији и пракси често не прави разлика. Кријумчарење миграната је посредничка делатност којом се, уз одређену новчану или другу накнаду, странцу омогућава илегалан улазак у земљу. Странац је с тим сагласан, од тога може одустати и слободан је након што га кријумчари уведу у земљу, док жртва трговине људима нема такву могућност. Жртве трговине такође могу бити објект кријумчарења, у смислу илегалног пребацивања преко државне границе или кроз територију стране земље. С друге стране, кријумчарење миграната може прерасти у трговину људима када кријумчари, жељни додатног профита, заснују ропски однос и експлоатишу кријумчарене мигранте.

⁷ Кривично дело из члана 350 – Недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи, *Службени гласник Републике Србије*, број 85/2005.

⁸ Члан 3 Протокола Уједињених нација за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, број 6/2001.

⁹ Одредбе Протокола морају се тумачити „кроз призму“ члана 3 Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, број 6/2001: дело је транснационалне природе уколико је учињено: 1) у више од једне државе, 2) у једној држави, али основна припрема, планирање, правац и контрола се одвијају у другој држави, 3) у једној држави, али укључује организовану групу криминалаца која оперише у више од једне државе, или 4) у једној држави, али има суштинске последице у другој држави.

Неспорно је да између трговине људима и кријумчарења миграната постоји узрочна веза: обрасци кретања су слични, исти појединци и групе укључени су у разне аспекте њихове реализације, али обрасци догађања и излагања насиљу су потпуно различити, те се трговина људима не сме посматрати искључиво као облик илегалне миграције, већ и као озбиљан злочин и тешко кршење људских права експлоатацијом жртава.¹⁰

2. КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНА И АНАЛИТИЧКО-ПРОЦЕЊИВАЧКА АКТИВНОСТ У ПРЕВЕНЦИЈИ ОРГАНИЗОВАНИХ ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА

Потребе унапређења праксе супротстављања организованом криминалу комбиновањем традиционалних метода полицијских и обавештајних служби резултирале су:

- давањем „полицијских“ овлашћења субјектима безбедности који их традиционално нису имали, као што је случај са царинском службом и
- формирањем криминалистичко-обавештајног система или служби.

Криминалистичко-обавештајни систем обухвата више субјеката безбедности, носилаца криминалистичко-обавештајних активности, повезаних у извесну националну „обавештајну мрежу“. Систем међусобне размене података, у оквиру којег је омогућен приступ базама података свим члановима мреже, погодан је за супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната.

Криминалистичко-обавештајна служба је специјализована структура која применом криминалистичко-обавештајних метода систематски прикупља, обрађује и анализира обавештајне податке од значаја за идентификовање криминалних организација и њихових припадника, разоткривање, пресецање токова и доказивање њиховог деловања.¹¹ Реч је о централном елементу криминалистичко-обавештајног система који анализира и процењује трендове трговине људима и кријумчарења миграната, пројектује превентивно-репресиве мере и делимично их спроводи (сл. 1).

Захтеви високог степена ефикасности условљени су беспрекорним функционисањем националног обавештајног модела на најмање три нивоа:

- на *локалном*, где се прикупљају обавештајне информације о етиолошким, феноменолошким, виктимолошким и последичним аспектима илегалних

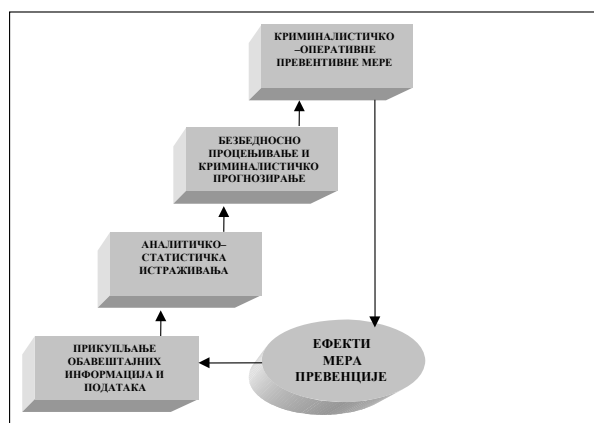
¹⁰ Опширније, у – Обрадовић, В: *Трговина женама у Босни и Херцеговини*, Амбасада САД и Факултет криминалистичких наука, Сарајево, 2004, стр. 90–91.

¹¹ Дефиниција изведена на основу текста: Манојловић, Д: *Криминалистичко-обавештајни рад: „Препознавање појава из окружења – прикупљање обавештајних података“*, *Безбедност*, број 1, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд, 2005, стр. 109.

миграција и о ефектима превентивно-репресивних мера система безбедности, на основу којих се усмеравају даље активности супротстављања;

– на *националном*, стварањем информационе основе за доношење стратегијских одлука у супротстављању организованим илегалним миграцијама, и

– на *наднационалном*, спровођењем обавештајно-криминалистичких операција превентивног и репресивног карактера, у сарадњи са службама безбедности других земаља.

Слика 1. – Обавештајни рад и процена ризика у супротстављању илегалним миграцијама

2.1. Обезбеђење обавештајних информација и података

Информације¹² о елементима трговине људима и кријумчарења миграната су база, односно полазни ниво криминалистичко-обавештајног деловања на њиховој превенцији и сузбијању. С тим у вези, природа и садржај обавештајних информација условљени су потребама корисника обавештајних података. То су првенствено припадници обавештајно-криминалистичких служби и других субјеката безбедности непосредно ангажованих на пословима супротстављања илегалним миграцијама.

¹² Информација је знање коме је дат материјални облик, односно знање коме је дат облик симбола. Обавештајне информације су извор из којих се естрахују обавештајни подаци, супстрат и сировина из које се производи знање. Према томе, обавештајни подаци су посебно знање естраховано из обавештајних информација, неопходно за решавање конкретних безбедносних проблема. *Извори, технике и технологије прикуљања информација за употребе корисника обавештајних података*, Образовно-истраживачки центар Безбедносно-информативне агенције, Београд, 2004, стр. 2.

Циљ прикупљања обавештајних информација јесте добијање обавештајних података о етиолошкој, феноменолошкој, виктимолошкој и последичној димензији трговине људима и кријумчарења миграната на основу којих ће се пројектовати, планирати и реализовати мере њихове превенције и сузбијања.

Из криминалистичко–обавештајног аспекта, обавештајне информације и подаци о трговини људима и кријумчарењу миграната могу се добити традиционалним полицијским методама и обавештајним методама.

2.1.1. Прикупљање обавештајних информација и података традиционалним полицијским методама

Прикупљање обавештајних информација и података криминалистичко-оперативним деловањем могуће је кроз обављање сета послова безбедности, као и кроз предузимање низа оперативно-тактичких и криминалистичко-истражних мера и радњи.

Реч је првенствено о тзв. пословима *административне контроле*, претежно *међународној саобраћаја људи према нашој земљи, из ње и преко њене територије* које обављају полиција, обавештајне службе, царина и, донекле, војска. До обавештајних информација о илегалном прелажењу државне границе и кретању и боравку странаца на територији земље првенствено се долази приликом обављања послова:

- *контроле прелажења државне границе*, која обухвата контролу *уштиничкој саобраћаја* (лица и превозних средстава) и контролу *међународној транзитној робе*;

- *обезбеђења државне границе*, ради онемогућавања прелажења државне границе ван граничног прелаза. Све израженије миграције становништва из пограничних места ка централним деловима земље омогућавају неопажен прелазак државне границе и отежавају долазак до обавештајних информација;

- *контроле кретања, боравка и наситањивања у граничном појасу*, чиме се обезбеђују обавештајне информације о водичима, саветодавцима и пружању услуга „дивљег“ преноћишта илегалним мигрантима;

- *контроле кретања, привременог боравка и наситањења странаца на територији земље*, нарочито контролом легалности њиховог боравишног статуса, привредних и других активности, уз максимално уважавање међународних стандарда који странцима гарантују извесна права;¹³

- *контроле саобраћаја*, и то: *друмској*, која обухвата контролу возача, возила и пртљага на међународним саобраћајницама и путевима у погранич-

¹³ На пример, масовне легалне миграције Кинеза условиле су и њихове масовне илегалне миграције, при чему илегални мигранти користе идентификационе исправе легалних миграната, раде у њиховим предузећима и радњама и користе њихове смештајне капацитете.

ним местима. Важно је познавати и сеоску, планинску и шумску путну инфраструктуру која нема велику саобраћајну фреквентност и која често није ни уцртана на географским картама. Веома је важна и контрола такси возача и возила који, уз извесну новчану накнаду, превозе илегалне мигранте; *контрола људи и превозних средстава у железничком саобраћају*, првенствено међународних путничких и линија транспорта робе и индустријских сировина; *контрола људи и прелића у ваздушном саобраћају*, пре свега тзв. *дивљих лејова* и *контрола љова и људи у воденом саобраћају*, нарочито поморског и прекоокеанског;

– издавања *идентификационих, људских и других исправа*, при чему је могуће доћи до информација о фалсификованим документима, личним исправама и другим документима на основу којих се издају путне исправе;

– *криминалистичке контроле* одређених криминогених средина, криминалних пунктова (јавних кућа; радионица, поседа и „дивљих“ фабрика у којима раде илегални економски емигранти; пунктова на којима се организује просјачење; „тржишта“ бебама и људским органима и сл.) и активности бивших, активних и потенцијалних извршилаца кривичних дела. Облици криминалистичког поступања који следе могу се подвести под појам криминалистичке контроле:

– *контроле одређених устаничких, људских објеката и других услужних агенција*, нарочито „отмених“ хотела у којима се одвија тзв. *висока проституција*, али и мотела „крајпуташа“, клубова забаве, стриптиз барова, ноћних клубова, агенција за склапање бракова и агенција за тзв. „пословну пратњу“;

– *контроле љединих људских и људских агенција* које „продају“ визе за улазак у друге земље и организују транспортовање илегалних миграната и жртава трговине људима. У оквиру овог, али и претходно поменутог посла, важна је и контрола одређених објеката који се помињу у новинским, радио и ТВ огласима, на плакатама и слично;

– *криминалистичкој евиденцирања* успостављањем и ажурирањем опште азбучне картотеке, албума фотографија криминалаца, евиденције одређених категорија учинаца кривичних дела, евиденције особених знакова, евиденције надимака, евиденције кривичних дела с непознатим извршиоцем, евиденције кривичних дела по начину извршења (*modus operandi* евиденција), евиденције легитимисаних сумњивих лица, евиденције украдених и несталих предмета, евиденције одређених објеката, евиденције несталих особа и неидентификованих лешева;¹⁴

¹⁴ Непостојање централизованих и ажурираних база података један је од разлога мање ефикасности криминалистичке превенције трговине људима. Mestre, R. M.: Trafficking in Unas-

– тзв. унутрашње и спољне контроле рада служби безбедности, ради идентификовања појединаца и група који злоупотребљавају положај и на неки начин учествују у трговини људима и кријумчарењу миграната¹⁵ и
– *други безбедносно-криминалистички послови*.¹⁶

Реализовање наведених, али и безбедносно-криминалистичких послова који овом приликом нису поменути, захтева примену извесних полицијских овлашћења. Најчешће је реч о упозорењу, легитимисању, позивању, упућивању, привођењу, спровођењу и задржавању лица, блокади, рацији, тражењу обавештења, улажењу у туђи стан и друге просторије, прегледу и претресању лица, лишавању слободе, привременом одузимању предмета, пружању помоћи државним органима при извршавању одлука, употреби неких средстава принуде, специјалних истражних метода и слично.

Поред наведених начина, до обавештајних информација о илегалном прелажењу државне границе и кретању и боравку странаца на територији земље може се доћи и приликом обављања послова:

– *превенције и сузбијања организованог криминала*, чиме се стиче увид и контрола над деловањем организованих криминалних група. Нарочито је значајна борба против корупције и прања новца, што је у директној вези са трговином људима и кријумчарењем миграната;

– *превенције и сузбијања облика оштрије криминала* који могу имати везе са трговином људима и кријумчарењем миграната попут: фалсификовања докумената, крађа (првенствено цепних и провалних чиме се добављају документа погодна за фалсификовање), пиратерије (са порнографским и педо-порнографским садржајима), илегалног усвојења, трговине људским органима или деловима тела, принудног рада, принудних бракова, двобрачности, неовлашћеног фотографисања и приказивања фотографија и видео материјала, отмица, противправног лишења слободе, силовања и слично;¹⁷

– *превенције и сузбијања привредног криминала* туристичких, угоститељских, транспортних, услужних и других сличних предузећа и агенција;

companied Minors – Spain, *Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels–Paris), 2002, p. 85.

¹⁵ Контрола је неопходна, како у редовним, тако и у ванредним и ратним ситуацијама, када је учешће војних и паравојних формација у трговини људима нарочито изражено. Ово је веома важно јер је „немогуће да пружи помоћ и сузбију сексуалну експлоатацију они који представљају главну клијентелу“. Adžajlić, D. A: *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2003, стр. 40

¹⁶ Ово подразумева поступање у свим осталим случајевима иза којих се можда крије трговина људима и њихова експлоатација. Таква је нпр. ситуација са снимањем тзв. snuff филмова где је долажење до конкретних података и доказа о извршеном кривичном делу веома тешко. Vicari, A: *Trafficking in Unaccompanied minors – Italy, Trafficking in Unaccompanied Minors in the European Union*, IOM – IHESI (Brussels – Paris), 2002, p. 66.

¹⁷ О кривичноправној квалификацији ових и многих других појава угрожавања и њиховој вези са трговином људима детаљније, у: Мијалковић, С: *Трговина људима*, Беосинг, Београд, 2005, стр. 256–265.

– одржавања јавног реда и мира, првенствено спречавањем и сузбијањем проституције, просјачења, скитничења, беспосличарења и других прекршаја и социјалних девијација;

– *заштити неких људских права*, у контексту поменутих послова, усмерених ка превенцији и сузбијању: националне, верске, полне и расне дискриминације, мржње и нетрпељивости; сексуалног узнемиравања или злостављања у породици и на радном месту; физичког насиља заснованог на родној припадности; политичког насиља и других сличних појава које често узрокују илегалне миграције.

Најзад, мора се истаћи значај тзв. *секторског вршења послова полиције* и тзв. *community policing*, односно концепта *полиције у локалној заједници*, у оквиру којих се припадници полиције свакодневно сусрећу с грађанима и размењују обавештајне информације, што је основа превентивне и проактивне безбедносно-криминалистичке делатности. Због тога су за превенцију илегалних миграција изузетно значајни и послови усмерени ка *обољшању односа с грађанима*.

2.1.2. Прикупљање информација обавештајним методама

Поседовање „праве слике“ о стању организованих илегалних миграција захтева умрежавање субјеката безбедности (тзв. *мултиагенцијски приступ*), чиме се постиже максимална „покривеност терена“. Осим тога, неопходно је развијати обавештајну сарадњу и са субјектима безбедности других земаља, првенствено земаља порекла, транзита и дестинације жртава. Таква сарадња је, због обостраног интереса, најчешће искрена, без тзв. *обавештајних итара* којима се задржавају или дају непотпуне или нетачне обавештајне информације и подаци.

Најчешће *обавештајне методе* прикупљања обавештајних информација су:

– *метод непосредне опсервације* (лична запажања припадника служби безбедности);

– *прикупљање информација од информаната* (грађани, познаничке, пријатељске и родбинске везе којима се, по месту становања, запослења или кретања, долази до информација о трговини људима и кријумчарењу миграната – рецепционари, конобари, таксисти, аутопревозници, радници у лукама, морнари, радници на аеродромима, шумари, мештани пограничних насеља и сл.);

– *прикупљање информација од идентификованих жртва*;¹⁸

¹⁸ Највећи проблем у довођењу трговаца људима пред суд јесте проблем комуникације са жртвом. Venicz, E: Trafficking in Unaccompanied Minors – The Netherlands, *Trafficking in Unac-*

– *агенџурни метод* (врбовање припадника криминалне групе или других лица из криминалне средине да дуже време и потајно пружају поверљиве информације од значаја за спречавање, откривање и доказивање кривичних дела и учинилаца. Постоје две категорије тзв. *информатори*: *поузданици* (*іа-ранџи*), који су, по правилу, непорочна лица која дуже време, из криминалне средине достављају информације полицији уз извесну новчану накнаду и *ви-тиланџи*, који припадају криминалној средини, врше кривична дела и истовремено обавештавају полицију о активностима својих криминалних сарадника);¹⁹

– *метод инфилтрације припадника службе безбедности у криминалну средину* (ангажовањем тзв. *агенџа провокатора*, који, с циљем хапшења извршиоца кривичних дела, ступа са њим у контакт представљајући се као криминалац, ради наводног заједничког криминалног деловања и тзв. *прикривеној полицијској извиђача*, убаченог у криминалну групу ради откривања и доказивања кривичних дела и учинилаца);²⁰

– *иследни метод* (ислеђивањем носилаца криминалне делатности који директно или индиректно учествују у трговини људима и кријумчарењу миграната, као и лица из криминалне средине која о томе имају сазнања);

– *метод техничке опсервације* (коришћењем електронских и уређаја за аудио, визуелно и аудио-визуелно надгледање и снимање);

– *метод сарадње са субјектима безбедности других земаља* (кроз полицијску, обавештајну, судску и друге видове сарадње);

– *метод анализе садржаја програма средства јавног информисања* (првенствено огласа и реклама агенција за запошљавање, за масажу, за пословну пратњу, за склапање бракова, за пружање сексуалних услуга и сл.) и други.²¹

Да би обавештајне информације биле преточене у смислене и тачне обавештајне податке, оне се кроз тзв. *обавештајни циклус* класификују, процењују, анализирају, интерпретирају, обједињују и у форми завршних обавештајних докумената (информације, извештаји, статистички прегледи трендова појава, билтени и сл.) достављају корисницима. Обавештајни подаци уносе

companied Minors in the European Union, IOM – IHESI (Brussels – Paris), 2002, p. 80. Због тога обавештајне информације од жртава мора да прикупља искусан и обучен радник који добро зна језик жртве.

¹⁹ Симоновић, Б: *Криминалистика*, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета у Крагујевцу, Крагујевац, 2004, стр. 24–27.

²⁰ *Исто*. Међутим, аутор тзв. агента провокатора и прикривеног полицијског извиђача сматра информаторима. Такве улоге припадника полиције у расветљавању кривичних дела данас су у доброј мери институционализоване у тзв. *прикривеном иследнику*, о којем ће касније бити више речи.

²¹ О неким од ових метода опширније, у – Савић, А: *Обавештајне службе и национална безбедност*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2006, стр. 96–113; Милошевић, М: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 94–99.

се и у одређене оперативне криминалистичке евиденције, опште или специјализоване базе података.

Према значају, обавештајне информације, односно подаци могу бити *сīрайешки* (о општим обележјима појава на националном нивоу) и *ојерайи-вни* (конкретне информације о конкретним случајевима трговине људима и кријумчарења миграната), те зато и постају предмет стратешких или оперативних анализа, односно основа стратешких или оперативних прогноза.

2.2. Аналитичка и статистичка обавештајно-криминалистичка истраживања

Аналитичко-статистичка истраживања подразумевају даљу обраду обавештајних података. С обзиром на методологију обраде и природу резултата, ове мере имају карактер емпиријског научно-истраживачког рада.

Спровode их специјализоване јединице за аналитику и научна истраживања, што подразумева ангажовање тимова од појединаца одређеног стручног профила, степена образовања, радног искуства и интелектуалних способности. Осим тога, у раду се користе разне научне методе, претежно из домена методологије научног истраживања друштвених наука и савремена техничка и технолошка достигнућа аутоматске обраде података – информатике.

Аналитичко-статистичка истраживања усмеравају се у најмање два правца:

- *йрво*, ка квантитативној и квалитативној анализи трендова трговине људима и кријумчарења миграната и одређених њихових елемената на микро и макро плану, ради утврђивања законитости у њиховом настанку, манифестацији и последицама (првенствено *modus operandi* и индиција које указују на припрему, извршење и последице ових кривична дела), као и ради конципирања и практичног провођења превентивне и репресивне делатности и

- *друџо*, ка анализи оптималности организационих и функционалних решења субјеката безбедности за адекватан одговор на актуелне и потенцијалне безбедносне проблеме (адекватност постојеће легислативе, кадрови, организациона решења, финансије, материјално-техничка средства и сл.).

Предмет аналитичко-статистичких истраживања трговине људима и кријумчарења миграната, уз уважавање одређених просторних и временских параметара, требало би да буде:

- прелажење државне границе;
- спречени и откривени појединачни и групни илегални преласци државне границе;
- извршена кривична дела кроз која се манифестују ове појаве;
- откривена кривична дела која се односе на неке од облика експлоатације жртава, а нису квалификована као трговина људима и кријумчарење миграната;

- најчешћи етиолошки чиниоци;
- начин регрутовања – врбовања жртава;
- идентификоване међународне руте илегалних миграција које пролазе кроз територију земље, главни путни правци и средства транспортовања;
- начин уласка у земљу, гранични прелази, односно идентификована места на државној граници ван граничних прелаза која се користе за илегални прелазак;
- поступање са путним и идентификационим исправама жртава од стране трговаца и кријумачара људи;
- места која представљају „центре“ трговине људима (рекрутни центри, транзитни центри, центри експлоатације);
- биофизиолошка и социјална обележја жртава (пол, старост, држављанство, образовање, познавање језика, материјални статус, запосленост и сл.);
- облици експлоатације жртава и „ценовник услуга“ које пружају клијентима;
- биофизиолошка и социјална структура идентификованих извршилаца кривичних дела, начин њиховог деловања (појединачно, у групи или у оквиру организоване криминалне групе), као и учешће припадника субјеката безбедности у трговини људима и кријумчарењу миграната;
- предузете мере према странцима;
- предузете мере према трговцима и кријумчарима људи;
- предузете мере према жртвама трговине људима и прокријумчареним мигрантима;
- резултати међународне сарадње са субјектима безбедности владиног и невладиног сектора и међународним организацијама;
- други интересантни и илустративни подаци који се односе на елементе трговине људима, кријумчарења миграната или с њима повезаних појава, као и случајеви на којима је рађено.

Резултати аналитичко-статистичких истраживања морали би се презентовати у облику *аналитичких студија* са мноштвом табеларних, графичких, дијаграмских, картографских и сличних приказа. Одликују се високим нивоом научног и стручног знања, по чему се разликују од примарних, завршних обавештајних докумената. Међутим, њихова слаба страна је заснованост на откривеним појавама угрожавања безбедности, односно занемаривање тзв. *тамне бројке* криминалитета.²²

Аналитичке студије су један од основа креирања политике супротстављања организованом криминалу илегалних миграција. У том смислу, „посре-

²² О обавештајним истраживањима опширније, у – Бајагић, М: *Обавештајна активност и спољна политика: студија случаја САД*, ВШУП, Београд, 2004, стр. 69–80.

дници“ између резултата аналитичких студија и креирања безбедносне и криминалне политике свакако су безбедносно процењивање и криминалистичко прогнозирање.

2.3. Безбедносно процењивање и криминалистичко прогнозирање трендова организованих илегалних миграција

Безбедносно процењивање представља синтетички закључак о стању и трендовима трговине људима и кријумчарења миграната, као и о ефикасности система безбедности у њиховој превенцији и сузбијању. Реч је о тзв. *дијагнози* ових појава из аспекта савремених безбедносних проблема која подразумева:

– упоређење актуелног стања са дугогодишњим „просечним“ обимом трговине људима и кријумчарења миграната, њихове заступљености у укупној безбедносној проблематици, као и негативних ефеката. Тако се стање ових појава може оценити као редовно, унапређено, погоршано и слично, и

– оцену нормативних, организационих и функционалних достигнућа, те ефикасности појединих субјеката безбедности у супротстављању овим појавама, при чему се може констатовати њихово унапређење, стагнација или регресија.

Оцена актуелног стања указује на потребе и правце унапређења актуелне безбедносне праксе, и то на *стратешком нивоу*, чиме се високим руководиоцима система безбедности дају параметри за реконструкцију дотадашњег приступа у решавању овог проблема, и на *оперативном нивоу*, чиме се руководиоцима на микро нивоу указује на неопходност примене конкретних мера превенције и сузбијања илегалних миграција.

Процена безбедносног стања има циљ и да се на основу прошлости и реалне процене садашњости да прогноза криминалне делатности (тзв. *криминалистичка прогноза*) коју треба очекивати и прогноза могућих носилаца угрожавања, потенцијалних жртава и последица, чиме се даје оријентација оперативном раду,²³ тј. омогућава успешно планирање и усмеравање превенције инкриминисаног понашања.²⁴

С тим у вези, у западним земљама постоји тренд формирања тзв. *експертских мултидисциплинарних радних тимова за праћење и стратешку*

²³ Детаљније, у – Костић, С: *Криминалистичка оператива: оперативно информисање*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1987, стр. 22–23.

²⁴ Криминалистичко прогнозирање је процес добијања информација о будућој појави, догађају који у тренутку предвиђања још не постоји. Прогноза је логичка последица оваквог креативног процеса и има вишеструку функцију: *оријентациону, превентивну, репресивну и нормативну*. Крстић, О: *Прогностика криминалистика*, Полицијска академија, Београд, 2003, стр. 186, 219.

анализу појединих форми криминала. Опремљене добрим компјутерским базама података и софтверима за анализу и прогнозу криминала, ове групе израђују прогнозе будућих извршења кривичних дела на основу којих се организују специјални програми превенције, контроле и надзора на стратегијским и оперативним нивоима.²⁵

Међутим, мора се имати у виду велика динамичност савремених безбедносних проблема. Зато аналитичко-статистичке службе морају предвиђати евентуалне модификације претходних и актуелних етиолошких, феноменолошких, виктимолошких и последичних компоненти. У томе су веома значајне тзв. *прогнозирајуће обавештајне информације*, које су, због високог степена веродостојности садржаја и велике вероватноће дешавања догађаја који се помиње у њиховом садржају, погодне за бирање, усмеравање и финализацију програма превенције и репресије.

Безбедносна процена и криминалистичка прогноза имају већи значај уколико је до приближних резултата процене и прогнозе независно дошло више различитих субјеката безбедности. Даље, сегменти процена и прогноза могу се, ради консултације, размењивати са другим државама. Исто тако, неки њихови садржаји могу се компарирати са садржајима анализа, процена и прогноза појединих међународних организација.

Прогноза трговине људима и кријумчарења миграната сама по себи нема никакву сврху и ефекте уколико се на основу ње не осмисли адекватан превентивни програм и обратно, превентивни програми су недовољно смислени уколико нису засновани на детаљној криминалистичкој прогнози.

ЗАКЉУЧАК

Системи безбедности многих земаља, организационо и функционално неспремни да одговоре на новонастале безбедносне изазове у вези са илегалним миграцијама, нужно су доживели трансформацију. Међутим, транзиција система безбедности већине земаља у том домену није потпуна, те је неопходно утврдити правце њиховог даљег развоја.

Како је супротстављање илегалним миграцијама својеврстан „затворени круг чији се почетак и крај поклапају у превенцији“, очигледно је да реформа система безбедности мора бити условљена преношењем тежишта са досадашњег репресивног, на превентивно деловање.

С друге стране, супротстављање међународним организованим илегалним миграцијама морало би се заснивати на резултатима обавештајног и аналитичко-прогностичког рада. То значи да се за обезбеђење обавештајних ин-

²⁵ Опширније, у – Симоновић, Б: *истио*, стр. 22–23.

формација морају користити како постојећи капацитети традиционалног полицијског деловања, тако и криминалистичко-обавештајни капацитети специјализовани за прикупљање информација специјалним и тајним методама. Добијене информације се извесном аналитичко-статистичком обрадом морају трансформисати у прогнозу даљих трендова илегалних миграција, на основу које се једино и може планирати превентивна и репресивна делатност, односно за то потребни нормативни, организациони, кадровски, материјални и технички капацитети.

С тим у вези, најпре је неопходно анализирати и оценити актуелну праксу нашег система безбедности и потребе њеног усаглашавања са међународним стандардима и „најбољом праксом“ страних безбедносних и криминалистичко-обавештајних структура. Најзад, идентификоване правце развоја безбедносно-криминалистичке праксе неопходно је подржати легислативном и едукативном акцијом, чиме би се створио правни оквир за деловање обучених и стручних припадника полицијских и криминалистичких служби.

CRIMINAL INTELLIGENCE WORK IN PREVENTION OF INTERNATIONAL ORGANIZED ILLEGAL MIGRATIONS

Saša Mijalković, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Modern globalization courses, primarily focused on integration of global production and capital funds markets, as secondary, unwanted effects, have globalization of poverty, organized crime, migrations and organized illegal migrations, as their result. So, at the beginning of a new millennium, illegal migrations obtain new dimensions, take new organized forms and capacities, and have new complex negative effects for safety at national and international level.

Former spectrum of organized illegal migrations menacing effects, primarily expressed through indirect state security destabilization due to political and economic pressures from international community, and because of passive attitude towards problem, that is, through violation of internal stability and state institutions functioning, are complemented with citizens' safety violation by set of criminal acts, misdemeanors and socio-pathological deviations related to illegal migration, illegal migrants families endangerment in a domain of physical, health and economic safety and structural endangering of victims' safety, through unscrupulous exploitation and keeping in submissiveness by various violent methods.

Metamorphosis of organized state border crossing, points out that this is not just an "offense against state" which violates national sovereignty and endangers national security, but a form of multi-violation of wide spectrum of illegal migrants' human rights, which, no doubt, present social and personal safety endangerment..

Problem complexity of organized illegal migrations requires complex safety-criminalistics reaction, in other words, engaging of security system to prevent and avoid their consequences, and giving help and support to victims, by government and non-government subjects, that is, through cooperation mechanisms between several countries or international organizations, considering current safety standards.

ПОЈАМ И ВРСТЕ АНАЛИЗЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Мр Зоран Ђурђевић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Анализа представља поступак проучавања проблема криминалитета који се састоји у дефинисању начина прикупљања, обраде, класификације, идентификације и коришћења тако добијених информација. Указујући на значај анализе криминалитета за рад полиције, аутор је у првом делу рада дао основне информације о поступку анализе, конкретним аналитичким методама, статистичким техникама и компјутерским софтверима који се користе као неопходна подршка за складиштење, анализу и коришћење добијених информација. У презентацији информација о поступку анализе посебно је наглашена потреба за поштовањем начела: резултати анализе криминалитета директно су условљени поступком анализе. Поред тога, аутор је посебно истакао основне постулате најчешћих теорија које се користе за објашњење изведених индикатора, а пре свега: теорије рутинске активности, теорије рационалног избора и теорије обрасца криминалног понашања. У другом делу, у зависности од сврхе и примарног циља анализе, аутор је указао на најчешће врсте анализа: обавештајну анализу; анализу личности учиниоца; тактичку анализу криминалитета; стратегијску анализу криминалитета и административну анализу. На крају, указано је на значај анализе за рад полиције, почев од организације свакодневног рада, па све до дефинисања стратегија за борбу против криминалитета.

Кључне речи: *анализа криминалитета, њен приступ, методе анализе, програми за анализу, обавештајна анализа, анализа личности учиниоца, тактичка анализа, стратегијска анализа, административна анализа.*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Карактеристике криминалитета су неопходни индикатори за планирање и организацију рада полиције. Приступ решавању сваког проблема, па и проблема криминалитета, захтева такав избор инструмената и модела организације којима полиција најефикасније може утицати на смањење криминалитета и подизање нивоа безбедности на виши ниво. Да би се постигао такав циљ неопходно је, употребом научних метода, идентификовати информације о облицима манифестације, временским и просторним карактеристикама криминалитета које могу директно утицати на ефикасност рада полиције.

Rachel Boba анализу криминалитета (crime analysis) дефинише као систематско проучавање криминалитета, проблема делинквенције као и других података важних за рад полиције, укључујући социодемографске, просторне и временске факторе, са циљем да се пружи помоћ полицији при лишењу слободе, смањењу криминалитета и делинквенције, превенцији криминалитета и евалуацији полицијског рада.¹

Најобјективнији параметар, који указује на значај криминалистичке анализе је број софтвера за анализу које полиција уводи у свој рад, као и место које они заузимају у плановима различитих земаља за унапређење рада полиције.

У државама где је дошло до повећања ефикасности рада полиције, та ефикасност се директно повезује са високим нивоом научне развијености поступка анализе криминалитета.

ПРЕДМЕТ АНАЛИЗЕ

Предмет анализе је пажљиво, систематско испитивање и проучавање информација о криминалитету. Поступак анализе чини дефинисање начина прикупљања, обраде, класификације, идентификације и коришћења тако добијених информација. Анализа обухвата конкретне аналитичке методе, статистичке технике и компјутерске софтвере као неопходну подршку за складиштење, анализу и коришћење добијених информација. Предмет анализе су како квалитативне, тако и квантитативне информације.

¹ Rachel, B: Crime analysis and crime mapping, SAGE Publications, Inc., 2005. p. 6.

Посебан предмет анализе су подаци који се користе у поступку доказивања извршених кривичних дела, међу којима и подаци који се односе на социодемографске компоненте, просторне и временске карактеристике криминалитета насиља.

Социодемографске карактеристике представљају карактеристике појединца или групе, које се, пре свега, односе на пол, старост, ниво образовања, материјални статус, расну и верску припадност. На нивоу појединца, ови подаци се користе за идентификацију осумњиченог, а на нивоу групе као индикатори, односно детерминанте помоћу којих се врши анализа повезаности конкретних група (делова популације) са криминалитетом.

Конкретно, уколико је предмет анализе насиље, користећи наведене податке могу се дати одговори зашто су чланови једне групе више него неке друге предмет насиља или супротно, шта утиче на формирање личности насилника и за њега карактеристичног начина извршења, од избора средства до жртве?

Анализа просторне (географске) природе криминалитета један је од неизбежних задатака полиције, индикатора који се користе у стварању ефикасне организације рада полицијских служби. Велику улогу у просторној анализи криминалитета има употреба компјутерске технологије. Компјутер и електронске карте представљају замену за чиоде и ручно цртање на зидним картама. Географски информациони систем (ГИС) представља софтвер, програм уз помоћ којег је могуће креирати географску презентацију криминалитета, укључујући и тродимензионални приказ просторних и временских података, уз могућност истицања појединих сегмената, комбинацију различитих података и карата и обављање одређених статистичких функција.

Процес просторне анализе криминалитета употребом Географског информационог система (мапирање), олакшава визуелну и статистичку анализу просторних обележја криминалитета. Ова врста анализе пружа могућност за повезивање различитих извора података утемељених на заједничким географским варијабилама (број становника, распоред појединих објеката, подаци о криминалитету). Мапирање криминалитета чини важан сегмент у свим анализама криминалитета (тактичкој, стратегијској, итд.).

Електронска обрада података, визуелан приказ места и времена извршења регистрованих кривичних дела, жаришних тачака, успостављање везе са другим индикаторима, као што су места пребивалишта повратника или локације објеката исте или различите врсте (места, распоред и међусобна удаљеност), представљају важне индикаторе за планирање и организацију рада полиције.

Временска анализа природе криминалитета обухвата неколико нивоа, од утврђивања трендова у дугорочном периоду (најчешће пет година), преко

сезонског криминалитета, до анализе криминалитета по месецима, данима у недељи и делу дана када се најчешће врше поједина кривична дела.

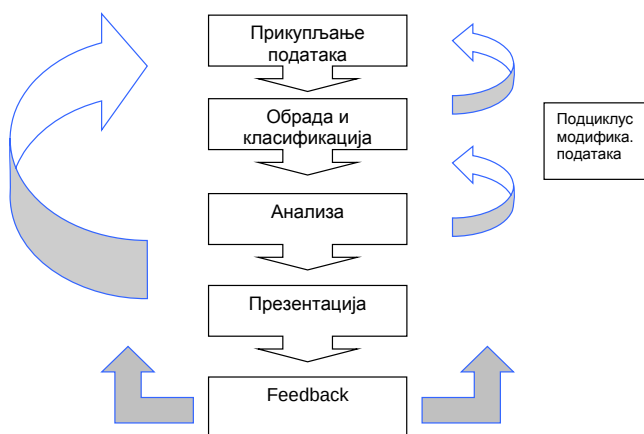
Криминалистичка анализа криминалитета директно утиче на ефикасност рада полиције. Информације, где, када и како се најчешће врше кривична дела представља полазну основу за предузимање како репресивних тако и превентивних мера.

Исто тако, предмет анализе су рад и резултати рада полиције. Први сегмент ове анализе састоји се у оцени успешности имплементираних програма и иницијатива за контролу и превенцију криминалитета, а други у оцени ефикасности организације и начина рада полиције.

ПОСТУПАК АНАЛИЗЕ

Научно истраживање подразумева плански, на сазнањима методологије заснован систематски захват који се означава као поступак научног сазнања.²

Генерално, поступак анализе криминалитета, као научног метода, састоји се из пет фаза: прикупљање података, обрада и класификација, анализа, презентација и анализа повратних информација или Feedback.³

Шема бр.1: Процес анализе криминалитета

Резултати анализе криминалитета директно су условљени поступком анализе. Грешке направљене у једној фази не могу се отклонити у наредној, него поступак анализе враћају на почетак. Чест проблем анализе су некорект-

² Игњатовић, Ђ: Криминологија, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 85.

³ Rachel, B: Op. cit., p.38.

но унети подаци потребни за дату анализу. На жалост, та чињеница постаје позната тек у току поступка анализе. Када се то деси поступак анализе се враћа на почетак, а начини обраде и класификације података се тада мењају. Такав поступак се назива **подциклус модификације података (Data Modification Subcycle)**. Наведени, могући, проблем указује да процес анализе криминалитета није увек линеаран.

Прикупљање података

Прикупљање података је први корак у анализи криминалитета. Постоји велики број извора који могу послужити за добијање релевантних података везаних за криминалитет. Најчешћи извори података полиције о криминалитету представљају различите врсте извештаја, записници, кривичне и прекршајне пријаве. Да би се створила квалитетна платформа за анализу, дефинисани су обрасци по којима се подаци који се налазе у наведеним документима по тачно утврђеном редоследу уносе у базе података. Дефинисани обрасци за унос података су и критеријуми који се могу користити у њиховој анализи.

Квалитет анализе зависи од квалитета унетих података. Подаци су најчешће подељени у подсистеме: кривично дело, учинилац, жртва (објект напада) и место извршења кривичног дела. За унос и складиштење табеларних и графичких података у електронску форму углавном се користе три врсте компјутерских система – Computer-aided dispatch system-CAD; Records management systems-RMSs; Geographic data system.⁴

За комплекснији преглед повезаности појединих подсистема користе се савремене, релационе базе података (SQL Server, Oracle).

Посебан проблем при уносу података представља чињеница да важни подаци често остану само регистровани у извештају, а не и унети у информациони систем. Имајући у виду начело ефикасности и предност електронске обраде података најчешћи предмет анализе, нарочито тактичке и стратегијске, су само подаци у електронским базама података. У поступку прикупљања података посебну пажњу треба посветити: тачности и конзистентности унетих података; благовременом уношењу података у систем и начину њиховог чувања. Унети подаци морају бити доступни сваком коме су потребни, имајући у виду врсту посла, место у полицијској организацији и степен овлашћења.

Стална изградња метода за прикупљање података, дефинисање образаца са тачно одређеним информацијама који се морају прикупити и унети у базу података за конкретно кривично дело, је начин који се користи не само за обезбеђење квалитетних информација за анализу, већ и за избегавање

⁴ Ibid., p.38.

евентуалних проблема који се могу појавити у кривичном поступку услед пропуста у истрази. Свакако, то не значи елиминацију полицијске инвентивности и креативности, већ само средство које треба да послужи као помоћ за рад полиције. Прикупљени подаци, поред наведеног, треба да послуже и као основ за оцену ризика не само криминогенезе већ и виктимогенезе и то како у односу на профил личности пасивног субјекта, тако и у односу на подручје кретања и професију којом се баве таква лица. Да би се наведени циљеви остварили израђени су инструменти за прикупљање података, нарочито тамо где већ функционишу посебни програми за анализу, попут програма за анализу криминалитета насиља (ViCAP, који је на почетку користио 189, а сада 95 индикатора на основу којих се врши анализа кривичних дела насиља),⁵ или програма HOLMES (Home Office large major enquiry system).⁶

Обрада и класификација података

Пре конкретне анализе подаци морају бити обрађени и класификовани по одређеним критеријумима. Обрада података подразумева и квалитативну контролу. Најчешће сређивање података се врши кроз неколико фаза, од којих Rachel B. посебно истиче три:⁷

1. Корекцију грешака и недостатака (cleaning);
2. Географско кодирање унетих података, представљање података о криминалитету на електронским картама са циљем његове просторне анализе (geocoding);
3. Дефинисање нових варијабли са циљем повећања ефикасности анализе (анализа кривичних дела према времену њиховог извршења).

Предуслов за анализу, поред обраде је и класификација или организација података у одређене базе. За организацију података у употреби најчешће можемо срести четири софтвера: софтвер за организацију података у оквиру базе података; софтвер за управљање базама података; софтвер за статистичку обраду и софтвер географског информационог система (ГИС).

Анализа

Посебну важност за извођење закључака о криминалитету имају софтвери и теорије које се користе у анализи.

⁵ Eric, W.W: The new ViCAP: More user-friendly and used by more agencies, FBI Law enforcement Bulletin, Jun 2003, p.2-4.

⁶ Adderley R. W-Musgrove, P: Police crime recording and investigation system, Policing, Criminal Justice Periodicals, 2001, p. 102.

⁷ Rachel, B: Op. cit., p. 11.

Најчешћи научни оквир за анализу, извођење закључака и објашњење кривичних дела је Троугао анализе (The Crime Triangle). Троугао анализе, поред Cohena L и Felsona M,⁸ био је предмет проучавања великог броја научника, међу које свакако спадају: Clarke R.V, Eck J,⁹ Rossmo K.¹⁰ Код нас, троугао анализе као основу за проучавање етиогенезе кривичног дела, користи проф. др Остоја Крстић.¹¹

Троугао анализе кривичног дела чине: учинилац, жртва и место извршења кривичног дела (Слика бр.1.). Обележја елемената троугла представљају детерминанте које утичу на могући облик манифестације кривичних дела. За објашњење, како наведене детерминанте утичу на извршење кривичног дела, поред Теорија рутинске активности (Routine Activity Theory), на чијој основи је и дефинисан троугао анализе, најчешће се користе Теорија рационалног избора (Rational Choice Theory) и Теорија обрасца криминалног понашања (Crime Pattern Theory).

Слика бр.1.: Троугао анализе

Теорија рутинске активности (RAT) у центар своје анализе ставља факторе чије је присуство неопходно да би се кривично дело извршило. Према овој теорији, да би дошло до извршења кривичног дела неопходно је да се на истом месту у исто време споје три елемента: одговарајућа мета, учинилац који има мотив да изврши кривично дело и непостојање заштитника или заш-

⁸ Cohen, L-Felson, M: Social change and crime rate trends: A routine activity approach, American Sociological Review, 1979, br. 44, p.588-608.

⁹ Clarke, R.V-Eck, J: Become a problem-solving crime analyst in 55 small steps, Institute of Crime Science, London, 2003.

¹⁰ Rossmo, K: Geographic Profiling, CRC Pres, London, 2000, p. 111-112.

¹¹ Кривокапић, В -Крстић, О: Криминалистика тактика II, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 88.

тите да се спречи извршење кривичног дела. Први услов је доступност мете. Уместо термина „жртва“ циљно је узет термин „мета“, с обзиром да се овом теоријом настоји дати објашњење извршења свих кривичних дела, па и дела чији је објект радње и предмет (аутомобил, кућа, продавница). Све мете (лица) нису подједнако интересантне за учиниоца. За анализу ризика, која од присутних мета (лица) ће пре постати објект радње кривичног дела користи се формула VIVA: вредност (Value), инерција (Inertia), видљивост (Visibility), доступност (Access). Други услов је одсуство било које заштите која би могла утицати на учиниоца да не изврши кривично дело, почев од присуства полиције па до заштитних система у кући. Трећи, крајњи елемент, неопходан да би дошло до извршења кривичног дела је мотивисан учинилац, који ће предузети радњу кривичног дела уколико процени да је мета адекватна и да не постоји никаква заштита или, тачније речено, мала вероватноћа да буде лишен слободе на месту извршења кривичног дела. Централни предмет ове теорије је анализа карактеристика жртви, учинилаца и места као детерминанти извршења кривичног дела.

Према *теорији рационалног избора* (Rational Choice Theory) учинилац приликом доношења одлуке да ли ће извршити кривично дело, у центар свог разматрања ставља однос очекиване користи и присутног ризика да ће бити откривен при извршењу кривичног дела. Већа корист и мањи ризик указују на већу вероватноћу да ће потенцијални учинилац донети одлуку да изврши кривично дело и обрнуто, мања корист и већи ризик да до извршења кривичног дела неће доћи.

Теорија обрасца криминалног понашања (Crime Pattern Theory) оријентисана је на ситуацију, место где је кривично дело извршено. Ова теорија настоји да објасни где постоји највећа вероватноћа да ће се извршити кривично дело у односу на простор где се учинилац и жртва свакодневно крећу. Према овој теорији постоји већа вероватноћа да ће се дело извршити у оним зонама у којима се простор активности учиниоца поклапа са простором активности потенцијалне жртве. Простор активности појединца представља познату зону у којој то лице обавља своје свакодневне активности, попут места пребивалишта, места рада, места рекреације, куповине. Заправо, то су подручја која жртва свакодневно посећује. Према овој теорији, криминални догађај се може десити само тамо где се пресецају зоне активности учиниоца и жртве.

Програми за анализу криминалије

Важну подршку у поступку анализе криминалитета представља и употреба различитих, за ову намену посебно пројектованих софтвера. Обично у употреби можемо срести четири врсте софтвера који служе за организацију

података неопходних за свакодневне анализе: Софтвер за табеларну класификацију података; Софтвер за организацију база података; Софтвер за статистичку обраду; Софтвер географског информационог система.

Како би се анализа лакше и ефикасније спровела, као подршка, користи се и већи број специјализованих софтвера, међу којима и софтвери за: Аутоматску тактичку анализу криминалитета (Automated Tactical Analysis of Crime, АТАС); Софтвер за просторну статистичку анализу криминалитета (CrimeStat); Софтвер за идентификацију најбољег начина поделе полицијских зона (GeoBalance); Софтвер за оптимално распоређивање полицијских патрола у складу са индикаторима криминалитета (StaffWizard); Оперативни систем за анализу криминалитета у школама (School Crime Operations Package, School COP), итд.

Софтвер за Аутоматску тактичку анализу криминалитета (АТАС) не само да пружа могућност приступа подацима о криминалитету него и за тактичку анализу тих података са циљем идентификације образаца криминалног понашања. АТАС поседује алате за преглед изолованих, идентификованих и повезаних образаца криминалитета, њихових трендова и серија користећи се снажним графичким интерфејсом. Такође, овај софтвер пружа неопходне алате и за реализацију стратегијске и административне анализе.¹²

Софтвер за просторну статистичку анализу криминалитета (CrimeStat)¹³ је просторни, статистички софтвер који заједно са Географским информационом системом пружа могућност анализе, различитим техникама, локација криминалних догађаја.

CrimeStat је организован у пет делова:

1. Уношење података (основни досије, секундарни досије, референтни досије, мерни парометри);
2. Просторни опис (просторна дистрибуција инцидента, анализа удаљености I, анализа удаљености II, анализа "жаришних места" I, анализа „жаришних места“ II);
3. просторно моделирање (интерполација, просторно-временска анализа, процена највероватније просторне дистрибуције серије кривичних дела);
4. Моделирање путање кретања учиниоца. Ова апликација подразумева анализу кретања учиниоца, укључујући и планирани начин (превозно средство);
5. Избор опције рада.

¹² <http://www.bairsoftware.com>

¹³ Levine, N: *CrimeStat: A Spatial Statistics Program for the Analysis of Crime Incident Locations* (v 3.0). Ned Levine & Associates, Houston, TX, and the National Institute of Justice, Washington, DC. 2004; <http://www.icpsr.umich.edu/NACJD/crimestat.html>

Оперативни систем за анализу криминалитета у школама (School Crime Operations Package-School COP)¹⁴ је посебно дизајниран софтвер за мапирање који пружа могућност за унос и анализу криминалних догађаја чије место извршења је конкретна школа и њена околина.

У односу на наведене софтвере посебну врсту представљају софтвери који се могу користити као помоћ полицији за организацију њеног рада са циљем повећања њене ефикасности.

GeoBalance,¹⁵ односно софтвер за идентификацију најбољег начина поделе полицијских зона (попут битова, дистрикта, код нас би се могло рећи сектора), заснован на низу статистичких прорачуна о дистрибуцији криминалитета.

StaffWizard¹⁶ представља софтвер који пружа помоћ руководећем саставу полиције да на оптималан начин организује рад патролних служби узимајући у обзир приоритет безбедносних проблема према њиховој учесталости и времену.

Имајући у виду различите потребе наведени програми се у одређеној мери модификују од стране конкретних полицијских организација, а неке су и израдиле саме полицијске службе.

Презентација резултата анализе

Резултати анализе одређени су својом сврхом. Начин презентације, у зависности од врсте анализе, може бити у електронској или писаној форми, са организованом презентацијом или без ње. Са резултатима анализе могу бити упознати, поред полиције, представници извршне и законодавне власти, грађани и представници медија. Приликом презентације резултата анализе треба имати у виду две чињенице: 1) врсту популације којој се презентује извештај (стручњаци, грађани; ниво у полицијској хијерархији) и 2) количину информација (потребно је, у зависности од тога коме се презентују подаци, презентовати само оне најважније податке за тог субјекта). Резултати анализе могу се користити у спровођењу конкретних оперативних акција или дефинисању превентивних програма.

Анализа повратних информација (Feedback)

После презентације резултата анализе аналитичари примају повратне информације. Повратне информације служе као основа за модификацију процеса анализе са циљем његовог унапређења.

¹⁴ [http:// www.schoolcopsoftware.com](http://www.schoolcopsoftware.com)

¹⁵ [http:// www.coronasolutions.com](http://www.coronasolutions.com)

¹⁶ [http:// www.coronasolutions.com](http://www.coronasolutions.com)

Поступак анализе никако се не сме схватити као линеаран. Аналитичари троше много времена и напора на подциклусима за модификацију методологије, на изградњи база података и технологије за њихову подршку. Крајњи циљ је што већа употребна вредност добијених информација за полицију. У полицији се реализују разне врсте обука, како за вршење анализа, тако и за коришћење њених резултата. У последње време, код нас се доста ради на развоју обавештајних анализа.

ВРСТЕ АНАЛИЗЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Анализа криминалитета је практична дисциплина коју користи полиција. У зависности од сврхе и примарног циља анализе, најчешће су у употреби:¹⁷

1. Обавештајна анализа (Intelligence Analysis);
2. Анализа личности учиниоца (Criminal Investigative Analysis);¹⁸
3. Тактичка анализа криминалитета (Tactical Crime Analysis –TCA);
4. Стратегијска анализа криминалитета (Strategic Crime Analysis – SCA);
5. Административна анализа криминалитета (Administrative Crime Analysis (ACA).

Обавештајна анализа (Intelligence Analysis)

Предмет обавештајне анализе је идентификација мрежа криминалних организација и криминалних активности учинилаца у оквиру њих са циљем да се пружи помоћ полицији у њиховом привођењу закону.¹⁹ Такве мреже су уобичајено везане за организован криминал. Предмет обавештајне анализе су и информације везане за финансијско пословање, породичне и пословне везе, кретање и повезаност лица у криминалним организацијама. Наведене информације резултат су полицијског рада, истраживања, посебних доказних радњи (тајног звучног и оптичког надзора, рада прикривеног иследника, итд.) и оперативних сазнања (информатори, сарадници). Тако добијени подаци се вреднују, међусобно повезују и на дефинисан начин презентују организационој јединици полиције у чијој су надлежности. Суштина обавештајне анализе се манифестује у откривању криминалних активности криминалних органи-

¹⁷ Rachel, B: Op. cit., p. 13.

¹⁸ Наведени термин се не може буквално превести на наш језик. Имајући у виду предмет ове анализе, профил учиниоца, као и разлоге због којих се тај термин избегава од стране научне и стручне јавности, мишљења сам да би се за наведену анализу могао користити термин "анализа личности учиниоца".

¹⁹ Petersen, M: Applications in criminal analysis, Westport, CT: Praeger.

зација, утврђивању начина њиховог функционисања и међусобне повезаности са циљем одређења граница будућих истрага.

Квалитет обавештајних анализа зависи од квалитета сарадње обавештајних аналитичара и других организационих јединица полиције.

Анализа личности учиниоца (Criminal Investigative Analysis)

Термин “Criminal Investigative Analysis”, за неке значи исто што и профилирање (criminal profiling). Честа злоупотреба термина “criminal profiling” у медијима навела је практичаре да тај термин замене термином “Criminal Investigative Analysis”. Суштину ове анализе чини процес израде „профила“ учиниоца кривичног дела. Поступак се састоји у извођењу закључака о личности учиниоца на основу информација о извршеном делу, укључујући карактеристике о структури личности, социјалним и радним навикама. Сврха Criminal Investigative Analysis је помоћ криминалистима у идентификацији учинилаца, односно постављању верзије ко је учинилац конкретног дела, на основ изведених карактеристика које вероватно има стварни учинилац. Секундарни предмет Criminal Investigative Analysis је географско профилирање (geographic profiling). Предмет ове анализе је повезивање географских локација и карактеристика начина извршења серије кривичних дела (места извршења, места скривања леша, итд.) са циљем одређења географског подручја на коме највероватније живи учинилац, како би се што лакше пронашао и лишио слободе.

Обавештајна анализа и Criminal Investigative Analysis, поред тога што су сличне, предмет обе је анализа кривичних дела, међусобно се разликују по методама, резултатима и сврси предузимања, тако да представљају две различите дисциплине.

Тактичка анализа криминалитета (Tactical Crime Analysis-TCA)

Тактичка анализа криминалитета је проучавање извршених кривичних дела и могућих криминалних активности кроз преглед карактеристика, као што су : начин, време и место где су та кривична дела вршена као подршка регистрацији њихових облика манифестације, изради препорука за вођење истраге, идентификацији осумњичених и доказивању кривичних дела.²⁰

Циљ тактичке анализе криминалитета је: 1) повезивање кривичних дела идентификацијом њиховог образаца; 2) идентификација потенцијалних учини-

²⁰ Rachel, B: Op.cit., p. 14.

лица кривичних дела или криминалних образаца и 3) повезивање решених са отвореним криминалистичким обрадама и на тај начин пружање помоћи да се реши и затвори случај. Криминалисти често у току криминалистичке обраде немају довољно времена за анализу решених случајева. Повезивањем одређеног начина извршења са већ регистрованим учиниоцем, узимајући у обзир место извршења и место пребивалишта регистрованих учинилаца, пружа се помоћ криминалистима при постављању верзија о учиниоцу новооткривеног кривичног дела.

Основу тактичке анализе криминалитета представљају квантитативни и квалитативни подаци чији извор су различите врсте полицијских извештаја. Међу квантитативне податке, као најважнији спадају: врста кривичног дела, датум, време, дан у седмици, место, начин извршења, подаци о учиниоцу (године, образовање, запослење, пол, итд.). Квалитативне податке чине специфичности по којима се једно кривично дело разликује од других дела (реченица коју при извршењу сваког дела изговара учинилац). За анализу наведених података праве се матрице. Како би се поступак анализе учинио бржим и ефикаснијим креиран је посебан програм за аутоматску тактичку анализу (Automated Tactical Analysis of Crime-АТАС). Овим програмом у поступак анализе укључено је како више варијабли, тако и више кривичних дела.

Образац криминалног понашања (crime patter) чини комбинацију посебних обележја кривичног дела по којима се тај скуп криминалних активности разликује од скупа криминалних активности другог кривичног дела. Тактичком анализом криминалитета лакше се идентификују специфичности обрасца криминалног понашања које није лако идентификовати повезивањем кривичног дела и учиниоца са жртвом, када се они не познају, и код кривичних дела извршених од стране повратника.

Елементи за идентификацију образаца криминалног понашања обезбеђују јединственост у употреби ових термина. У тактичкој анализи криминалитета, међу осталим, користе се криминални образци попут *серије кривичних дела или образац појединачних учесника у кривичним делама*.

Серију кривичних дела чине три или више дела извршених од стране истог учиниоца (учинилаца) у дужем периоду са одређеном паузом међу њима.

Обрасцом криминалног понашања, за који се у енглеској стручној литератури користи термин "*spree*", означава се високофреквентна криминална активност, када се више кривичних дела врши скоро у континуитету, тачније у врло кратком размаку од стране истог учиниоца (учинилаца). На пример, када један учинилац у току исте вечери, на више различитих места нанесе телесне повреде различитим лицима. Тај период може бити од више часова до више дана, али под утицајем истог психолошког оквира у коме се налазио учинилац.

Предмет тактичке анализе су и подручја на коме се врши велики број кривичних дела (Hot spot) или лица која учествују у необичајено великом броју кривичних дела (Hot dot). Hot spot или жаришно место представља посебну локацију или малу зону на којој се врши неуобичајено велики број кривичних дела.²¹ Термином “Hot dot” означава се лице које учествује у неуобичајено великом броју криминалних активности, било у улози осумњиченог (окривљеног) или жртве. За разлику од наведеног, Lausock наведени термин своди само на лице које је било више пута жртва кривичног дела. У тактичкој анализи криминалитета можемо срести и термин “Hot target” којим се означава место на коме се јављају чести напади на жртве (школе), када је питању имовински криминалитет то могу бити одређене продавнице или други објекти. Када је предмет анализе имовински криминалитет, као образац криминалног понашања користи се и “hot product”. Наведени образац представља врсту имовине која може бити предмет једног или више кривичних дела.²²

За идентификацију обрасца криминалног понашања, неопходна је вештина критичког размишљања и способност реконструкције кривичног дела. Идентификација обрасца криминалног понашања је поступак који се састоји од два корака. Први, полазни корак је повезивање свих случајева и конструисање почетног обрасца (initial pattern identification). Други корак чини пажљиву анализу свих случајева како би се одредило да ли би требало да буду укључени или искључени из обрасца (pattern finalization). Опште методе које се користе у првој фази идентификације су: метод упитника (query)²³ и метод претраге (hunter).²⁴ Финализација обрасца је процес рафинисања обрасца укључивањем само чврсто повезаних случајева. Методологија финализације обрасца заснива се на индукцији и састоји се од три корака: идентификација главног, основног случаја (identifying the Principal Case), идентификацији других кључних случајева у обрасцу (Identifying Other Key Cases in the Pattern) и идентификацији других повезаних случајева (Identifying Additional Related Cases).

Идентификација ипрејорука за истражу (identifying investigative Leads) се састоји од процеса индукције, који почиње идентификацијом најважнијих обележја учиниоца, или најважнијих карактеристика начина извршења чији је циљ идентификација важних информација за поступак доказивања.

²¹ U.S. Department of Justice, Mapping Crime: Understanding Hot Spots, 2005, p.2.

²² Rachel, B: Op.cit., p. 280.

²³ Query метод је интерактиван процес у којем аналитичар манипулацијом података, истраживањем и класификацијом карактеристика кривичног дела кроз матрице база података повезује кривична дела са заједничким карактеристикама.

²⁴ Аналитичар одређује тежину различитих карактеристика кривичног дела а затим користи метод претраге за резимирање сваког дела појединачно. Циљ програма је упознавање посебног прага, указивањем на њихове заједничке карактеристике.

Решавање случаја (Clearing Cases) представља индуктивни процес у којем се настоји наћи веза између решених и нерешених случајева истог кривичног дела. На пример, када се неко лице лиши слободе због извршеног кривичног дела убиства, претрагом у базама података, по истом начину извршења, учинилац тог кривичног дела евентуално се може повезати са још нерасветљеним кривичним делима и тако уместо једног расветлити више кривичних дела.

Стратегијска анализа криминалитета (Strategic Crime Analysis-SCA)

Предмет стратегијске анализе представља проучавање проблема криминалитета и начина реакције полиције на њега са циљем дефинисања оквира рада полиције у дужем временском периоду. Основна сврха стратегијске анализе криминалитета је: 1) идентификација и испитивање проблема криминалитета у дужем временском периоду и 2) евалуација полицијске одговорности и организационе функционалности.²⁵

Предмет стратегијске анализе криминалитета укључује анализу квоте криминалитета, поврат у виктимизацији, утврђивање жаришних тачака и карактеристика околине које могу утицати на извршење кривичног дела. Проучавање планског распоређивања полиције по зонама се назива оперативна анализа, због тога што се бави начином функционисања полиције, а не проблемом криминалитета и њиховим облицима манифестације. Циљ евалуације полицијске одговорности је проналазак начина, како ефикасност полиције поћи на виши ниво.

Административна анализа криминалитета (Administrative Crime Analysis-ACA)

Предмет административне анализе је проучавање начина и облика презентације резултата о истраживању криминалитета са циљем информисања полицијских институција, представника државних (градских) органа и грађана.²⁶

Како се може видети, ова врста анализе је потпуно другачија од претходних, зато што се бави представљањем резултата а не идентификацијом, статистичком анализом или проучавањем криминалитета. Сврха ове врсте анализе је селекција важних информација интересантних за одређени део популације. Често такве информације представљају само врх леденог брега

²⁵ Rachel, B: Op.cit., p. 16.

²⁶ Ibid., p. 16.

комплетне анализе и истраживања. На овакав начин сваком делу популације се пласирају информације које су за њих важне.

За разлику од тактичке и стратегијске анализе, административна анализа је примарно намењена администрацији, руководном особљу, званичницима градске управе, медијима и грађанима.

ЗАКЉУЧАК

Свеобухватна анализа је основа за решавање сваког проблема. Организација реакције друштва на криминалитет директно је условљена познавањем његових битних обележја. Основни начин за идентификацију обележја криминалитета је употреба метода анализе. Управо придржавајући се овог правила велики број полицијских организација настоји да свој рад организује максимално користећи резултате анализе криминалитета. На овакав начин постиже се већа функционална ефикасност полиције, а самим тим и безбедност се подиже на виши ниво, што је примарни циљ сваке полиције.

ЛИТЕРАТУРА

- Adderley R. W-Musgrove, P:** *Police crime recording and investigation system*, Policing, Criminal Justice Periodicals, 2001.
- Clarke, R.V-Eck, J:** *Become a problem-solving crime analyst in 55 small steps*, Institute of Crime Science, London, 2003.
- Cohen L-Felson M:** *Social change and crime rate trends: A routine activity approach*, American Sociological Review, 1979, br. 44.
- Eric, W.W:** *The new ViCAP: More user-friendly and used by more agencies*, FBI Law enforcement Bulletin, Criminal Justice Periodicals, Jun 2003.
- Игњатовић, Ђ:** *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2005.
- Кривокапић, В-Крстић, О:** *Криминалистика и тактика II*, Полицијска академија, Београд, 1999.
- Levine N:** *CrimeStat: A Spatial Statistics Program for the Analysis of Crime Incident Locations (v 3.0)*, Ned Levine & Associates, Houston, TX, and the National Institute of Justice, Washington, DC. 2004.
- Petersen, M:** *Applications in criminal analysis*, Westport, CT: Praeger.
- Rachel,B:** *Crime analysis and crime mapping*, SAGE Publications, Inc., 2005.
- Rossmo K:** *Geographic Profiling*, CRC Pres, London, 2000.
- U.S. Department of Justice**, Mapping Crime: Understanding Hot Spots, 2005.
<http://www.bairsoftware.com>
[http:// www.icpsr.umich.edu/NACJD/crimestat.html](http://www.icpsr.umich.edu/NACJD/crimestat.html)
[http:// www.schoolcopsoftware.com](http://www.schoolcopsoftware.com)
[http:// www.coronasolutions.com](http://www.coronasolutions.com)

THE CONCEPT AND TYPES OF CRIME ANALYSIS

Zoran Djurdjevic, MA

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: The analysis represents a systematic procedure of studying crime problems. It involves the process of defining the ways for collecting, processing, classification, identification and use of the acquired information. In the first part, by pointing out the importance of crime analysis for the police work, the author gives some basic information about the process of analysis, statistic techniques, concrete analytical methods and computer software, used as the necessary back-up for keeping, analysis and use of the given information. In the presentation of the information about the process of analysis, a particular emphasis is placed on the need for respecting this principle – the process of analysis directly conditions the results of the crime analysis. In addition to this, the author points out the fundamental ideas of the theories most frequently used for explaining the indicators of crime, and above all: Routine Activity Theory, Rational Choice Theory and Crime Pattern Theory. In the second part, depending on the purpose and primary cause of the analysis, the author shows the most common types of analyses: Intelligence Analysis, Criminal Investigative Analysis, Tactical Crime Analysis (TCA), Strategic Crime Analysis (SCA), Administrative Crime Analysis (ACA). In the end, it is pointed out to the importance of the analysis for the police work, starting with the organization of the everyday work to the definitions of strategies for fighting the crime.

СТВАРАЊЕ ОДБРАМБЕНО-ВОЈНЕ СТРУКТУРЕ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ – ПРЕПРЕКЕ И МОГУЋНОСТИ

Немања Маринковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Руковођена различитим мотивима, у деликатним временским и просторним оквирима, европска интеграција је обухватала све већи број области, које су у вишевековној традицији представљале ексклузивне надлежности држава. Европа је колевка концепта државног суверенитета, који су европске државе - нације издигле на ниво основног организујућег принципа међународног поретка. Док је тај „стисак“ државног суверенитета попуштао у другим областима, питање безбедности и одбране се одувек тумачило као питање опстанка.

Испоставило се да је одбрамбено-војна димензија европске интеграције најосетљивија, на путу од рата до устава, који је прошла Европа у последњих пола века. Ипак, без ове димензије, Европска унија не може изразити своју моћ на глобалном нивоу, без обзира на све остале параметре који указују на њене остале облике моћи.

Кључне речи: *Европска унија, европска безбедносна и одбрамбена политика, „Пјетерсбуршки задаци“, тероризам, национална безбедност, суверенитет, Уставни уговор.*

УВОД

Европска безбедносна и одбрамбена политика (*ESDP – European Security and Defence Policy*) представља саставни део структуре II стуба Европске уније и институционално је повезана са спољном и безбедносном политиком (*CFSP-Common Foreign and Security Policy*). Али, због изузетног значаја политике одбране за националну безбедност држава чланица, због 50-годишње ексклузивности и доминације НАТО-а, као и посебне заинтересованости САД за питање одбране у Европи, развој ове области је имао нешто другачију динамику у односу на све остале.

Било је неколико неуспелих покушаја на плану формирања заједничке европске одбране: *план Фуше* – Европска одбрамбена заједница (*European Defence Community – EDC*); *Gensher-Colombo plan* – проширење европске политичке сарадње (*European Political Cooperation – EPC*) на питање одбране и безбедности. Конкретнији успех је постигнут на конференцији у Бриселу, 1948. године, чији је резултат тзв. Бриселски уговор. Тим чином је основан војни савез – Западноевропска унија (*WEU – Western European Union*). Догађај који ће се касније показати изузетно значајним, и који је послужио као ослонац за развој одбрамбено-војне димензије Европске уније, било је усвајање тзв. *Петерсбуршке декларације* 1992. године у оквиру *WEU*, која је написана у духу заједничке одбране и у сврху извршења неких посебних задатака. Ти задаци су:

- хуманитарне операције и операције спасавања,
- операције за одржавање мира,
- борбене операције управљања кризама, укључујући и наметање мира.¹

Значај овог догађаја за одбрамбено-војну димензију Европске уније је постао видљив усвајањем Уговора из Амстердама (јун 1997. г.), по коме се у члану 17, констатује се да је „*WEU* интегрални део развоја Европске уније, ...да ће се успоставити ближи институционални односи са могућношћу интеграције *WEU* у Европску унију“.² Амстердамски Уговор дозвољава свим државама чланицама Европске уније равноправно учешће у планирању и доношењу одлука о *WEU*. Стога чланство у *WEU* није неопходно да би се учествовало у Петерсбуршким задацима. Дакле, Европска унија је након Амстердама имала уговорни основ и за одређене војне послове, тзв. Петерсбуршке мисије (хуманитарне акције, одржавање мира, контролисање криза и наметање мира).

¹ Види члан 4, другог дела Петерсбуршке декларације у: **Симић, Д.** 2002. *Наука о безбедности*, Београд, Службени лист СРЈ, стр. 183.

² Види члан 17 УЕУ у: **Лопандић, Д.** 1999. *Уговор о Европској унији, Рим-Мастрихт-Амстердам*, Београд, Службени лист, стр. 50.

Ипак, кроз цео хладноратовски период, Европска унија је у одбрамбено-војном домену остала под сенком и доминацијом НАТО и САД. Управо су НАТО и САД били одлучујући фактори европске безбедности и одбране.

1. РАЗЛОЗИ НАСТАНКА, ОСНИВАЊЕ И ПРАВНИ ОСНОВ *ESDP-A*

Питање је какви су то подстицаји навели државе чланице Европске уније да се након 50 година без заједничке европске одбране укључе у стварање одбрамбене политике Уније? У кратком временском року накупило се неколико разлога који су били пресудни да се открави и преломи воља држава чланица, која је од самих почетака приче о одбрамбеној димензији у Европској унији била непремостива баријера.

Сјиритијус моменти су били догађаји на Балкану 1990-их година, а посебно напад НАТО на СРЈ (пре свега на Косово и Метохију), чиме су потврђени сви европски војни недостаци и инфериорност у односу на САД.³ Европска унија се поново показала као слабији партнер, као уосталом и раније у БиХ. НАТО је био доминантна сила која је обе кризе довела до резолуција УН-а, а његов војни допринос је у оба случаја засенио онај европски. Зато је Европска унија морала створити и сопствене, независне војне способности, које би биле осигурање од непоуздане посвећености САД у решавању криза у Европи. Управо је на овоме и постигнута сагласност Француске и Велике Британије, у Ст. Малоу децембра 1998. године, иначе два одувек различита гледишта на војну моћ Европске уније.

О потреби формирања европске одбрамбене димензије се доста дискутовало у структурама Европске уније. Хавијер Солана је навео три разлога који говоре о неопходности формирања *ESDP-a*:

„Прво, због повећаног броја криза и међународно нестабилних ситуација које формирају стратешку средину Уније, и у њеном суседству... Други разлог је што у глобализованом и хаотичном свету није више могуће вештачки одвајати напредак од безбедности. Економски и трговински утицај Уније (1/4 светског националног производа, 450 милиона становника) значи да Европљани не могу безбрижно стајати по страни од светских превирања или избежавати своју политичку одговорност. Трећи разлог је мултилатерализам који је неизбежан у решавању међународних криза: пошто ни једна нација не може све сама урадити и сама решити...”⁴

³ Напори да се побољша европска војна моћ, тзв. „капацитети за аутономну акцију“, постали су есенцијално питање, јер је ратовање уз САД постао тежак посао. Ово је била главна основа Ст. Мало иницијативе Тонија Блера и Жака Ширака.

⁴ Solana, J. (2004). Preface. *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 5.

Дакле, испоставило се да је за даљи развој одбрамбено-војне димензије Европске уније пронађена осетљива али реална област постојања. Суштина компромиса лежала је у напорима који су чињени да се побољшају европски војни капацитети и у намери да се управљање кризама смести у оквиру Петерсбуршке декларације.

Сукоби на простору Косова и Метохије били су катализатор у развоју одбрамбене димензије Европске уније, јер су утицали да се преиспита њена целокупна неефикасност која је уочена и у претходним сукобима на Балкану. У октобру 1998. г. Велика Британија је сигнализирала неке промене у свом одбрамбеном опредељењу⁵ и изашла је са предлозима за успостављање сарадње и у областима одбране и војних послова на нивоу Европске уније. Убрзо је уследила *Сенџ Мало Декларација*, у децембру 1998. године, у којој је јасно изложено да „Европска унија мора бити способна за аутономне акције које би се заснивале на значајном броју војних снага“ и да министри одбране држава чланица треба да учествују „у институционалном оквиру Европске уније“.⁶ Велика Британија и Француска су се сложиле и остало је само да две владе убеди своје европске и америчке партнере у то. Испоставило се да Ст. Мало споразум из децембра 1998. године представља прекретницу у оснивању *ESDP*-а, и тачку сусрета два „супротстављена“ развоја – Француске и Велике Британије. И остале чланице, незадовољне улогом Европске уније на Косову и Метохији, прихватиле су ову иницијативу тако да је Европски савет, окупљен у *Колоњи*, јуна 1999. године, успео да усвоји и развије Сент Мало билатералну иницијативу и да оснује одбрамбено-војну димензију Европске уније.

Државе чланице су потврдиле своју одлучност да ће „Европска унија представљати једног од главних актера на међународној сцени. Зато је предвиђено да се Европској унији ставе на располагање неопходна средства и ингеренције да преузме своје одговорности у складу са Европском безбедношћом и одбрамбеном политиком... Унија мора имати моћ да аутономно делује, подржана респектабилним војним снагама које може искористити, и спремношћу да нешто тако уради, како би одговорила на настајање међународних криза без претходне акције НАТО“.⁷

То исто је поновљено већ у децембру 1999. године, на заседању Европског савета у *Хелсинкију*, где је наведено да је главни задатак обезбедити Унији и ставити на располагање снаге, које су способне да изврше петербур-

⁵ Дотадашње противљење Британије да се укључи и подстакне европски пројекат био је један од елемената специјалног односа Лондона са Вашингтоном скоро пола века.

⁶ Француско - британска одбрамбена иницијатива, Сент Мало, 3-4. децембар 1998., види у: **Forster**, Anthony; Wallace, William, Common Foreign and Security Policy, in: Wallace, Helen & William (eds), Policy-Making in the European Union, Oxford University Press, New York, 2000., p. 486.

⁷ Ibid.

шке задатке, укључујући оне најзахтевније, у операцијама са великим бројем војника, од 50.000 до максимално одобрених 60.000 војника. Државе чланице добиле су задатак да до 2003. године имају спремне „војне снаге са потребном командом, контролом и обавештајном службом, логистиком и пратећим службама, и ваздушним и поморским елементима“, а све то у складу са *Акционим планом европских способности* (ЕСАР).⁸ Како би се остварио овај циљ, морало се начинити неколико специфичних промена, пре свега, кроз увођење војно-стручних тела у структуре ЕУ.⁹ Иако је присуство униформисаних лица у европским институцијама у Бриселу била дотада непозната пракса, „овакве измене нису наишле на потешкоће“.¹⁰ Конкретни развој капацитета Европске уније у овој области био је предмет разматрања Европског савета у *Санџа Марија де Фиери*, 19-20. јуна 2000. године. Државе чланице су се у Фиери обавезале на јачање способности *ESDP* и у погледу цивилног управљања кризама. Зато су Акционим планом дефинисане области полицијске сарадње, обезбеђења примене закона, цивилне администрације и цивилне заштите.¹¹ Око неких институционалних промена је постигнута сгласност на међувладиној конференцији у *Ници*, децембра 2000. године.¹² Најзад, на Европском савету у *Лакену*, децембра 2001. године, *ESDP* је званично прокламован и постао је оперативан. Резултат Европског савета у Лакену је и тзв. „Лакен декларација“ у којој се констатује да грађани „желе да се Европа више анагажује у спољним

⁸ Новембра 2000. г. Конференција о ангажовању снага објавила је списак трупа из сваке државе чланице који је потписан. О акционом плану и броју и врсти трупа за сваку државу види у: *Schmitt, B.* (2004). *European capabilities: How many divisions?*, *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 94.

⁹ *Комитет за политичку и безбедност* (*Political and Security Committee - PSC*) је тело састављено од амбасадора сваке државе чланице, као и представника Европске комисије. Задужен је само за обликовање одлука из ове области, док је за доношење одлука у области *ESDP*-а, кључна инстанца Савет министара ЕУ (Савет). По члану 25 УЕУ, улога PSC-а је да дефинише политику у свим питањима која су предмет интересовања *ESDP*-а, и да то у виду мишљења проследи Савету.

Војни комитет Европске уније (*European Union Military Committee-EUMC*) је тело формално састављено од шефова одбране држава чланица тј. њихових опуномоћеника – војних делегата. Функција овог Комитета је у давању савета и препорука војне природе PSC-у, и издавању војних директива Војном штабу ЕУ.

Војни штаб (*Генералштаб*) *Европске уније* (*European Union Military Staff -EUMS*) чине искључиво професионалци, тј. војно особље. Задатак војног штаба је да опскрби PSC стручним експертизама за управљање у одржаним кризним ситуацијама, кроз процену ситуације и планирање извођења петерсбуршких мисија, укључујући распоређивање националних и европских снага.

¹⁰ *Haine, J.* (2004). *An historical perspective*, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*. Paris. EU Institute for Security Studies. p. 43.

¹¹ Акциони план је до 2003. предвиђао резерву од 5000 полицајаца, 200 судија, тужилаца, пореских тимова, који би били у стању приправности за 3 – 7 часова. Тимови од око 2000 људи би били способни за деловање као хуманитарни радници у хитним операцијама.

¹² Уговором из Нице, децембра 2000. г. у члану 25 УЕУ, у Уговор је уврштен PSC, али војни комитет и војни штаб нису унети у Уговор.

пословима, у питањима безбедности и одбране, другим речима, да боље и организованије решава проблеме у Европи и остатку света“. Међу основним изазовима са којима се суочава Унија споменуто је и питање „како од Европе створити фактор стабилности и модел новог, мултиполарног света“.¹³

Стварање војне димензије у оквирима Европске уније било је велико изненађење, чак и за добре познаваоце европских прилика. То илуструје и став Хавијера Солане који је такође нагласио да је до сада било невероватно да Европска унија добије војну димензију:

„Када сам ступио на своју дужност пре пет година, нико се није усудио ни опкладити да ће Унија ускоро имати одговорност за решавање кризе, да ће имати војну комисију и војно особље, да ће бити одговорна за војне операције, да ће имати агенцију за наоружавање, клаузулу солидарности у случају терористичког напада, и поврх свега, заједничко гледиште према претњама са којима се суочавамо и одговарајући одговор на њих – другим речима праву европску стратегију безбедности. Међутим, ово су нове очигледне реалности Европске Уније“.¹⁴

Правни основ за надлежност *ESDP*-а је пронађен у већ постојећим одредбама Уговора о Европској унији. Овде су искоришћени домети постигнути Уговором из Амстердама 1997. године. Подсећања ради, Амстердамским уговором су на Европску унију пренета овлашћења из Петерсбуршке декларације из 1992. г. која је била везана за *WEU*,¹⁵ на основу чега је *WEU* постала саставни део развоја Европске уније, тако да су се Петерсбуршки задаци нашли у члану 17 Уговора о Европској унији (УЕУ). Управо овај члан 17, став 2 Уговора о Европској унији представља правни основ за деловање *ESDP*-а, па су и мисије додељене војним снагама Европске уније тренутно описане у овом члану¹⁶ где се наводи да: „Питања која обухвата овај члан укључују хуманитарне и сјасилачке мисије, мисије одржавања мира и борбене мисије у кризним операцијама, укључујући намећање мира“.¹⁷

Три типа мисија одређених у Петерсбургу покривају читав низ могућих војних мера. Иако је било дискусије међу државама чланицама на које од

¹³ Види у: **Missiroli, A.** (2004a). Mind the steps: the Constitutional Treaty and beyond, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU ISS. p. 145.

¹⁴ **Solana, J.** (2004). Preface. *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 5.

¹⁵ Када је 15 чланица ЕУ расправљало о Амстердамском споразуму 1997. године одлучили су да прихвате језик који је прихватило девет *WEU* држава у Петерсбургу радије него да трагају за новим описом, јер је постојао консензус на тексту који је дозвољавао различите интерпретације.

¹⁶ Треба знати да ће овај члан остати правни опис све док не постане део будућег Уставног уговора, који следи после ратификационог периода.

¹⁷ Види члан 17, став 2 Уговора о Европској унији у: **Лопандић, Д.** 1999. *Уговор о Европској унији, Рим-Мастрихт-Амстердам*, Београд, Службени лист, стр. 51.

ових мисија требају да се фокусирају снаге Европске уније, да ли и на оне борбене мисије, ово питање је добило јасан одговор у Хелсиншком главном извештају. Ту је наведено да способности које ЕУ треба да поседује морају бити „одговарајуће... у смислу да ЕУ мора бити у могућности да спроводи Петерсбуршке задатке у потпуности“.¹⁸ Дакле, јасно је било по овом Извештају, да ЕУ треба да буде способна да извршава све мисије, па и борбене. На европским самитима у Хелсинкију, Фиери, Ници и Лакену, владе држава чланица следице су ову визију, и увеле су неопходне институционалне измене. При томе се ниједна држава није усудила да иде иза описа мисија које су садржане у члану 17.2 који је горе цитиран. С друге стране, било је очигледно свима да је колективна одбрана изузета из ових задатака.

2. ИЗАЗОВИ, ПРОШИРЕЊЕ НАДЛЕЖНОСТИ И ДОМЕТИ УСТАВНОГ СПОРАЗУМА ЗА ESDP

Петерсбуршки задаци су представљали оквир у коме је Европска унија могла да демонстрира своју војну моћ. Али, иако је мало времена прошло од оснивања *ESDP*-а 1999. године, убрзо су се догодиле битне промене које су перцептуиране као велики изазов. Догађај од 11. септембра 2001. г. имао је планетарни ефекат и последично је утицао на проширење војне надлежности Европске уније и на проблем тероризма. Убрзо је на ванредној седници Европског савета, 21. септембра, изјављено да *ESDP* не може игнорисати овај нови стратешки контекст, и да ће борба против тероризма у свим његовим облицима бити, данас више него икада, приоритетни циљ Европске Уније. Борба против тероризма сада долази у први план интересовања Уније, што се показало као велики изазов (и политички и војни). У том контексту посебан изазов представља и развој америчке политике као одговор на ове претње.

У Севиљи, јуна 2002. године, Европски савет је одлучио да се повећа ангажовање Уније у борби против тероризма и да координисани приступ *CFSP*-а и *ESDP*-а, може играти значајну улогу у елиминисању ове претње. Ово је, дакле, био значајан моменат, који је утицао на еволуирање у интерпретацији Петерсбуршких задатака. Тиме су под војну надлежност Европске уније обухваћене све хипотетичке ситуације, осим колективне одбране, што је и даље остало под ауторитетом НАТО. Такође, пратећи кризу у Ираку, усвојена је Европска стратегија безбедности у којој се тероризам акцептира

¹⁸ Види у: **Ortega**, М. (2004). Beyond Petersburg: missions for the EU military forces, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 74.

као једна од кључних претњи европској безбедности. Након напада у Мадриду 11. марта 2004. године, још више је наглашен значај улоге Европске уније у борби против тероризма.

Осим ових изазова (тероризма, и политике САД као одговора на овај проблем), појавили су се и унутрашњи изазови. То су структурне промене у самој Европској унији. Унија од 15 чланица која је створила *ESDP*, постала је Унија од сада 27 чланица, остављајући отворена врата и за друге кандидате. Друга битна новина је Уставни уговор,¹⁹ који би (уколико буде усвојен) заменио оснивачке споразуме за *ESDP* из Амстердама и Нице. И то су изазови.

У контексту ових изазова, веома је значајно предвиђено проширење задатака додељених Европској унији у питањима безбедности и одбране, по основу Уставног уговора. Као што је познато, европска одбрамбено-војна улога се заустављала тамо где је почињала одбрана територијалног интегритета држава чланица: то је остала или национална одговорност или у првом реду одговорност НАТО. Међутим, експанзијом међународног тероризма, покидале су се границе између спољне интервенције и територијалне одбране. Уставним уговором је предвиђено неколико клаузула које отварају врата колективној одбрани између 27 држава, а опет, уз истовремено уважавање примата НАТО.

Иако је још Европска конвенција предвидела две клаузуле (међусобне одбране и солидарности), приликом разматрања *клаузуле међусобне одбране* која се односила на случај „када је једна држава жртва агресије на својој територији“, одмах је дошло до оних добро познатих забринутости о дуплирању потенцијала (највише забринутости је долазило од стране САД). Ипак, ова клаузула је остала у нацрту Уставног уговора, и предвиђена је у делу I члан 41 став 7, и то као циљ Уније, али је нестала из дела III Уставног уговора, где се детаљније разматрају политичка питања. У члану 41 став 7 Уставног уговора, каже се да ће „уколико нека држава чланица буде предмет оружане агресије – на њеној територији – остале државе чланице морају јој пружити сву расположиву помоћ и подршку свим средствима која су у њиховој моћности, у складу с одредбама члана 51 Повеље УН“.²⁰ У овом члану се даље наводи да „ангажовање снага мора бити у складу са ангажовањем утврђеним у НАТО оквирима, који, за његове државе чланице, остаје основа њихове колективне одбране и инстанца за њено спровођење“.²¹

У односу на претњу од тероризма, посебно место у Уставном уговору је заузела и тзв. *клаузула солидарности*, предвиђена у делу I члан 43. Ова клау-

¹⁹ Уговор о Уставу за Европу (скр. Уставни уговор) потписан је од стране опуномоћених представника држава чланица у Риму 29. октобра 2004. године, а резултат је међувладине конференције која је започела 25. октобра.

²⁰ Види наведене чланове уставног уговора у: Јањевић, М.(ed.). (2005). *Устав Европе*, Београд. Службени гласник.

²¹ Ibid.

зула предвиђа да ће Европска унија и државе чланице „деловаћи заједничким снагама у духу солидарности када је једна од држава чланица жртва терористичког напада или природне катастрофе или неке друге непогоде изазване људским фактором“.²² У складу са тим, Унија ће „мобилисати сва расположива средства, укључујући војна средства која јој ставе на располагање државе чланице“, како би се „спречила и отклонила терористичка претња и помогло држави чланици на њеној територији“.²³ Имплементација ове нова клаузуле биће поверена Савету министара, као и Комитету за политику и безбедност. Ова нова клаузула солидарности није изазвала неку већу расправу на међувладиној конференцији, можда делом зато што је у свом домаћају ограничена на територију државе о којој је реч.

Нова дефиниција војних мисија Европске уније која је садржана у нацрту Уставног уговора даје знатно већа овлашћења *ESDP*-у него Петерсбуршки текст. Овде су обухваћени нови задаци, као што је борба против тероризма, али отварају се врата и колективној одбрани. Уколико се тренутни нацрт усвоји, то ће бити свакако крупан корак ка значајном проширивању и продубљивању војне моћи ЕУ.²⁴

3. ОДНОС ОДБРАМБЕНО-ВОЈНЕ ОБЛАСТИ ДРЖАВА ЧЛАНИЦА И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Императив државне суверености унутар Европске уније, испречио се интеграцији још од стварања спољне и безбедносне политике Уговором из Маастрихта. Стварањем одбрамбено-војне димензије Европске уније, ови национални прерогативи су постали још израженији. Ипак, већ и само увођење ове области у структуру Европске уније, почев од Ст. Мало споразума представљало је значајан искорак. У средишту ове француско-британске иницијативе, недвосмислене су биле одредбе да се „...одлуке везане за одбрану морају доносити методом међувладине сарадње; да државе морају задржати своје право вета; и да у доношењу одлука везаних за одбрану не треба да учествују наднационалне институције“.²⁵

Пошто су европске државе показале да су посебно осетљиве на суверенитет у овој области, питање је зашто су је онда инкорпорирале у структуру Европске уније? Испоставило се да је на путу од рата до устава, који је прошла

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Ortega, M. (2004). Beyond Petersburg: missions for the EU military forces, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 87.

²⁵ Forster, A; Wallace, W. (2000). *Policy-Making in the European Union*, New York. Oxford University Press. p. 486.

Европа у последњих пола века, одбрамбено-војна димензија европске интеграције најосетљивија. Ипак, без ове димензије, Европска унија не може изразити своју моћ на глобалном нивоу, без обзира на све остале облике моћи.

У исто време, ово настојање није имало за циљ стварање некакве европске војске. Традиционално, оваква идеја би била апсолутно одбијена при сваком помену на јавним дискусијама. „Државе чланице су се сложиле око тога да циљ „заједничке војске“ треба одбацити због недостатка политичког реализма, иако истраживање јавног мњења показује супротно – у ствари, Европљани не сматрају ту идеју апсурдном, опасном или неприхватљивом“.²⁶ Циљ је био, и још увек се своди само на облик удруживања националних контингента које Европска унија може повлачити ако се Савет министара једногласно одлучи за употребу војне силе као реакцију на међународне кризе.²⁷ Да би се то догодило, неопходно је да државе дају зелено светло, па то говори да је центар одлучивања и даље на националном нивоу.

Зато, област *ESDP*-а представља „школски пример“ принципа међувладине сарадње 27 „независних“ држава у Европској унији. Генерално, одлуке у овој области се заснивају на консензусу свих држава чланица. То значи да се, по важећим принципима, не може успоставити заједничка европска политика одбране, уколико се са тим не сагласе све државе чланице, јер ниједна чланица не може бити надгласана. Доношење одлука у *ESDP*-у је у основи базирано на *принципу једногласности*. Коначно, из тог разлога постоји могућност да свака држава чланица употреби *право вета* у процесу одлучивања, чиме се одлука блокира.

Овакво институционално уређење разоткрива однос система националне безбедности држава чланица (у овом случају одбрамбено-војног подсистема), и његовог комплементарног облика на нивоу Европске уније - *ESDP*-а. Притисак националног суверенитета на ову област у Европској унији, указује ни на шта друго, до да државе искључују помињање било какве методе заједништва, која би искључила њихову одлучујућу улогу у питањима која се тичу одбрамбене политике и војних послова. Конкретно, то се односи на захтеве држава да ова област остане ван домета моћи, у првом реду Европске комисије и Европског парламента, јер они симболизују интеграцију у Европској унији, тј. што је већи утицај Европске комисије и Парламента, то је већи и степен интеграције.

Ипак, постоји један узак пролаз у уговорним одредбама, у виду неких облика флексибилности, принцип који је зарад веће ефикасности Европске уније у овим областима познат још од Уговора из Амстердама. Један од об-

²⁶ **Gnesotto**, N. (2004). *ESDP, Results and Prospects*, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 18.

²⁷ **Schmitt**, B. (2004). *European capabilities: How many divisions?*, *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 91.

лика флексибилности пружа државама чланицама могућност да у фази гласања могу апстинирати. То је највећи компромис који се могао направити између са једне стране начела ефикасности Европске уније у овој области (како би се избегла ситуација да евентуално једна држава блокира процес који сви остали подржавају), и са друге стране начела суверенитета држава у овој области. Флексибилност у овом облику (*као ајстийненција од гласања*) значи да одлука која би била донета не би обавезивала државе које нису гласале за њу. Али, флексибилност значи да државе чланице не блокирају одлуку, иако не гласају за њу. Међутим, ако апстинира више од 1/3 држава чланица које гласају у Савету, у том случају одлука се блокира (члан 23.1 Уговора о Европској унији).

Чињеница је да се за сада нико озбиљно не упушта у то да започне процес интеграције ове области у Европску унију, на начин како је то решено у првом стубу, где одлуке „наднационалних“ институција (Европска комисија, Европски парламент и Суд правде) имају доминантнију или подједнаку важност са државама чланицама. У овој области, међувладина сарадња је и даље основни принцип, где свака држава има право вета и где се за одлуку тражи једногласност у Савету министара (било да су у питању одлуке у вези војних интервенција или одлуке о дефинисању позиција према спољним изазовима). Међутим, овде се јавља и унутрашњи изазов за Европску унију, јер разноликост држава како у погледу њихових могућности, тако и у погледу њихових одбрамбених приоритета и традиције, чини принцип једногласности дискутабилним. Ипак, и у односу на спољне и унутрашње изазове, главни проблем је како помирити ефикасност Европске уније и створити општи консензус, са начелом суверенитета држава, и како помирити различитост држава у критеријумима војне моћи са „једнаким“ гласом за сваку? Управо у покушају одговора на ове две дилеме, место у Уставном уговору су нашла још два вида флексибилности, а то су *ближа сарадња* и *ијрајна сјруктурна сарадња*.

Модел „ближе сарадње“ је одговор на први проблем, тј. како спојити ефикасност Европске уније и суверенитет држава. Чланом I-44 Уставног уговора, дата је могућност државама чланицама да започну са „*ближом сарадњом*“ у било којој политичкој области, у складу са одређеним условима који су постављени детаљно у члановима III (416-423) Уставног уговора. На тај начин, институционално се ограничава могућност политичког заустављања процеса и бојкота политичких иницијатива у области CFSP/ESDP. Ближа сарадња је отворена за све државе чланице у сваком тренутку. Да би постојала ближа сарадња, у њој мора учествовати барем једна трећина држава чланица и, након започињања акције, мора се промовисати постепено укључивање „што већег броја држава“. Иначе, одлуке које се донесу у моделу ближе сарадње, обавезујуће су само за државе које учествују у томе.

Одговор на другу дилему – како помирити видљиву разлику међу државама у критеријумима војне моћи, са „једнаком“ снагом гласа сваке државе, налазимо у члановима I-41, и III-312 Уставног уговора. Овим члановима је дефинисана тзв. „трајна структурна сарадња“ у области одбране за оне државе чланице које „испуњавају захтевније критеријуме у погледу војних капацитета...и желе да себе више обавезу у односу на најзахтевније задатке“. Нови члан III-312 Уставног уговора има два циља. Први се састоји у побољшању европске војне моћи, а други, мање очигледан, састоји се у томе да ће „оне државе чланице које учествују у трајној структурној сарадњи водити и прве војне операције Европске уније. Ако буду успешне, сигурно ће постати највероватнији (и са највише предиспозиција) кандидати за управљање заједничким акцијама у кризним ситуацијама, за рачун Европске Уније“.²⁸

Трајна структурна сарадња, у складу са *пројектом о сталној сарадњи*,²⁹ је суштински другачији облик флексибилности у односу на друге облике ближе сарадње. Овде су правила детаљније утврђена и утврђена је одређена процедура. Правило једногласности у „питањима која имају војне или одбрамбене импликације“, овде је модификовано у сврху остваривања циљева и минимизирања могућности за вето. У поступку трајне структурне сарадње, одлуке доноси Савет, али квалификованом већином држава чланица – учесница овог вида сарадње. Квалификовану већину чини 55% чланова Савета, представника држава чланица-учесница, које имају најмање 65% становништва из ових држава учесница. Да би се блокирала одлука у овом виду сарадње, минимални број чланова Савета мора бити од чланица - учесница које представљају 35% становништва држава чланица-учесница, плус један члан Савета (члан III-312 Уставног уговора).

Међутим, скоро сви неопходни извори за подручје одбране (и по питању одлука и по питању ресурса – материјални, људски, индустријски и сл.) остали су под врховном контролом и ауторитетом држава чланица. Међутим, како је ово једна од области где се државе традиционално нерадо одричу својих надлежности, фер је рећи да и сама могућност стварања заједничких одлука на нивоу Уније, без обзира на принцип једногласности, и флексибилности, представља велики напредак. Речима Шмита Буркарда „фер је рећи да је чаша до пола пуна, него да је до пола празна“.³⁰

Можда се на овом нивоу развоја може констатовати да *ESDP* представља институцију ЕУ која „устпоставља заједничке принципе и смернице за об-

²⁸ **Missiroli, A.** (2004a). Mind the steps: the Constitutional Treaty and beyond, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU ISS. p. 151.

²⁹ Види Протокол о сталној сарадњи у вези члана I-41, став 6, и члана III-312 Уставног споразума: у: **Јањевих, М.**(ed.). (2005). *Устав Европе*, Београд. Службени гласник :351-353.

³⁰ **Schmitt, B.** (2004). European capabilities: How many divisions?, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 97.

ласт одбране и безбедности (али пре на политичком нивоу, него на стриктно обавезујућем нивоу), који везују и Европску унију као целину, и њене државе чланице појединачно. Такав је био случај са стратегијом Европске уније против *WMD*, и са Европском стратегијом безбедности“.³¹

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

И поред успеха у бројним операцијама (*Конкордија*, *Арџемис*, *Прокси-ма*, и сл.), бројни фактори су представљали кочницу и ограничења у функционисању и развоју *ESDP*-а кроз све време постојања. Искуство је показало широку лепезу тих лимитирајућих фактора: број држава чланица, неједнакост моћи између „великих“ и „малих“ држава, дефицит у војним средствима, неадекватно финансирање и сл.

Међутим, ове потешкоће су непремостиве само онда када се мешају са преостала два фундаментална ограничења: националном безбедношћу и суверенитетом држава чланица (као структурним ограничењем унутар ЕУ) и односом са НАТО и САД (као спољним факторима који ограничавају развој и функционисање *ESDP*-а). Ипак, ова ограничења нису нова: она су обележила све успоне и падове још од времена првих покушаја формирања европске одбране (*EDC*) и од тада трају у различитим облицима и комбинацијама и налазе се иза свих двосмислености Уговора из Маастрихта, Амстердама и Нице, када је у питању спољна, безбедносна и одбрамбена политика.

И у овом случају важи правило – да би један систем добро функционисао мора бити саздан на „здројој“ унутрашњој основи. Константа која је постојала још од самих почетака стварања Уније – легитимитет и искључива права држава укључених у овај подухват, непрестано се супростављала циљевима европске интеграције, нарочито у овој области. Државе чланице су непрекидно уступале, најпре Европској заједници, а онда и Европској унији, све веће делове своје економске и монетарне моћи, али, осим у неким појединостима, још увек постоји знатно противљење да на сличан начин поделе своје политичко-дипломатске, безбедносне и одбрамбено-војне функције као окоснице државног суверенитета. Зато је и тачна констатација да: „политичка Европа, а посебно војна Европа, је још увек скуп суверених нација које желе да то и остану“.³²

Дакле, овде се, као фундаментална, јавља чињеница, да је једна од највећих препрека стратешком постојању Уније управо унутар ње саме. Прециз-

³¹ Види у: **Missiroli**, A. (2004b). *ESDP- How it works?*, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 69.

³² **Gnesotto**, N. (2004). *ESDP, Results and Prospects*, in: *EU Security and Defence Policy – The first five years (1999-2004)*, Paris. EU Institute for Security Studies. p. 19.

није, суштина је у традицији, тј. оним старим европским нацијама које су измислиле национални суверенитет, а онда га уздигле до статуса најважнијег принципа целокупног међународног поретка. Без обзира на позитивне стране које уживају од европске интеграције, државе су неодлучне и нећкају се у томе да ли да сеprotиве његовом прекорачењу.

НАТО је ограничење *ESDP*-а у оном обиму у коме се наглашава његов примат у односу на Европску унију по питањима одбрамбено-војног карактера. Иако је Европска унија успела да правно инкорпорира *WEU* и њене уговорне капацитете за војне активности у оквирима тзв. Петерсбуршких задатака, НАТО је и даље остао неприкосновена организација када се ради о колективној одбрани, при томе спречавајући Европску унију да преузима кораке у том правцу (иако Уставни уговор, уколико буде усвојен, доноси промене у погледу јачања надлежности *ESDP*-а отварајући врата колективној одбрани).

Међутим, иако је формално НАТО тај субјект који, у горе наведеном смислу, представља ограничавајући фактор за Европску унију, ипак у позадини „диригентску палицу“ држе САД. Наиме, у европској историји и перцепцији с половине XX века, НАТО се идентификује са америчком заштитом Европе. Зато су САД одиграле одлучујућу улогу у развоју и функционисању *ESDP*-а још од самог његовог почетка. О томе Николе Гнесото каже: „Од самог почетка улога је била двојака: америчке власти су охрабриле развој *ESDP*-а када је у питању модернизовање европских могућности, али су, такође, веома јасно наглашавале његова ограничења, чак и опасности, када је у питању стварање европског политичког идентитета – за стварање ефикасних и доступних европских снага, а против појављивања стратешке Европе независно од НАТО. У широком погледу, то је општи приступ САД према *ESDP*-у, без обзира која је администрација на власти у Вашингтону“.³³

³³ Gnesotto, N. *op.cit.* p. 26.

CREATING OF MILITARY DEFENSE STRUCTURE IN EUROPEAN UNION
– OBSTACLES AND POTENTIALS

Nemanja Marinković
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: European security and defence policy represents a main part of European Union's structure and is institutionally connected to common foreign and security policy. However, because of great significance of defence policy for national security of member countries, long-term domination of NATO, and USA showing interest in security issues in Europe, the development of this field had somewhat different dynamic, in comparison to other fields.

There were several unsuccessful attempts in the field of forming common European defence: Fouchet plan – European Defence Community; Gensher-Colombo plan – extension of European political cooperation to defence and security issues. Concrete success was achieved at the conference in Brussels in 1948, which resulted in Brussels agreement – a military union was formed – Western European Union. An event, which is later going to prove itself as a very significant one, helped development of military-defence dimension of European Union. It is the signing of St. Petersburg declaration in 1992, for the purpose of accomplishing next tasks: humanitarian and rescuing operations; peacekeeping operations; militant operations of crisis management, including infliction of peace.

ИСТРАЖИВАЊА

SCOPE AND SPREADNESS OF THE CRIMINAL ACT OF VIOLATION OF COPYRIGHTS AND SIMILAR RIGHTS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Assistant Professor Goce Dzukleski*, PhD
Police Academy, Skopje

Summary: This study briefly presents the phenomenology of the criminal act violation of copyright and similar rights for the period 1996-2006 in the Republic of Macedonia. The author specifies the scope of the mentioned criminal act ("light belt") and the perpetrators of the same.

In the conclusions, the author indicates the specificities, characteristics and consequences this criminal act takes with it.

Key words: *organized crime, scope, perpetrators, specificities, consequences.*

1. INTRODUCTORY REMARKS

It is evident that in the transition¹ countries (followed with a fall of the manufacture, high rates of unemployment, macro-economic instability, incom-

* Assistant professor at the Police Academy – Skopje and State Secretary in the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Macedonia.

¹ The process of transition, i.e. the movement from a command towards market economy is extraordinary difficult, complex, full with dilemmas, contradictoriness, risks and uncertainties. They are especially manifested in several domains: the mass and rapid privatizations implemented in the today's transition countries are without precedent in the world economic history; the contradictory role of the state in the transition countries reminds of history irony; the material coups are difficult to achieve without a "revolution in peoples minds". More of this in Taki Fiti, in the foreword of the book "Foreign direct investments in the transition countries with a special emphasis on the state of affairs in the Republic of Macedonia:" and the author I. Kikerekova, 1999, Skopje.

pleteness of the key segments of the legal, economic and political system, limited absorption power of the domestic market, absence of a developed capital market, poor banking system, non-transparency of the privatization procedures, corrupted and inefficient state administration etc.) there is a need for moving towards the democracy and the free market. The difficulties in the division and implementation of such strategies are conditioned by the vulnerability of the transition countries from the international threats possessed by criminal networks, aiming at maximization of the possibilities for illegal business and minimization of the risks from the activities of the law protection bodies. Thus, the criminal groups enable the transport of drugs, weapons and foreigners with illegal residence, rapid movement of the “dirty money”, smuggling of all kinds, including the cultural piracy. By all means, each of the different dimensions of the globalization not only encourages and crystallizes the appearance of the organized crime, but it also enables its versatile and illegal activities and the parallel rise of the “black” markets.

In the Republic of Macedonia, the Law on copyrights and similar rights (“Official Gazette of the Republic of Macedonia” No. 47/96) did not stop the piracy. Quite the opposite, today the Republic of Macedonia (according to published data) surpassed even Republic of Bulgaria, which up until several years ago was the most frequently mentioned country on the black lists of piracy editions, according to the International Federation for phonogram industry. It is difficult to see the end of piracy in the country, because here the CDs are being printed and imported from abroad. Furthermore, in the Macedonian music shops you may see how someone – usually foreigner, who cannot amaze him/her self enough to this phenomenon – buys whole dozen of CDs with the newest world hits at no price, at least ten times lower than the shops in his/her country. This is at the damage of the authors, producers, performers and the country because that cheap price does not include the taxes. Beside, this impoverishes the market through the poor offer of new and qualitative artistic goods.

Today, not so rarely we find domestic authors, revolted not only because someone re-printed his/her compact disk, but also because of the un-loyal market competition. Namely, there are no chances for him/her to sell his/her voice carrier along with the cheap world stars.

The piracy editions (music, film, computers) are a characteristic of the modern world. The minimum protection of the copyrights, for the time being, seems like it is a typically Macedonian feature.

As a result of this, we can already see the permanently negative effects of piracy in all the sectors, which compose the domain of copyright legal protection, especially on the impoverishment of the development of the national culture identity, to the protection of which the whole system of copyrights is focused on.

In this course, ever since May 1998, the Ministers of Foreign Affairs of the G8 Group said: “We recognize that the intellectual property related to the crime, is main increasing problem which should concern all of us. We agree on the impor-

tance of an effective action against such crime in our countries. We are consent to review the possibilities for better cooperation and exchange of information between the Governments and the owners of the intellectual property rights in order to enable more efficient forced protection of the intellectual property rights.”

Having in mind what has been said until now, we may state that in our country, there are theoretical and practical justifications to investigate (and answer) to this problem.

2. SCOPE OF CRIMINAL ACT VIOLATION OF COPYRIGHT AND SIMILAR RIGHTS

In order to see the scope, dynamics and some special distinctions of a certain social phenomenon, it is necessary, as it is known, to monitor the specific indicators for a longer period of time. That is why we decided to use data from the police records for the period 1996 until 2006.

As a first start we used data available in the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Macedonia, as well as personal indications.

The data of the adult perpetrators of this criminal act refer to known perpetrators against whom there are criminal charges submitted to the competent Public Prosecution offices in the Republic of Macedonia.

However, the crime statistics, as we already know, indicates only a part of the crime, so in this context only a part of the criminal act violation of copyrights and similar rights, which is the subject of our criminological procession.

This is exactly the part which is known to the state bodies (in this case the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Macedonia) which are called upon to detect and prevent this societal negative phenomenon. The other part which is not detected or the one which is outside the reach of the competent state bodies remains not covered. How big the scope of this part is, is not known.

The numbers that we state bellow by far do not show the real situation, and an evidence for that is the mass sale of piracy goods being sold in shops, at the markets, fairs, trade centers, on streets etc.

One should take into consideration the fact that these criminal acts are committed in different complex ways, via complex smuggling-financial operations. All of this imposes the need for this crime to be subject of constant monitoring, investigation and control.

2.1. Detected criminal acts against violations of copyrights and similar rights

In the period from 1966-1999, the number of detected criminal acts in the area of violations of copyrights in the Republic of Macedonia was marginal one,

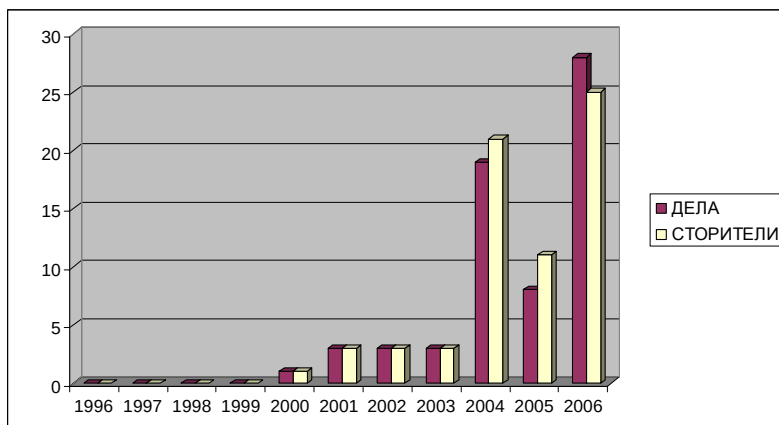
i.e. there was not a single criminal act detected. Yet, in 2000, there was a single criminal act with 1 perpetrator.

For the period 2001–2003, there are three criminal charges filed for three detected criminal acts by three individuals. In 2004, there were nineteen criminal acts perpetrated by 21 individuals. These types of crimes, in comparison with 2003, mark an increase of 600%. In 2005, there have been eight criminal charges filed against eleven perpetrators. The scope of criminal acts and the perpetrators is most expressed in 2006, when there were twenty-eight criminal acts committed by twenty-five perpetrators.

Table 1: Number of criminal acts and perpetrators for the period of 1996 until 2006 in the Republic of Macedonia

YEAR	ACTS	PERPETRATORS
1996	/	/
1997	/	/
1998	/	/
1999	/	/
2000	1	1
2001	3	3
2002	3	3
2003	3	3
2004	19	21
2005	8	11
2006	28	25

(Source: MoI of RM)

(Source: MoI of RM)

Flowchart No. 1: Number of criminal acts and perpetrators for the period of 1996-2006 in the Republic of Macedonia

3. SUBJECTS OF CRIMINAL ACT VIOLATION OF COPYRIGHTS AND SIMILAR RIGHTS

In the legislative-legal theory and practice, there is an adopted opinion that every perpetrator (subject) of criminal acts can only be a human being. As far as the stadiums of committing criminal act are concerned, the subject may be a perpetrator or the one who attempted to perpetrate the criminal act. According to the act of execution, the subject may be a perpetrator, co-perpetrator, instigator, assistant or an organizer of criminal association.

However, with the establishment of the criminal responsibility of the legal entities in the material-criminal legislation of the Republic of Macedonia, a need was imposed to constitute a special criminal process which in some solutions will differ from the regular criminal procedure, through which this responsibility will be implemented in the court proceedings.

This was enabled with the recent amendments and supplements of the Law on criminal procedure from 2004 in a manner in which the legislation body establishes, or regulates a special procedure in Chapter XXIX that will be opened against legal entities as perpetrators of criminal acts.

With a total of 14 articles (Art. 511-524), the legislator regulates the matter that will determine the criminal responsibility, sanctions and other measures which may be given to criminally responsible legal entities.

We should emphasize the fact that the provisions from this procedure are applied only for charged legal entities. In cases when along with the legal entity, i.e. parallel to that, there is a court procedure for natural person, or to its representative or a member of its management bodies, than this person will be subject to the regular, i.e. the shortened criminal procedure².

The cultural piracy is disrespect and abuse of the copyright and its similar rights. In other words, it presents a theft of the intellectual product. The intellectual product is no abstraction; it is eternally material product – goods with appropriate value and appropriate price.

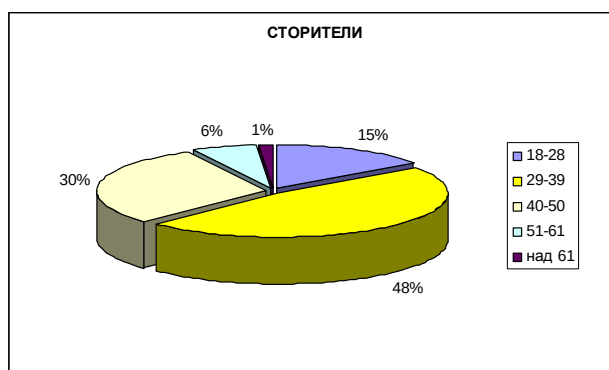
The spread of cultural piracy is the biggest threat for legitimate music, film, computer and other industries. The future of several creative sectors is at risk, the incomes of the artists are endangered, many working positions are endangered, the loss of profits due to tax evasion is also a serious problem. The perpetrators of these criminal acts, as a rule, are people with negative moral understandings. The motives to commit them are mostly greed, wealth or something similar. At the front line is the realization of a criminal profit which is outside of the control and

² I. Stojanov, "Established criminal responsibility of legal entities (1)", Yearbook of the Police Academy, Skopje, 2005/2006, pages 167-168.

protective mechanisms. Namely, the cultural pirate makes his/her own financial benefits when he/she steals from the work of the mentioned subjects.

At this occasion we think that it should be pointed out that the increase of the number of criminal acts violation of copyrights in the past years in the Republic of Macedonia, inter alia, is a result of the insufficient consciousness that the piracy is a dangerous rival of the cultural and economic prosperity of a country and beyond.

The data that we came across for the statistically researched period from 1996 to 2006 year in the Republic of Macedonia, show that perpetrators from the age of 18 to 28 of this crime act are 15% from the total number of perpetrators, from 29 to 30 - 48%, from 40 to 50 - 30%, from 51 to 61 - 6% and over 61 - 1% from the total number of perpetrators.

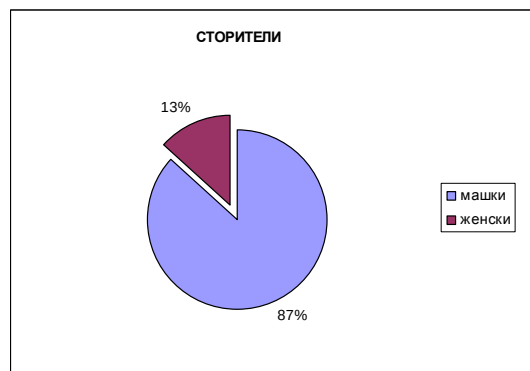

(Source: MOI of RM)

Flowchart Nr. 2: Age structure of perpetrators in the period from 1996 to 2006 in the Republic of Macedonia

From the previous given data, we can see that the criminal acts from the area of violation of copyrights is committed by individuals when they are economically, physically and psychically most active, in the time when they are resolving family issues, when the property is being gained and increased. Monitoring the relations from the gender aspect, we have come to the conclusion that these criminal acts are perpetrated mostly by males.

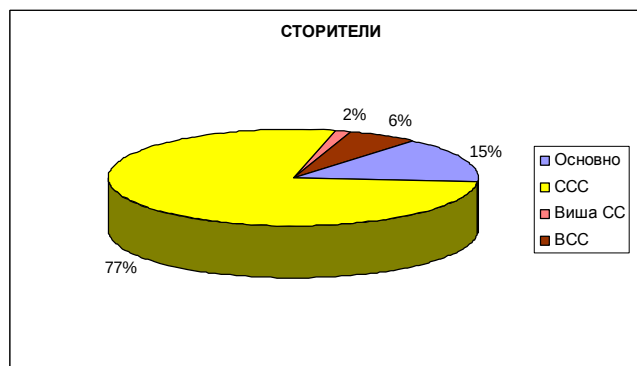
The number of women participating in this criminal act is 13 %. This, once more, confirms the assumption known in the criminological literature that the abovementioned is due to the more expressed moral and altruist feelings in the woman, but one should not omit the fact that the women are less present in the business world.

(Source: MOI of RM)

Flowchart Nr. 3: Gender structure of perpetrators in the period from 1996 to 2006 in the Republic of Macedonia

If we consider the level of education of perpetrators in the area of violation of copyrights and at the similar rights, it is characteristic that the most of them have high school education (77%). According to percentages, they are followed by perpetrators with elementary school (15%), as a third category there are persons with high education (6%) and at the end, as a fourth category, there are persons with two years of faculty education (2%). This indicates that citizens living at the edge of the existential minimum, reach towards these acts, often with a goal to provide unlawful property benefit. As a rule, these people belong to the group of unemployed or bankruptcy workers, and this is, in fact, the reason for having low material position. But, it is not always like that. In cases when there are elements of organization, the perpetrators in a fast and easy way want to increase their capital and fortune. Persons with higher and high education are in a small number perpetrators for these acts, which most probably indicates that they are intelligent enough to avoid responsibility or do not have motive to perpetrate these criminal acts.

(Source: MOI of RM)

Flowchart Nr. 4: Educational level of perpetrators in the period from 1996 to 2006 in the Republic of Macedonia

4. CONCLUSION

The period that we represented and for which we analyzed the state of affairs of violation of copyrights and similar rights on the territory of the Republic of Macedonia is the time frame of 1996-2006. In fact, 1996 is the year when this criminal act was instituted for the first time in our criminal legislation. Studying this societal negative occurrence we came to the following conclusions:

- The piracy endangers all the elements contented in the creativity, in manufacture and distribution of the intellectual acts, both on international and domestic plan,
- the Republic of Macedonia has not yet set up a strategy to counter this evil, which contributes to tolerant attitude of the state bodies to this new kind of a crime,
- undertaking comprehensive preventive-repressive measures is necessary, in order to decrease and prevent the cultural piracy from which more subjects take moral and material damages,
- the technological achievements created possibility (as a byproduct) for the pirates without any difficulties to produce illegal versions of the original music, film, computer and similar acts without their own larger investments in the production, and, on the other hand, an easy earnings in criminal way. In this way, every possibility for the authors, producers and etc., to exercise their moral and material allowances for their acts and investments, is being ruined. Of course, the state is also being damaged.

This is yet another one more argument going in favor of the need to study and systematically monitor the latent crime in the area of violation of copyrights in order to come to indications on the actual scope of this specific group of criminal attacks violating the freedoms and human rights of the human being and citizen, as well.

USED LITERATURE

1. Arnaudovski Lj, 1997: "Criminalization of policy and politicization of crime", *Bezbednost*, br. 3, Skopje.
2. Operative documentation from the MoI Archive
3. Stojanov I, 2005/2006: "Established criminal responsibility of legal entities" (1), *Yearbook of the Police Academy*, Skopje.
4. Kambovski V, 2005: *Organized crime*, Skopje.
5. Marjanovic, 1988: *Criminal Law (General part)*, Skopje.
6. Dzukleski G, 1996: *Scope and spread of tax evasion in Skopje*, *Bezbednost*, br.1-2, Skopje.
7. Dzukleski G, 2004: *Musical piracy*, Skopje

ОБИМ И РАСПРОСТРАЊЕНОСТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА КРШЕЊА
АУТОРСКИХ И СЛИЧНИХ ПРАВА У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ

Доц. др Гоце Цуклески
Полицијска академија, Скопље

Сажетак: Ова студија се бави феноменологијом кривичног дела кршења ауторских и сличних права у периоду 1996–2006. године у Републици Македонији. Аутор наводи поље поменутог кривичног дела и прекршиоце истог. У закључку, аутор наводи специфичности, карактеристике и последице које ово кривично дело са собом носи.

ЕФИКАСНОСТ СИТУАЦИОНЕ УПОТРЕБЕ СЛУЖБЕНОГ ОРУЖЈА КОД СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ

Мр Горан Вучковић,
Доц. др Миливој Допсај
Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

Сажетак: Савремена употреба техничких средстава није елиминисала људски фактор у решавању и извршавању најсложенијих послова и задатака из простора деловања Министарства унутрашњих послова (МУП). Људски фактор, као доминанта професије, условљава потребу за високим нивоом моторичке (физичке) оспособљености појединца као једним од предуслова за успешно обављање професионалних полицијских задатака. Циљ овог истраживања је да се процени повезаност успешности гађања, као мере ефикасности употребе ручног ватреног оружја у специфичним полицијским ситуацијама (критеријум), са релативним, тј. парцијализованим карактеристикама које дефинишу простор моторичких способности (предиктори) на популације студената КПА.

Узорак испитаника се састојао од 77 студената II године КПА у Београду (узраст од 19 до 23 године; $TB = 1.807 \pm 0.061$ м; $TM = 79.07 \pm 7.21$ кг). Узорак предикторских варијабли сачињавао је сет од 30 моторичких, док је критеријумску варијаблу представљала ефикасност употребе ватреног оружја на пиштољском полигону када је подизање мета дириговано ($RB1effic\%$). Од статистичких метода примењене су методе дескриптивне статистике и метода мултипле регресионе анализе. Резултати су показали да је издвојен склоп од 18 предиктивних варијабли које, статистички зна-

чајно, описују критеријску варијаблу на нивоу $p = 0.001$. Мултиплим регресионим моделом је објашњено 31.50% критеријског варијабилитета са стандардном грешком процене тј. предикције ефикасности употребе ватреног оружја од $\pm 17.11\%$. Функција једначине математичког модела предикције ефикасности употребе службеног оружја на СПП, у односу на тестирану популацију и коришћене варијабле, имала је следећи облик: $RB1effic\% = -81.3693 - 0.000714704 * DIZTRU30rel + 0.0700532 * DALJMrel - 23.2515 * MrVuFrel30\% + 2.08396 * MrVuRFDrel100\% + 1002.98 * \text{ŠAKALFrel30\%} - 291.461 * \text{ŠAKALFrel100\%} + 1.53737 * \text{ŠAKALRFDrel30\%} - 2.72891 * \text{ŠAKALRFDrel50\%} + 1.70878 * \text{ŠAKALRFDrel100\%} + 562.609 * \text{ŠAKADFrel30\%} - 154.408 * \text{ŠAKADFrel100\%} - 0.957475 * \text{ŠAKADRFDrel30\%} + 1.73011 * \text{ŠAKADRFDrel50\%} + 10.4826 * \text{NOGEFrel50\%} + 0.424148 * \text{NOGERFDrel30\%} - 0.569521 * \text{NOGERFDrel50\%} - 2.24769 * \text{NOGERFDrel100\%}$. Задаци који су се решавали на СПП представљају веома сложен систем моторичких радњи, са великим напрезањем организма са аспекта контрактилности у односу на цео потенцијал дефинисан распоном криве релације сила - време ($f-t$ relation), уз перманентну моторну регулацију механизмима унутар и међумишићне контроле ради усаглашености и координације извођења покрета. На основу свега се може извести закључак да оваква врста решавања специфичних полицијских задатака условљава, као прво – адекватну физичку утренираност појединца, а као друго – примену одговарајућих метода тренинга где се, поред усмереног рада на развоју појединачних физичких својстава, морају примењивати и комбиноване методе, које доминантно утичу на истовремени развој више потребних физичких својстава.

Кључне речи: *моторичке способности, парцијализација, ефикасност ђуцања, математичко моделовање, службено оружје, студентии КПА.*

1. УВОД

Савремена употреба техничких средстава није елиминисала људски фактор у решавању и извршавању најсложенијих послова и задатака из простора деловања Министарства унутрашњих послова (МУП). Људски фактор, као доминанта професије, условљава потребу за високим нивоом моторичке (физичке) оспособљености појединца као једним од предуслова за успешно

обављање професионалних полицијских задатака (Anderson et al., 2001; Благојевић и сар., 2006; Vučković and Dopsaj, 2007).

У едукационом процесу студената Криминалистичко - полицијске академије (КПА) и њиховој припреми за извршавање професионалних задатака, осим усвајања теоретских, специфичних техничких и тактичких знања, пажња се поклања и усавршавању моторичких способности. Део планом и програмом пројектованих садржаја у оквиру предмета Специјално физичко образовање циљано се бави и применом опште припремних средстава и метода, са задатком да увежба студенте са аспекта ефикасног решавања општих и специфичних професионалних задатака, па и са аспекта ситуација ефикасне употребе службеног оружја (Стојичић, 1994; Milošević et al., 1998; Вучковић и сар., 2001^а; Copay and Charles, 2001; Vučković i sar., 2001^б; Vučković et al., 2001^с; Vučković and Dopsaj, 2007). Такође, актуелне потребе и тренд развоја области СФО условљавају и све већу потребу интердисциплинарног и мултидисциплинарног приступа усавршавања технологије обуке, опште (БМС) и специјалне физичке припреме, као и техничко-тактичке обучености и припремљености студената (Claytor et al., 1993; Anderson and Plecas, 2000; Anderson et al., 2001; Благојевић и сар., 2006).

Један од сегмената специјалне физичке припремљености и ТЕ-ТА обучености студената је и оспособљеност за ефикасно решавање сложених ситуација употребе службеног оружја. У ту сврху пројектован је ситуациони полицијски полигон (СПП) на аутоматизованом стрелишту “Пакленик”, у оквиру којег су створени услови за увежбавање и усвајање наведених способности у ситуацијама блиским реалним (Лазовић и сар., 2000). Структура полигона је тако постављена да се од студената КПА тражи да полигон успешно савладају прелазећи преко природних и вештачких препрека и при том користе ручно ватрено оружје у различитим режимима његове употребе.

Припадници полиције често су мета напада лица из криминогене средине и такви напади све чешће су уз употребу ватреног оружја, или минско експлозивних средстава. У таквим ситуацијама полицајци су принуђени да узврате на напад уз примену средстава принуде, често користећи најтеже средство принуде, ватрено оружје. Овакве ситуације условљавају решавање уз додатне, повећане, психофизичке и моторичке напоре, где управо ниво припремљености и толеранција на дати физички напор и стресогену ситуацију условљавају ефикасност реализације истог (Claytor et al., 1993; Стојичић, 1994; Milošević et al., 1998; Copay and Charles, 1998; Anderson and Plecas, 2000).

У предходним истраживањима у којима је испитивана проблематика специфичне обучености и употребе службеног оружја у функцији полицијског посла, испитиван је простор повезан са тестирањем основне манипулације и утицајем обуке гађања на исту (Вучковић и сар., 2001^а; Vučković and Dopsaj, 2006); испитиван је простор повезаности ефикасности употребе слу-

жбеног оружја у миру без кретања са контрактилним карактеристикама основних мишићних група (Vučković i sar., 2001^b; Vučković et al., 2001^c; Coray and Charles, 2001), као и простор повезаности и покушаја предикције између ефикасности употребе службеног оружја и моторичких способности код полицајца (Стојичић, 1994; Anderson and Plecas, 2000; Vučković and Dopsaj, 2007). Међутим, поменути аутори су дати критеријум, ефикасност употребе службеног оружја, упоређивали са моторичким способностима и физичким својствима са аспекта апсолутних вредности истих. Простор парцијализованих способности, односно квалитативни аспект испољавања кретних активности (моторика), и контрактилне способности, изражене без паразитарног фактора телесних димензија, које су значајно другачије код различитих особа, у функцији ефикасности употребе службеног оружја до сада није истраживан.

Циљ овог истраживања је да се процени повезаност успешности гађања, као мере ефикасности употребе ручног ватреног оружја у специфичним полицијским ситуацијама (критеријум), са релативним, тј. Парцијализованим, у односу на телесне димензије појединца, карактеристикама које дефинишу простор моторичких способности (предиктори) на популације студената КПА.

Након тога ће се, на основу склопа и структуре повезаности предиктора и критеријума, применом математичког моделовања дефинисати регресиона једначина предикције критеријума, т.ј. успешности решавања ситуационог пиштољског полигона, као мере ефикасности употребе ручног ватреног оружја у специфичним полицијским ситуацијама. На тај начин ће се, као прво, доћи до нових сазнања о везама између оба простора, што ће, последично, обезбедити услове за наставак усавршавања процеса наставе на КПА помоћу поузданих прогностичких мера (алгоритми предикције), а, такође, нова сазнања ће обезбедити наставак усавршавања технолошког процеса области СФО у оквиру МУП-а (селекција, тренинг, провера нивоа оспособљености итд..).

2. УЗОРАК ИСПИТАНИКА

Узорак испитаника се састојао од 77 студената II године КПА у Београду, старости од 19 до 23 године. Основни морфолошки показатељи узорка били су: ТВ = 1.807 ± 0.061 метра; ТМ = 79.07 ± 7.21 килограма.

3. УЗОРАК ВАРИЈАБЛИ

Узорак предикторских варијабли сачињавао је сет од 30 моторичких, док је критеријумску варијаблу представљала ефикасност употребе ватреног оружја на пиштољском полигону када је подизање мета дириговано (Лазовић и сар., 2000).

Од моторичких варијабли су узете оне за које је досадашњим истраживањима утврђено да покривају простор од значаја за кретну структуру која доминира у професионалним пословима које обавља полиција (Милошевић 1985; Стојичић, 1994; Vučković et al., 2001^{b,c}; Copay and Charles, 2001; Anderson et al., 2001; Vučković and Dopsaj, 2007), као и тестови који се у методологији тестирања основних физичких својстава спортиста користе у савременој пракси, а примену су нашли и за потребе полиције (Copay and Charles 1998; Dopsaj et al., 2000; Dopsaj et al., 2001).

3.1. Предиктивне варијабле

Предиктивне варијабле су представљене са 30 појединачних варијабли од којих 24 описују контрактилне способности тестираних мишићних група (леђно-слабинска мускулатура, опружачи ногу и прегибачи прстију леве и десне шаке), а у односу на максималну силу и градијент прираста силе (експлозивност) на 30, 50 и 100% од максималне (F_{max}). У овом случају све посматране карактеристике силе реализоване за 30% од максималне дефинишу контрактилни потенцијал прелазног режима мишићне контракције (Strech Shorten Cycle – SSC), односно контрактилни потенцијал силе који се може реализовати у временском интервалу од 250 мс. Карактеристике силе реализоване за 50% од максималне дефинишу контрактилни потенцијал везан за стартно убрзање (S – градијент) вршења покрета, односно представљају показатељ специфичне експлозивности, док реализована сила на 100% представља показатељ контрактилног потенцијала развијања силе на нивоу максималне мишићне контракције (F_{max}), односно у случају градијента, прираста силе представља ниво развијености опште (базичне) експлозивности (Astrand and Rodahl, 1986; Zatsiorsky, 1995). За сваку праћену контрактилну карактеристику током тестирања бележен је и временски интервал у којој се она и остварила, што је омогућило дискутовање резултата и у функцији параметара времена потребног за реализацију дате силе.

Преосталих 6 варијабли представљају просторе брзинске и репетитивне снаге као и простор максималне брзине локомоције (Милошевић, 1985; Стојичић, 1994).

Сва тестирања су обављена у оквиру редовних наставних програма, који се реализују у месецу мају, као процедура колоквијалног полагања дела испита СФО – провера базично – моторичког статуса (БМС) студената. Процена ефикасности употребе ватреног оружја на пиштољском полигону, по моделу диригованог подизања мета, извршена је током извођења програмских садржаја из наставе гађања, који су се реализовали током летњег распуста у месецу јуну (Лазовић и сар., 2000).

3.1.1. Контрактилне карактеристике мишића

Од контрактилних карактеристика мишића посматране су способности којима се дефинише ниво постигнуте и интензитет развоја силе на 30%, 50% и 100% реализован код четири мишићне групе: опружача леђно-слабинске мускулатуре и мишића ногу, као и мишића прегибача леве и десне шаке. За све поступке парцијализације мишићне силе употребљен је методски поступак, већ описан у референтној литератури (Милошевић, 1985; Astrand and Rodahl, 1986; Zatsiorsky, 1995).

1. Парцијализована (релативна) вредност силе мишића леђно-слабинске мускулатуре на нивоу од 30%, 50%, и 100% од $F_{\max}$ ($MrVuF_{rel30\%}$, $MrVuF_{rel50\%}$ и $MrVuF_{rel100\%}$);

2. Парцијализована (релативна) вредност градијента прираста силе мишића леђно-слабинске мускулатуре, на нивоу од 30%, 50% и 100% од $F_{\max}$ ($MrVuRFD_{rel30\%}$, $MrVuRFD_{rel50\%}$ и $MrVuRFD_{rel100\%}$);

3. Парцијализована (релативна) вредност силе мишића опружача ногу на нивоу од 30%, 50% и 100% од $F_{\max}$ ($NOGEF_{rel30\%}$, $NOGEF_{rel50\%}$ и $NOGEF_{rel100\%}$);

4. Парцијализована (релативна) вредност градијента прираста силе мишића опружача ногу на нивоу од 30%, 50% и 100% од $F_{\max}$ ($NOGERFD_{rel30\%}$, $NOGERFD_{rel50\%}$ и $NOGERFD_{rel100\%}$);

5. Парцијализована (релативна) вредност силе мишића прегибача прстију леве шаке на нивоу од 30%, 50% и 100% од $F_{\max}$ ($\check{S}AKALF_{rel30\%}$, $\check{S}AKALF_{rel50\%}$ и $\check{S}AKALF_{rel100\%}$);

6. Парцијализована (релативна) вредност градијента прираста силе мишића прегибача прстију леве шаке на нивоу од 30%, 50%, 100% од $F_{\max}$ ($\check{S}AKALRFD_{rel30\%}$, $\check{S}AKALRFD_{rel50\%}$ и $\check{S}AKALRFD_{rel100\%}$);

7. Парцијализована (релативна) вредност силе мишића прегибача прстију десне шаке на нивоу од 30%, 50% и 100% ($\check{S}AKADF_{rel30\%}$, $\check{S}AKADF_{rel50\%}$ и $\check{S}AKADF_{rel100\%}$), и

8. Парцијализована (релативна) вредност градијента прираста силе мишића прегибача прстију десне шаке на нивоу од 30%, 50% и 100% ($\check{S}AKADRFD_{rel30\%}$, $\check{S}AKADRFD_{rel50\%}$ и $\check{S}AKADRFD_{rel100\%}$).

3.1.2. Показатељи брзинске и репетитивне снаге

Од показатеља брзинске и репетитивне снаге коришћени су тестови којима се дефинише контрактилни потенцијал реализован у једнократном динамичком или понављајућем динамичком режиму рада у зони максималаног напрезања на мишићима опружача и прегибача руку, опружача ногу и прегибача тупа:

1. Парцијализована (релативна) вредност броја склекова урађених за 10 секунди (SKLErel10),
2. Парцијализована (релативна) вредност броја подизање трупа са ротацијом у леву и десну страну за 30 секунди (DIZTRUrel30),
3. Парцијализована (релативна) вредност броја згибова на доскочном вратилу урађених за 10 секунди (ZGIBrel10),
4. Парцијализована (релативна) вредност скока у даљ из места (DALJMrel).

3.1.3. Брзина локомоције

Брзину локомоције су дефинисали тестови за процену апсолутно максималне брзине трчања, као и максималне брзине трчања у аеробном режиму напрезања организма:

1. Парцијализована (релативна) вредност брзине трчања на 20 метара са летећим стартом (LETrel20m),
2. Парцијализована (релативна) вредност брзине трчања на 20 метара са високим стартом (VISrel20m),

3.2. Критеријумска варијабла

Критеријумска варијабла је представљала вредност укупне ефикасности ($RB1_{\text{effic}}\%$) употребе службеног оружја на пиштољском полигону „Пакленик“, и то у моделу када је подизање мета дириговано (Лазовић и сар., 2000). Вредност укупне ефикасности је израчунавана применом следеће формуле:

$$RB1_{\text{effic}}\% = \left(\frac{A}{B} \times 100 \right) \times \frac{A}{C} \quad (1)$$

Где је: А – број оборених мета; В – број утрошених метака; С – број задатих мета на полигону

3.2.1. Препреке и мете на полигону

На полигону је постављено осам препрека које су израђене од дрвета, метала и бетона и то: вратило, дрвена ограда, цев, пењалица, пањев и зид.

Димензије препрека и начин савладавања су следећи:

- вратило, висина 2,2 метра; савлађује се коврљајем завесом о потколени или узмахом;
- дрвена ограда, висина 1,5 метара; савлађује се премом странце;

- цев, пречника 0,8 метара, дужине 1,2 метра; савлађује се провлачењем;
- лучна пењалица, висине 3 метра и дужине 6 метара; савлађује се наизменичним прехватима руку у вису;
- пањеви, 4 комада; савлађују се цик-цак претрчавањем и
- зид, висине 1,5 метара; прелази се кроз упор чучећи заножни.

На полигону су постављене четири линије мета, од којих прва линија има једну, друга две, трећа три и у четвртој линији је једна мета. На овој тактичкој стази максималан број мета износи 7. Прва линија мета постављена је на 37 метра од линије старта, друга линија мета удаљена је 70,5 метара, трећа 101 метар и четврта 116 метара од линије старта (Јазовић и сар., 2000). Удаљеност линије мета у односу на ватрену линију износи 8,5 метара за прву и трећу ватрену линију, 6,5 метара за другу и 11 метара за четврту ватрену линију. Мете су биле фронтално трчеће, димензија 1 x 0,5 метара.

3.2.2. Ставови за њажање

Током решавања СПП испитаници су користили следеће ставове за гажање: стојећи дворучни – Виверов став који се заузима се на првој ватреној линији (McLoughlin, 1988); на другој ватреној линији испитаници су заузимали стојећи став за инстинктивно пуцање са кука једном руком, где је цев пиштоља у видном пољу испитаника као и мете због евентуалне корекције ватре (Hübner, 1993). Клечећи став на једном колену уз дворучно држање оружја испитаници су заузимали на трећој ватреној линији, а на четвртој ватреној линији заузимали се лежећи став на стомаку уз дворучно држање оружја (Hübner, 1993; Благојевић и сар., 2006).

4. СТАТИСТИЧКА ОБРАДА ПОДАТАКА

Од статистичких метода примењене су методе дескриптивне статистике и метода мултипле регресионе анализе (Hair et al., 1988).

Од дескриптивне статистике израчунати су следећи параметри: аритметичка средина ($\bar{X}$), стандардна девијација (SD) и коефицијент варијације ($CV\%$). Мултипла регресиона анализа је коришћена ради утврђивања статистичке значајности утицаја варијабилитета система предикторских на описивање варијабилитета критеријске варијабле преко коефицијента детерминације (R^2).

Све анализе су извршене применом статистичког софтверског програма SPSS for Windows, release 7.5.1 - Standard Version (Copyright © SPSS Inc., 1989-1996).

5. РЕЗУЛТАТИ

У Табели 1 су приказани дескриптивни статистици посматраних варијабли. Резултати коефицијента варијације свих варијабли (Табела 1) показују да се вредности налазе у распону од 9.09 за варијаблу $DALJM_{rel}$ до 65.39 за варијаблу $\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel100\%}$. Дате вредности указују на чињеницу да се посматрани варијабилитет налази у распону од изузетно хомогеног до нехомогеног скупа. Вредности просечног варијабилитета свих варијабли показују да је он на нивоу од 30.89 %, односно на граници хомогености, што све обезбеђује услове за даљу статистичку обраду методама параметријске статистике (Hair et al., 1988).

Табела1. Основни дескриптивни статистици

Варијабле			X	SD	cV%
Контракtilне карактеристике изометријске мишићне силе	Леђно-слабинска мускулатура	$MrVuF_{rel30\%} (DaN/kg^{0.667})$	2.716	0.278	10.25
		$MrVuF_{rel50\%} (DaN/kg^{0.667})$	4.521	0.464	10.27
		$MrVuF_{rel100\%} (DaN/kg^{0.667})$	9.036	0.929	10.28
		$MrVuRFD_{rel30\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	41.381	23.293	56.29
		$MrVuRFD_{rel50\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	32.256	19.564	60.65
		$MrVuRFD_{rel100\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	4.457	2.053	46.06
	Мишићи опружа-чи ногу	$NOGEF_{rel30\%} (DaN/kg^{0.667})$	2.705	0.390	14.42
		$NOGEF_{rel50\%} (DaN/kg^{0.667})$	4.504	0.649	14.40
		$NOGEF_{rel100\%} (DaN/kg^{0.667})$	8.999	1.296	14.40
		$NOGERFD_{rel30\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	39.163	20.059	51.22
		$NOGERFD_{rel50\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	31.986	15.851	49.56
		$NOGERFD_{rel100\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	5.316	3.013	56.68
	Мишићи прегрбачи	$\dot{S}AKA_{L}F_{rel30\%} (DaN/kg^{0.667})$	0.926	0.117	12.66
		$\dot{S}AKA_{L}F_{rel50\%} (DaN/kg^{0.667})$	1.539	0.194	12.58
		$\dot{S}AKA_{L}F_{rel100\%} (DaN/kg^{0.667})$	3.069	0.389	12.67
		$\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel30\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	35.788	20.337	56.83
		$\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel50\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	23.649	11.090	46.89
		$\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel100\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	4.238	2.771	65.39
	Мишићи прегрбачи	$\dot{S}AKA_{D}F_{rel30\%} (DaN/kg^{0.667})$	1.004	0.127	12.63
		$\dot{S}AKA_{D}F_{rel50\%} (DaN/kg^{0.667})$	1.669	0.212	12.68
		$\dot{S}AKA_{D}F_{rel100\%} (DaN/kg^{0.667})$	3.330	0.421	12.64
		$\dot{S}AKA_{D}RFD_{rel30\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	25.004	13.573	54.28
		$\dot{S}AKA_{D}RFD_{rel50\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	21.412	9.230	43.11
		$\dot{S}AKA_{D}RFD_{rel100\%} (DaN^s/kg^{0.667})$	4.065	2.228	54.80
Брзинска и репетативна снага	$SKLE10_{rel} (N)$		2136.90	554.18	25.93
	$DIZTRU30_{rel} (N)$		13509.79	2710.91	20.07
	$ZGIB10_{rel} (N)$		497.98	226.30	45.44
	$DALJM_{rel} (N)$		998.67	90.77	9.09
Брзина локомоције	$LET_{rel20m} (m/s)$		115.33	18.04	15.65
	$VIS_{rel20m} (m/s)$		69.66	8.80	12.63
Критеријум	$RB1_{effic} \% (%)$		55.49	20.67	37.25

У Табели 2 приказани су резултати мултипле регресионе анализе за варијабле које су регресионим моделом, методом елиминације уназад, дефинисале математички модел који има статистички најзначајнију предикцију критерија. Од укупног броја експериментално коришћених предиктивних варијабли (30), датим моделом је дефинисан склоп од 18 варијабли који, на интегралном нивоу, представљају варијабилитет моторичких способности који је највише корелативно повезан са посматраним критеријумом.

У Табели 3 приказани су резултати ANOVE регресије. Резултати показују да издвојени склоп предиктивних варијабли статистички значајно описују критеријску варијаблу на нивоу $\bar{u} = 0.001$. Моделом је објашњено 31.50% критеријског варијабилитета са стандардном грешком процене тј. предикције од $\pm 17.11\%$ ефикасности употребе ватреног оружја. Може се сматрати да је израчунати модел веома поуздан јер је вредност стандардне грешке предикције (Standard Error of Estimate - 17.11%) мања од стандардне грешке (СД) критерија (Табела 1 – SD RB1effic% = 20.67).

Табела 2. Мултипла регресиона анализа дефинисаног математичког модела

Мултипла регресионог модела					
Варијабле	Не стандардиз. коефици. В	Стандардна грешка	Стандардиован коефицијент Beta	t статистика	p вредност
(Constant)	-65.564	36.437		-1.799	.077
ZGIB10 _{rel}	3.104E-02	.012	.340	2.662	.010
DIZTRU30 _{rel}	-1.165E-03	.001	-.153	-1.264	.211
DALJM _{rel}	6.739E-02	.029	.296	2.315	.024
MrVuF _{rel30%}	-28.435	10.728	-.383	-2.650	.010
MrVuRFD _{rel100%}	2.034	1.091	.202	1.865	.067
ŠAKA _L F _{rel30%}	990.027	427.622	5.630	2.315	.024
ŠAKA _L F _{rel100%}	-288.296	128.894	-5.417	-2.237	.029
ŠAKA _L RFD _{rel30%}	1.712	.362	1.685	4.724	.000
ŠAKA _L RFD _{rel50%}	-3.111	.683	-1.669	-4.554	.000
ŠAKA _L RFD _{rel100%}	1.607	.825	.215	1.948	.056
ŠAKA _D F _{rel30%}	697.682	391.638	4.283	1.781	.080
ŠAKA _D F _{rel100%}	-194.572	119.020	-3.957	-1.635	.108
ŠAKA _D RFD _{rel30%}	-.831	.562	-.546	-1.479	.145
ŠAKA _D RFD _{rel50%}	1.682	.876	.751	1.920	.060
NOGEF _{rel50%}	8.510	4.850	.267	1.755	.085
NOGERFD _{rel30%}	.624	.257	.605	2.427	.018
NOGERFD _{rel50%}	-.774	.328	-.594	-2.360	.022
NOGERFD _{rel100%}	-2.103	.768	-.307	-2.737	.008

Табела 3. Резултати ANOVE регресије.

R ²	44.70
adjusted R ²	31.50
Standard Error of Estimate	17.11
Mean Absolute Error	13.28

Analysis of Variance					
Source	Sum of Squares	Df	Mean Square	F-Ratio	p-Value
Model	15501.62	18	861.20	2.942	0.001
Residual	16976.10	58	292.69		
Total	32477.72	76			

У Табели 4 приказана је функција једначине математичког модела предикције ефикасности савладавања, тј. употребе службеног оружја на СПП у односу на тестирану популацију а у функцији предиктора, тј. парцијализованих вредности моторичких способности и контрактилних карактеристика основних мишићних група.

Табела 4. Функција једначине математичког модела предикције ефикасности савладавања, тј. употребе службеног оружја на ситуационом пиштољском полигону.

ФУНКЦИЈА ЈЕДНАЧИНЕ
$RB1_{\text{effic}}\% = -81.3693 - 0.000714704 * DIZTRU30_{\text{rel}} + 0.0700532 * DALJM_{\text{rel}} - 23.2515 * MrVuF_{\text{rel}30\%} + 2.08396 * MrVuRFD_{\text{rel}100\%} + 1002.98 * \text{ŠAKA}_{\text{L}}F_{\text{rel}30\%} - 291.461 * \text{ŠAKA}_{\text{L}}F_{\text{rel}100\%} + 1.53737 * \text{ŠAKA}_{\text{L}}RFD_{\text{rel}30\%} - 2.72891 * \text{ŠAKA}_{\text{L}}RFD_{\text{rel}50\%} + 1.70878 * \text{ŠAKA}_{\text{L}}RFD_{\text{rel}100\%} + 562.609 * \text{ŠAKA}_{\text{D}}F_{\text{rel}30\%} - 154.408 * \text{ŠAKA}_{\text{D}}F_{\text{rel}100\%} - 0.957475 * \text{ŠAKA}_{\text{D}}RFD_{\text{rel}30\%} + 1.73011 * \text{ŠAKA}_{\text{D}}RFD_{\text{rel}50\%} + 10.4826 * NOGEF_{\text{rel}50\%} + 0.424148 * NOGERFD_{\text{rel}30\%} - 0.569521 * NOGERFD_{\text{rel}50\%} - 2.24769 * NOGERFD_{\text{rel}100\%}$

6. ДИСКУСИЈА

Резултати регресионе анализе (Табела 3) показују да се моделом изабране предикторске варијабле објашњава 31.50% критеријског простора (прилагођени коефицијент детерминације = R^2 33.50), тј. ефикасности употребе службеног оружја на СПП када је подизање мета дириговано ($RB1_{\text{effic}}\%$). Другим речима, резултати показују да 31.50% (око $\frac{1}{3}$) ефикасности пуцања из ручног ватреног оружја у специфичним полицијским ситуацијама зависи, у овом случају, од моторичких способности које су репрезентоване тестираним физичким својствима и то – контрактилним способностима тестираних мишићних група, и то са аспекта датог нивоа постизања мишићне силе, као и са аспекта интензитета развијања дате силе у јединици времена тј. експлозив-

ношћу, али зависи и од моторичких способности и то – брзинске и репетитивне снаге мишића прегибача руку и тупа, и опружача ногу, а све то парцијализовано (релативизовано) у функцији телесне масе испитаника.

Другим речима, под условом да је ниво професионалне обучености исти или сличан, што је појединац способнији да реализује већи ниво и у јединици времена брже мишићну силу, као и да оствари већу снагу кроз дати покрет, по јединици мере своје телесне масе (по кг ТМ), има потенцијал да буде најмање 30% посто ефикаснији приликом употребе службеног оружја у специфичним професионалним ситуацијама.

Аналогно предходном, под условом да је ниво професионалне обучености исти или сличан, што је појединац мање способан да реализује већи ниво силе, а у јединици времена спорије мишићну силу, као и да оствари мању снагу кроз дати покрет, по јединици мере своје телесне масе (по кг ТМ), има потенцијал да буде најмање 30% посто мање ефикасан приликом употребе службеног оружја у специфичним професионалним ситуацијама.

Такође, може се претпоставити да необјашњени заједнички варијабилитет у износу од 68.50%, односно око 2/3 укупног варијабилитета, припада простору који се хипотетички може приписати осталим факторима као што су: психолошки простор (перцептивне, конативне, когнитивне, мотивационе итд. карактеристике испитаника), хормонално-неурогени ниво (отпорност, прилагођеност и брзина опоравка од стреса), ниво увежбаности за коришћење ватреног оружја на полигону, претходно искуство у употреби и коришћењу ватреног оружја, техничке грешке приликом извођења задатка, укупна грешка мерења датих варијабли и сл.

Од предикторских варијабли дефинисаног математичког модела (Табела 2), које, статистички значајно, на нивоу већем од 95% описују критеријум, издвојило се 10 варијабли и то: $\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel30\%}$ и $\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel50\%}$ (просек $p = 0.000$), $MrVuF_{rel30\%}$ ($t = -2.650$, $p = 0.010$), $ZGIB10_{rel}$ ($t = 2.662$, $p = 0.010$), $NOGERFD_{rel30\%}$, $NOGERFD_{rel50\%}$ и $NOGERFD_{rel100\%}$ (просек $p = 0.016$), $DALJM_{rel}$ ($t = 2.315$, $p = 0.024$) и $\dot{S}AKA_{L}F_{rel30\%}$ и $\dot{S}AKA_{L}F_{rel100\%}$ (просек $p = 0.027$).

Просечни временски интервал потребан да се реализује сила датог интензитета код тестираног узорка за варијабле $\dot{S}AKA_{L}F_{rel30\%}$, $\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel30\%}$ и $\dot{S}AKA_{L}RFD_{rel50\%}$ износио је 39.79 и 85.68 милсекунди, респективно, за варијаблу $\dot{S}AKA_{L}F_{rel100\%}$ износио је 978.34 милсекунди, за варијаблу $MrVuF_{rel30\%}$ је био 91.37 милсекунди, а за варијабле $NOGERFD_{rel30\%}$, $NOGERFD_{rel50\%}$ и $NOGERFD_{rel100\%}$ је био 91.02, 181.61 и 1967.40 милсекунде, респективно.

Успешно решавање моторних задатака захтева адекватну реакцију изражену кроз остварење/извођење датог покрета (селекционисана реакција) у функцији времена реализације (временско прилагођавање) (Sakai et al., 2000).

Контрола моторних процеса врши се преко CNS у зони премоторног и примарног моторног кортекса (Shadner et al., 1993; Schieber and Poliakov, 1998; Kilner et al., 2000; Sakai et al., 2000; Johansson et al., 2001). Сваки појединачни покрет, било да се ради о фином и прецизном померању појединачног прста шаке (Schieber and Poliakov, 1998), координисаном померању одређених парова или свих прстију шаке (Kilner et al., 2000; Johansson et al., 2001), одржавању у равнотежи одређених делова тела (Shadner et al., 1993), или да се ради о моторичким задацима везаним за различите врсте реакција на надражаје и могућност вишеструког избора (Sakai et al., 2000), специфично је контролисан од за то надлежног дела за моторну контролу кортекса.

Механизам извршења моторичке радње субординисан је успостављеним моторичким програмима на основу којих се врши контрола и корекција реализације самог моторичког задатка кроз затворени систем у приближног временског трајања од око 120 милисекунди (Shadner et al., 1993). Контрола и актуелна корекција извршења моторног задатка врши се на основу сензорних процеса путем паралелне обраде информација чула вида, слуха или тактилног чула, где време моторичке реализације или корекције положаја зависи од количине информација и сложености избора за решавање задатка (Sakai et al., 2000). Накнадна корекција моторичке радње или постуралног положаја целог или дела тела врши се на основу додатног продуковања мишићне силе (producing restoring forces), као последица одговарајућих контракција истих у сврху остварења жељеног/потребног покрета, тј. моторичке радње (Shadner et al., 1993).

У зависности од процене решавања одређене моторичке ситуације датог појединца, корекција његовог актуелног положаја се врши на основу употребе/коришћења механизма за контролу интензитета испољавања мишићне силе. Утврђено је да способност експлозивне продукције силе (explosive force production), односно развијенији ниво експлозивности (RFD - rate of force development) опружача ногу, статистички значајно описује брзину успостављања равнотежног положаја након ненаданог нарушавања равнотежног положаја појединца мушког пола. Оваква веза је нарочито значајна у временском интервалу од 500 мс (Izquiero et al., 1999).

Истраживање које је спровео Гианикеллис са сарадницима (Gianikellis et al., 1995) потврђују високо статистичку значајност између ефикасности пуцања у фиксирану мету и параметара који дефинишу стабилност позиције доњег дела тела (ноге). Та веза се нарочито појачава у временском интервалу непосредно пре опаљења (1,5 до 2 секунде), односно у ситуацији започињања повлачења обарача. Овим истраживањем је управо доказана велика значајност контроле присутних малих осцилација тела за време нишањења у функцији непосредно и за време извршења опаљења. Управо је способност ефика-

сног контролисања, односно неутралисања непотребно великих осцилација оружја у сагиталној и фронталној равни доминантни фактор који детерминиса елитне од просечних биатлонаца током пуцања, а нарочито у стању такмичарске заморености (Simoneau et al., 1996).

У односу на ефикасност пуцања из пиштоља ЦЗ 99, калибра 9 милиметара, код студената Полицијске академије, са дистанци од 10 и 20 метара из стојећег става у миру, утврђено је да постоји статистички значајна веза између различитих механичких карактеристика силе мишића опружача леђно-слабинске мускулатуре, опружача ногу и прегибача прстију обе шаке на нивоу од 83.5%, са грешком процене ефикасности од 10.36%, и 58.2% са грешком процене ефикасности од 10.32%, респективно. Механизам за регулацију интензитета силе и ексцитације/побуђености моторних јединица код опружача леђно-слабинске мускулатуре одговоран је за стабилност положаја горњег дела тела до интервала од 200 милисекунди, док исти механизми, али мишића опружача ногу преузимају функцију корекције позиције у интервалу од 200 до 900 милисекунди. Код мишића прегибача прстију шаке доминантну улогу подједнако имају механизми за регулацију нивоа и интензитета силе (F и RFD), као и ексцитације/побуђености моторних јединица (K_f) у интервалу до 120 милисекунди (Vučković i sag., 2001^b, Vučković et al., 2001^c). Веома интересно је да се ови подаци сасвим слажу са подацима Шаднера и сарадника (Shadner et al., 1993) који су утврдили да се контрола корекције положаја руке помоћу мишића одговорних за извођење покрета врши затвореним системом одговорног моторног програма у временском интервалу од око 120 милисекунди.

У ситуацијама типичним за полицијске и војне послове који се реализују на терену утврђен је веома велик распон оптерећења, са аспекта реакција силе подлоге, које мишићи ногу морају да савладају у односу на решавање различитих моторичких (кретних) радњи који се задатком реализују (Collins et al., 2000). На узорку од осам војника мерена је реакција силе подлоге код пет (5) карактеристичних ситуација и то код ходања, наглих промена правца за 180° , трчања, вертикалних одскока и саскока са висина од 0,85 м. Показало се да је ниво оптерећења (максималне вредности силе реакције подлоге изражене по кг телесне масе испитаника) највећи код трчања ($617 \text{ Nkg}^{-1}\text{s}^{-1}$), затим код саскока ($454 \text{ Nkg}^{-1}\text{s}^{-1}$), вертикалних одскока ($383 \text{ Nkg}^{-1}\text{s}^{-1}$), нагле промене правца кретања за 180° ($226 \text{ Nkg}^{-1}\text{s}^{-1}$), а најмањи је код ходања ($93 \text{ Nkg}^{-1}\text{s}^{-1}$). Прерачунато у апсолутне вредности (просек ТМ испитаника је био 78.44 кг), максимална (пик) сила реакције подлоге износила је код трчања 4935 daN, код саскока 3631 daN, код одскока 3063 daN, код нагле промене правца кретања 1808 daN и код ходања 744 daN. На основу ових података се може закључити да извршење специфичних моторичких задатака, везаних за полиго-

не, изискује припремљеност актуелне мускулатуре на веома широк распон оптерећена по питању силе (од 4935 daN до 744 daN стандардизовано по секунди испољавања).

Усклађеност између нивоа побуђености (активације) примарног моторног кортекса и специфичних моторних задатака, већа је у ситуацијама динамичког испољавања покрета, него у ситуацијама контроле изометријским напрезањима, односно када је фиксиран ниво силе потребне за извршење задатка (Kilner et al., 2000). Овим се само указује на изузетан значај утицаја механичких карактеристика силе мишићних група које су доминантно оптерећене/учествовале у извршењу моторичког задатка дефинисаног критеријским задатком - $RB1_{\text{effic}}\%$.

На основу резултата може се извести закључак да током решавања сложених полицијских ситуационих задатака у трајању до 90 секунди, у току којих је потребно извршити пуцање из службеног оружја, ефикасност пуцања на нивоу вероватноће већем од 95% зависи од квалитативне контрактилне способности мишића ногу и леђно-слабинске мускулатуре у постављању стабилне позиције тела, и то у временском интервалу од око 90 до 2000 милисекунди, као и мишића прегибача прстију леве (фиксирајуће) шаке, који држе и позиционирају оружје у правцу мете, и на тај начин обезбеђују услове за прецизно опаљење до временског интервала од око 40 до 980 милисекунди.

Од предикторских варијабли дефинисаног математичког модела које статистички значајно, на нивоу од 90% а до 95%, описују критерију, издвојиле су се структурно веома сличне варијабле (Табела 2), које дефинишу способност појединца да има адекватно, на основном нивоу, развијену експлозивност мишића леђно-слабинске мускулатуре ($MrVuRFD_{\text{rel}100\%}$, $t = 1.865$, $p = 0.067$), да има адекватно на основном нивоу развијену експлозивност мишића прегибача леве шаке ($\check{S}AKA_L RFD_{\text{rel}100\%}$, $t = 1.948$, $p = 0.056$), да има адекватно развијену силу и експлозивност мишића прегибача десне шаке ($\check{S}AKA_D F_{\text{rel}30\%}$ и $\check{S}AKA_D RFD_{\text{rel}50\%}$, просек $p = 0.070$), као и да има адекватно развијену релативну силу мишића опружача ногу у односу на ниво зоне стартног убрзања ($NOGEF_{\text{rel}50\%}$, $t = 1.755$, $p = 0.085$).

Све поменуте моторичке способности и карактеристике значајно учествују у покретима стабилизације трупа (леђно-слабинска мускулатура), корекције позиције тела (опружачи ногу), као и директно изводе покрета држања и фиксирања пиштоља (лева и десна шака). Дате варијабле су одговорне за реализацију моторичких задатака, односно учествују у реализацији парцијалних специфичних кретних радњи употребе службеног оружја у специфичним полицијским ситуацијама у временском интервалу од око 55 до око 2400 милисекунди.

Од предикторских варијабли дефинисаног математичког модела које статистички значајно, на нивоу већем од 80%, описују критеријум, издвојило се више варијабли (Табела 2) које припадају простору контрактилних способности десне (доминантне) шаке ($\dot{S}AKA_{DRFD_{rel30\%}}$ и $\dot{S}AKA_{DF_{rel100\%}}$, $t = -1.479$, $p = 0.145$ и $t = -1.635$, $p = 0.108$, респективно), и репетитивној снази мишића прегибача и ротатора трупа ($DIZTRU30_{rel}$, $t = -1.264$, $p = 0.211$).

Веома мали број истраживања, доступних у литератури, је обрађивао ситуације пуцања у склопу решавања сложених моторичких задатака током континуираног физичког оптерећења. Једно од истраживања, пронађених у доступној литератури, бавило се вештином пуцања током биатлонске трке и испитивало разлике испољених способности код врхунских и просечних такмичара (Simoneau et al., 1996). Оно је показало да се ефикасност пуцања, као и време потребно за одлуку о повлачењу обарача не разликује између испитаника кад се тестирање извршило у миру, али се статистички значајне разлике између испитаника појављују након физичког оптерећења које је симулирало такмичарске услове. У случају заморености интензитетом које је идентично такмичарском код врхунских биатлонца, ефикасност прецизности пуцања и време потребно за саму припрему и повлачење обарача оружја просечно је опало за 26.67%, док се код просечних такмичара уочио пад поменутих карактеристика за 44.00%, што укупно чини 39.39% разлике опадања ефикасности просечних биатлонаца у односу на врхунске у ситуацији такмичарског замора.

Резултати многих истраживања (Nilsson and Thorstensson, 1989; Young et al., 1995; Collins et al., 2000; Weyand et al., 2000) сасвим потврђују и резултате ове студије, а то је да различите механичке карактеристике силе основних мишићних група које учествују у решавању моторичких задатака типа полигона (леђно-слабинска мускулатура, мишићи опружачи ногу и прегибачи прстију обе шаке), значајно дефинишу успешност појединаца са аспекта брзине решавања ситуационог полигона. Како задаци који су се решавали на СПП представљају веома сложен систем моторичких радњи, са израженим захтевом напрезања организма и мишићне контроле кретања по аспекту испољеног нивоа силе, интензитета испољених сила и уз перманентну моторну регулацију механизма унутар и међумишићне контроле, усаглашености и координације извођења покрета, очигледно је да је успешност савладавања СПП зависила и од испољених карактеристике силе које су испитаници остварили кроз цео распон криве релације сила - време (*f-t relation*).

Због тога је и установљена статистички значајна парцијална повезаност код праћених параметара силе (F и RFD) мишићних група одговорних за кретање и одржавање положаја тела (леђно-слабинска мускулатура и опружачи и прегибачи, као и опружачи ногу, и прегибачи прстију и леве и десне шаке) на

нивоима који дефинишу први део криве сила - време (карактеристична тачка од 30% од $F_{\max}$), средњи део криве (карактеристична тачка од 50% од $F_{\max}$), као и крај криве (карактеристична тачка од 100% т.ј. $F_{\max}$). Већи утицај мишића прегибача обе шаке (9 варијабли из модела) и мишића опружача ногу (5 варијабли из модела), у односу на мишиће леђно-слабинске мускулатуре (3 варијабле из модела) у објашњењу критеријума ($RB1_{\text{effic}}\%$), вероватно је последица модуса гађања, где задатак није имао временско ограничење, па су испитаници савладавање полигона прилагодили својим актуелним функционалним способностима, а акценат задатка је био доминантно усмерен на што већи ниво ефикасности пуцања. На тај начин су и мишићи прегибачи прстију обе шаке, значајније учествовали у процесима нишањења и током опаљења метака, док су мишићи ногу вршили корекцију става током фиксирања става, а ради постизања оптимално стабилне позиције тела у односу на мете.

7. ЗАКЉУЧАК

Резултати регресионе анализе (Табела 3) показују да се моделом изабране предикторске варијабле, односно парцијализоване (релативне) вредности моторичких и контрактилних способности код студената КПА, објашњава 31.50% критеријског простора (коэффициент детерминације = R^2 31.50), тј. ефикасности употребе службеног оружја на СПП када је подизање мета дириговано ($RB1_{\text{effic}}\%$). Другим речима, резултати показују да 33.50% ефикасности пуцања из ручног ватреног оружја у односу на реализацију датог специфичног полицијског задатка, зависи од квалитативних карактеристика моторичких способности које су репрезентоване следећим физичким својствима:

- контрактилна способност тестираних мишићних група са аспекта нивоа силе и са аспекта експлозивности (одговарајући ниво силе, и одговарајућа експлозивност мишића опружача леђно-слабинске мускулатуре, опружача ногу и прегибача обе шаке),
- брзинске снаге ногу,
- репетитивне снаге мишића прегибача трупa.

На основу резултата може се извести закључак да током решавања сложених полицијских ситуационих задатака у трајању до 90 секунди у току којих је потребно извршити пуцање из службеног оружја, ефикасност пуцања на нивоу вероватноће већем од 90% зависи од способности мишића ногу и леђно-слабинске мускулатуре у постављању стабилне позиције тела и то у временском интервалу од око 55 до 2400 милисекунди, као и мишића прегибача прстију десне (доминантне) шаке, који држе и позиционирају оружје у правцу мете и врше опаљење, и на тај начин обезбеђују услове за прецизно опаљење до временског интервала од око 40 до 980 милисекунди.

Задаци који су се решавали на СПП представљају веома сложен систем моторичких радњи са великим напрезањем организма са аспекта контрактилности, у односу на цео потенцијал дефинисан распоном криве релације сила - време (*f-t relation*), уз перманентну моторну регулацију механизмима унутар и међумишићне контроле ради усаглашености и координације извођења покрета.

На основу свега се може извести закључак да оваква врста решавања специфичних полицијских задатака условљава, као прво – адекватну физичку утренираност појединца, а као друго – примену одговарајућих метода тренинга где се, поред усмереног рада на развоју појединачних физичких својстава, морају примењивати и комбиноване методе, које доминантно утичу на истовремени развој више потребних физичких својстава.

ЛИТЕРАТУРА

1. Anderson G, Plecas D. (2000). Predicting shooting scores from physical performance data. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 23(4):525-537.
2. Anderson G, Plecas D, Segger T. (2001). Police officer physical ability testing: Revalidating a selection criterion. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24(1): 8-31.
3. Astrand, P-O, Rodahl K. (1986). *Textbook of work physiology: Physiological bases of exercise*. McGraw-Hill, Inc., U.S.A.
4. Благојевић М, Допсај М, Вучковић Г. (2006). Специјално физичко образовање I – за студенте Полицијске академије. Полицијска академија, Београд.
5. Вучковић Г, Јовановић А, Допсај М. (2001^a). Пузданост теста за процену основне манипулације службеним пиштољем ЦЗ 99, *Безбедност*, 43(2):229-240.
6. Vučković G, Jovanović A, Dopsaj M. (2001^b). Povezanost između takmičarske efikasnosti gađanja pištoljem na 20 metara i mehaničkih karakteristika sile različitih mišićnih grupa. *Godišnjak* 10: 194-201, *Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu*, Beograd.
7. Vučković G, Dopsaj M, Blagojević M. (2001^c). The relationship between 10m distance pistol shooting efficiency and indicators of muscle force regulation mechanisms at different groups. *Exercise & Society Journal of Sports Science*, suppl. Issue, 28:301-302.
8. Vučković G, Dopsaj M. (2006). Uticaj inicijalnog edukativnog programa gađanja na specifičnu spretnost osnovne manipulacije službenim pištoljem CZ 99. *Sportska medicina*, 6(4):111-121.
9. Vučković G, Dopsaj M. (2007). Predicting efficiency of situational pistol shooting on the basis of motor abilities of the students of Academy of criminalistic and police studies. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(1):23-36.
10. Gianikellis K, Dura V, Hoyos V. (1995). A three-dimensional biomechanical analysis of the motor patterns during the aiming in air-rifle shooting. *Exercise & Society Journal of Sport Science*, suppl. issue, 11:110 (abstract).

11. Dopsaj M, Milošević M, Blagojević M. (2000). An analysis of the reliability and factorial validity of selected muscle force mechanical characteristics during isometric multi-joint test. *Proceedings of XVIII International Symposium on Biomechanics in Sport- Volume I*, edited by Hong, Y & Johns, D., The Chinese University of Hong Kong, Hong Kong, pp.146-149.
12. Dopsaj M, Milošević M, Vučković G, Blagojević M. (2001). Metrological value of test for evaluation isometric mechanical leg extensor force characteristics measuring from standing position. *Science-Security-Police: Journal of Police Academy-Belgrade* 6(2):119-133.
13. Izquierdo M, Aquado X, Gonzalez R, Lopez J, Hakkinen K. (1999). Maximal and explosive force production capacity and balance performance in men of different ages. *European Journal of Applied Physiology*, 79:260-267.
14. Johansson R, Westling G, Backstrom A, Flanagan R. (2001). Eye-hand coordination in object manipulation. *The Journal of Neuroscience*, 21(17):6917-6932.
15. Kilner J, Baker S, Salenius S, Hari R, Lemon R. (2000). Human cortical muscle coherence is directly related to specific motor parameters. *The Journal of Neuroscience*, 20(23):8838-8845.
16. Лазовић М, Милошевић В, Милојевић С, Радовановић, Р. (2000). Методологија гађања на ситуационом стрелишту, Полицијска академија, Београд.
17. Милошевић М. (1985). Одређивање структуре моторичких својстава милиционара. Виша школа унутрашњих послова, Београд.
18. Milošević M, Dopsaj M, Blagojević M, Arlov D. (1998). Psychomental stress among police officers. *The Annals of New York Academy of Sciences*, 851(1):517-525.
19. McLoughlin C. (1988). The Weaver system techniques for handgun combat. *International Defense Review*, 3:267-270.
20. Nilsson J, Thorstensson A. (1989). Ground reaction forces at different speeds of human walking and running. *Acta Physiologica Scandinavica*, 136(2):217-227.
21. Sakai K, Hikosaka O, Takino R, Miyauchi S, Nielsen M, Tamada T. (2000). What and when: Parallel and convergent processing in motor control. *The Journal of Neuroscience*, 20(7):2691-2700.
22. Simoneau M, Bard C, Fleury M, Taesdale N. (1996). Postural and rifle stability and shooting performance in elite and intermediate biathletes. *Proceedings of International Congress on Sport Psychology*, edited by Theodorakis, Y & Papaioannou, A., Democritus University of Thrace, Dept. of Physical Education and Sport Science & Hellenic Society of Sport Psychology, 1-3 November 1996, Komotini, Greece, pp. 268-272.
23. Стојичић Р. (1994). Одређивање моторичке ефикасности припадника специјалних јединица. Магистарска теза, ФФК Универзитета у Београду, Београд.
24. Shadner R, Mussa-Ivaldi F, Bizzi E. (1993). Postural force fields of the human arm and their role in generating multijoint movements. *Journal of Neuroscience*, 13:45-62.
25. Schieber M, Poliakov A. (1998). Partial inactivation of the primary motor cortex hand area: Effects on individual finger movements. *The Journal of Neuroscience*, 18(21):9038-9054.
26. Hair J, Anderson R, Tatham R, Black W. (1998). *Multivariate Data Analysis* (Fifth Edition). Prentice-Hall, Inc., New Jersey, USA.
27. Hübner S. (1993). *Instiktivno gađanje pištoljem u Izraelu*. Ministarstvo odbrane Izrael.

28. Claytor R, Ansberry K, Horn T. (1993). Aerobic fitness predicts cardiovascular reactivity to simulated firearms usage situations in law enforcement officers. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 28(5):S29, 172, (Supplement).
29. Collins S, Jones R, Llewellyn M. (2000). Ground reaction forces during physical training in military recruits. *Proceedings of XVIII International Symposium on Biomechanics in Sport- Volume I*, edited by Hong, Y & Johns, D., The Chinese University of Hong Kong, Hong Kong, pp. 28-31.
30. Copay A, Charles M. (1998). Police academy fitness training at the Police Training Institute, University of Illinois. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21(3):416-431.
31. Copay A, Charles M. (2001). The influence of grip strength on handgun marksmanship in basic law enforcement training. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 24(1):32-39.
32. Zatsiorsky V. (1995). *Science and practice of strength training*. Champaign, IL, Human Kinetics.
33. Weyand P, Sternlight D, Bellizzi M, Wright S. (2000). Faster top running speeds are achieved with greater ground forces not more rapid leg movements. *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 89(5):1991-1999.
34. Young W, McLean B, Ardagana J. (1995). Relationship between strength qualities and sprinting performance. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 35(1):13-19.

SITUATIONAL PISTOL SHOOTING EFFICIENCY OF THE STUDENTS OF
THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES

Goran Vučković MA,
Assistant Proffeser Milivoj Dopsaj, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: This paper aims to evaluate the connection of successfulness, as a value of efficiency of use of fire-arms under specific police situations, and the motor abilities of the students of Academy of Criminalistic and Police Studies (ACPS) from Belgrade. Testing sample included 77 students of the II year of ACPS, age 19 to 23. The basic morphological characteristics of the sample were: BH=1.807±0.061 m; BM=79.07±7.21 kg. The sample of predicting variables consisted of a set of 30 motorical variables, while the criterion variable was represented by the efficiency in use of fire-arms at the pistol shooting range where the lifting of targets is directed (RB1effic%). Regarding the statistic methods, we have used the method of descriptive statistics and the method of multiple regression analysis. The results of regression analysis show that 31.50% of criterion space can be statistically significant explained (Fratio = 2.942; p = 0.001) by the model of chosen predicting variable (adj R2 = 31.50%), i.e. the efficiency of fire-arms use at the situational pistol obstacle shooting test when the lifting of targets is directed (RB1effic%). In other words, the results show that 31.50% of efficiency of shooting out of hand fire-arms depends, in this case, on the motor abilities represented by physical characteristics of contractile abilities of tested muscle groups, velocity and repetitive strength. The results of multiple regression analysis for variables which by regression model, method of backwards elimination, defined the model of mathematical regression equation, we were calculate function of equation of mathematical model of predicting efficiency of fire-arms use at the situational pistol polygon as: $RB1effic\% = -81.3693 - 0.000714704 * DIZTRU30rel + 0.0700532 * DALJMrel - 23.2515 * MrVuFrel30\% + 2.08396 * MrVuRFDrel100\% + 1002.98 * HANDLFrel30\% - 291.461 * HANDLFrel100\% + 1.53737 * HANDLRFDrel30\% - 2.72891 * HANDLRFDrel50\% + 1.70878 * HANDLRFDrel100\% + 562.609 * HANDDFrel30\% - 154.408 * HANDDFrel100\% - 0.957475 * HANDDRFDrel30\% + 1.73011 * HANDDRFDrel50\% + 10.4826 * NOGEFrel50\% + 0.424148 * NOGERFDrel30\% - 0.569521 * NOGERFDrel50\% - 2.24769 * NOGERFDrel100\%$, with standard estimation error of ± 17.11% of fire-arms using efficiency. On the basis of all the above said it can be concluded that this kind of specific police tasks requires the fitness level which can be achieved using training methods that would comprise the directed work on development of particular physical characteristics and combined methods to develop several characteristics in an integral manner.

ПРИЛОЗИ

НАСИЉЕ НАД ДЈЕЦОМ И ПРЕКРШАЈИ ИЗ ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Доц. др Љубинко Митровић¹
Висока школа унутрашњих послова,
Бања Лука

Сажетак: Према дефиницији Свјетске здравствене организације, насиље се дефинише као: „намјерна примјена физичке силе или моћи, са циљем застрашивања или стварна, над самим собом, другим лицем, групом или заједницом, а која резултира или је велика вјероватноћа да ће резултирати повређивањем, смрћу, осјећањем ускраћености, психичким поремећајима или сметњама у развоју“. Насиље над дјецом представља глобалан проблем, а најчешће се разликују следећи облици насиља над дјецом, и то: родитељско насиље; учитељско, односно наставничко насиље; насиље међу школском дјецом; полно, односно сексуално насиље; физичко насиље; психичко или вербално насиље и економско насиље. У Републици Српској је крајем 2005. године донесен Закон о заштити од насиља у породици, којим се уређују: заштита од насиља у породици, појам насиља у породици, круг лица која се сматрају члановима породице, те начин заштите чланова породице, као и врста и сврха прекршајних санкција за починиоце насилних радњи.

¹ Аутор је помоћник директора за наставу Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци и професор прекршајног права.

Шта је, заправо, насиље? Ако бисмо кренули од оног најпростијег дефинисања насиља (енг. *violence*), онда бисмо под насиљем могли сматрати све *оно* што нарушава природни ток ствари. Поред овог, у литератури срећемо и низ других објашњења насиља или дефиниција насиља, попут: насиље је коришћење силе и моћи према другом; насиље је грубо поступање које повређује и понижава; насиље је неправедно коришћење моћи у смислу ускраћивања права. Насиље је сваки чин против воље појединца који угрожава његов лични интегритет, било да се ради о психичком, физичком, сексуалном или економском виду насиља. Према дефиницији Свјетске здравствене организације, насиље се дефинише као: „намјерна примјена физичке силе или моћи, са циљем застрашивања или стварна, над самим собом, другим лицем, групом или заједницом, а која резултира или је велика вјероватноћа да ће резултирати повређивањем, смрћу, осјећањем ускраћености, психичким поремећајима или сметњама у развоју“.

Према Свјетској здравственој организацији насиље може бити:

1. насиље међу младима (овдје треба посебно истаћи насиље међу дјецом у школама, познато под називом *bullying*, које обухвата различите облике агресивних понашања која се догађају међу дјецом и крећу се од ругања, понижавања, вријеђања, неоправданог критиковања, ударања, оговарања дјетета, рјешавања сукоба насилним путем, неприхватљивог изражавања љутње или различитих фрустрација, до веома озбиљних инцидената уз употребу оружја - у 2000. години у свијету се догодило 199.000 убистава међу младима старости 10-29 година);

2. насиље над дјецом и занемаривање, односно напуштање дјете од стране родитеља и/или старатеља (насиље над дјецом подразумијева односе и понашања појединаца или институција којима се угрожава или спречава нормалан психички или физички развој, интегритет личности или се спречава задовољење дјечијих потреба);

3. насиље над интимним партнерима (прије свега насиље над женама од стране мушкараца - према статистичким показатељима, свака трећа жена у Њемачкој и САД бар једном у животу је злостављана од мушких чланова своје породице, од стране супруга или партнера; у Русији се 80% свих злочина дешава код куће; у Египту једна од три жене је најмање једном у животу претучена од стране свог супруга; у Кувајту је око 15% жена изложено насиљу у кући; у Пакистану је 80% жена изложено насиљу у кући...);

4. насиље и изабљивање старијих и немоћних лица (ово насиље може бити физичко, психолошко, сексуално, материјално искоришћавање или занемаривање старих и немоћних лица; под „старијим лицем“ се најчешће подразумијевају лица старија од 65 година, а немоћно је свако оно лице које нема могућност одбране од опасности, које нема могућност пуне заштите власти-

тог интегритета, које услед неког хендикепа има потешкоће при остваривању властите егзистенције; 4-6 % старијих лица у развијеним земљама трпи неки од наведених облика насиља);

5. сексуално злостављање, односно сексуално насиље (сексуално насиље, сексуална експлоатација, инцест, педофилија, силовање и сл. нису новина овог времена, него су појаве које су постојале одувјек и које ће биле присутне све дотле док се с њима отворено не суочимо; насиље, породично насиље, а посебно сексуално насиље, према званичним истраживањима, представљају глобалан проблем);

6. насиље према самом себи (у 2000. години процјењује се да је 815.000 људи извршило самоубиство; насиље према самом себи може бити суицидно и мутилирајуће, а најчешћи узроци самоповређивања јесу депресија, шизофренија, анксиозност, алкохолизам и импулсивност) и

7. колективно насиље (насиље групе појединаца према другој групи с циљем постизања политичких, економских или социјалних циљева; облици колективног насиља јесу рат, односно оружани сукоб, тероризам и други облици политичких сукоба између држава, као и сукоби у оквиру државе, као што су разни облици репресије, мучења, организовани облици криминала, дјеловање банди и сл.).

Посебно озбиљан и сложен проблем представља насиље које се проводи над дјецом. Према подацима UNICEF-а, током 2001. године убијено је 2 милиона дјеце, 6 милиона тешко је рањено или трајно онеспособљено, а 12 милиона дјеце остало је без свога дома. Насиље над дјецом је феномен који се јавља и постоји у свим државама свијета, али и феномен којем се у многим државама не поклања довољна пажња. Насиље над дјецом постоји одувјек, у различитим облицима. Насиље над дјецом или криминалитет на штету малолетника често је удружено са другим облицима насиља у породици, најчешће са насиљем над интимним партнером. Према процјени Свјетске здравствене организације, 2000. године умрло је 57.000 дјеце испод 15 година старости од посљедица злостављања од стране родитеља или старатеља (у 2002. години 53.000 дјеце). У Кореји је двије трећине родитеља пријавило бичевање дјетета; у Румунији 50 % родитеља туче своју дјецу свакодневно; 19 % школске дјеце у Енглеској су жртве насиља у школи, у Аустралији 17 %, Јапану 15 %, Норвешкој 14 %, САД 16 %, Шпанији 17 %...

Шта је то насиље над дјецом или злостављање дјеце? У литератури се јавља низ дефиниција од којих истичемо само неке од њих. Под злостављањем или малтретирањем дјеце обухватају се понашања усмјерена према дјецци, која крше важеће норме и представљају знатан ризик за појаву физичке или емоционалне штете код дјеце. Таква понашања укључују акције и пропусте родитеља, чланова породице и других старатеља који су намјерни и нена-

мјерни. Злостављање дјецe обухвата она понашања која резултирају насиљем према дјеци или потенцијалним угрожавањем дјецe. Под злостављањем дјецe подразумијева се не само физичко злостављање које се дефинише као употреба силе према дјетету или његово физичко кажњавање, већ и свако друго угрожавање дјетета које може озбиљно утицати на позитиван развој дјечије личности.

Разликују се сљедећи облици насиља над дјецом, и то:

1. родитељско насиље (злостављање дјецe од стране родитеља, недостатак љубави и пажње, лоше васпитање, односно васпитна запуштеност дјетета, свађа родитеља и др.; овдје треба посебно истаћи и намјерно занемаривање дјетета које се огледа у дуготрајном незадовољавању његових основних потреба од стране родитеља, односно старатеља, као што су храна, одјећа, обућа, стамбени услови, школовање, ускраћивање права на медицинску и здравствену помоћ и заштиту, остављање код куће дјецe која су још увијек млада да би се бринула о себи, напуштање дјецe и др.; спољашњи симптоми занемареног дјетета огледају су у његовој лошој ухрањености и застоју у расту, запушеном физичком изгледу, нечистоћи одјеће и тијела, лошем здравственом стању, одсуству дјетета из школе, неуписаности дјетета у школу и напуштању школе и др.; занемаривано дијете често проси или краде, ријетко похађа наставу, пада у зависност о алкохолу или наркотицима, делинквентно је, са веома ниским степеном самопоштовања);

2. учитељско, односно наставничко насиље (посебно се изражава кроз погрдне ријечи које учитељ, односно наставник упућује ученику, те физичким додирима дјетета, омаловажавање и вријеђање ученика непристојним терминима, нпр. стока, дебели, ћоро, кресо, глупан и др.);

3. насиље одраслих над дјецом (затварање дјецe, продаја дјецe, убиства и повређивање дјецe и др.);

4. полно, односно сексуално насиље (сексуално злостављање се односи на случајеве у којима одрасло лице присиљава дијете на учествовање у некој сексуалној активности; најчешћи облици сексуалног злостављања су сексуално задовољавање или експлоатација дјецe, покушај силовања или извршено силовање дјецe, педофилија, инцест, малтретирање дјецe и други, тежи облици насиља, али и насилно удварање, опсцени телефонски позиви, показивање иначе покривених дијелова тијела или егзибиционизам, додиривање интимних дијелова тијела, мастурбација, скривено посматрање дјецe у купатилу или спаваћој соби или војеризам, снимање порнографских материјала или присиљавање дјецe на гледање еротских и порно филмова и часописа.; педофилија је сексуални поремећај одраслог лица, најчешће мушкарца, који сексуално задовољство доживљава са дјететом претпубертетске доби, а са којим није у крвном сродству; инцест или родоскрвнуће је сексуални поремећај у

коме одрасло лице сексуално задовољство доживљава у односу са лицима са којима је у крвном сродству; сексуално злостављање има врло тешке и дуготрајне посљедице не само по жртву злостављања, посебно дијете, већ је то тежак злочин којим се нарушава породично ткиво и друштво у цјелини; у улози насилника најчешће се појављују мушкарци, у 4 од 5 случајева, позната, дјеци блиска и драга лица, родитељи, старатељи, комшије, наставници, тренери, вјероучитељи, лекари, који своје патолошке, безобзирне и гнусне циљеве остварују финим методама, затим наговарањем, поткупљивањем, притисцима, принудом и другим методама присиљавања, а након постизања циља, пријетњом, застрашивањем и уцјенама обавезују дјecu на ћутање и чување тајне);

5. физичко насиље (најчешћи и највидљивији облик злостављања или насиља над дјецом; сваки облик физичког злостављања или физичког напада на дијете којим се изазива или се може изазвати физичка повреда или смрт дјетета, а може бити различитог трајања и интензитета; физичко насиље обично подразумијева континуирану употребу физичке силе према члану или члановима породице, посебно дјечи, и има за циљ наношење лакших или тежих тјелесних повреда; физичко насиље се појављује у различитим облицима, а најчешћи су: гурање, ударање, шамарање, штипање, чупање, наношење опекотина, бацање на под или низ степенице, везање уз радијатор или ормар, ускраћивање хране, затварање на таван или подрум, давање отровних средстава, алкохола или неодговарајућих лијекова, уједање, покушаји утапања или гушења дјетета и др.; физички напад, односно насиље, постоји и када није наступила физичка повреда, будући да, углавном, оставља видљиве посљедице, као што су модрице, подливи, преломи костију, опекотине, унутрашње повреде и крварења, неуролошке повреде, оштећења мозга, оштећења вида и слуха и сл.; за разлику од већине физичких повреда које се временом залијече, страх, туга, бијес и сл. остају трајно; физичко злостављање најчешће је пропраћено психичким или емоционалним злостављањем, занемаривањем, па и сексуалним злостављањем; према подацима Националног центра за насиље и занемаривање дјете САД, сваке године око милион дјете претрпи одређени вид физичког насиља од стране старијих лица);

6. несвјесно насиље (посебно треба истаћи неслане шале, те неупућеност и непажњу према дјетету; у овај облик насиља могу се убројати и различите забране виђања вршњака чији су родитељи у завади са родитељима дјетета, те омаловажавање и критиковање другог родитеља преко дјетета);

7. психичко или вербално насиље (психичко насиље у великом броју случајева претходи физичком насиљу; на њега се, чини се, не обраћа довољно пажње, будући да оно не оставља физичке и голим оком видљиве посљедице на жртви, али то никако не значи да је и мање значајно; емоционално злостављање је облик насиља који оставља највише трага на жртви, а

огледа се у трајном пропуштању исказивања љубави и пажње према дјечи, као и у вербалним испадима којима се дјеца понижавају и повређују; у психичко насиље спадају различити облици застрашивања и проузроковања страха, вербални напади, вербална злостављања и понижавања, вријеђање, ругање, исмијавање, омаловажавање, псовање, пријетње, уцјењивање, оговарање, трачање и тужакање, као и манипулације које насилник користи да жртву држи у сталној конфузији, а самим тим и у стању трајне потчињености и личне угрожености; у посебне радње насиља над дјецом убрајамо ухођење, праћење, прислушкивање телефонских разговора и све друге начине грубог узнемиравања дјетета, као и изолацију и ограничавање слободе кретања и комуницирања са трећим лицима, посебно изоловање од породице и осталих блиских лица), и

8. економско насиље (чине различити видови економске манипулације жртвама насиља и односи се на излагање дјеце пословима који отежавају њихов природни раст и развој и због којих не могу остваривати своја основна права на игру, образовање, ваннаставне активности и др.; економско злостављање се испољава на следеће начине: ропство и злостављање дјеце слично ропству, као што су продаја и трговина дјеце, присилни рад, коришћење, излагање и понуда дјеце у илегалним радњама, проституција, порнографска продукција и порнографске представе дјеце; економско насиље подразумева и новчано условљавање, одузимање материјалних средстава, избјегавање давања издржавања и сл.).

Права дјеце, као посебна категорија људских права, дефинисана су низом међународних докумената, од којих овдје треба истаћи:

1. Конвенција о правима дјетета (CRC) из 1989. године је ратификована од стране свих земаља свијета, што је чини најшире прихваћеним документом о људским правима (посебно су битни стандарди дати у члану 32 – економско искоришћавање, члану 33 – забрана употребе дроге и алкохола, члану 34 – забрана полног искоришћавања и дјечије порнографије, члану 35 – онемогућавање отмице, продаје и трговине дјецом, члану 36 – забрана било каквог облика изабљивања дјеце, члану 37 – забрана мучења или било ког облика понижавања, правично поступање приликом законитог затварања дјетета, обезбјеђење права на праву помоћ, члану 38 – забрана учешћа дјеце у оружаним сукобима и пружање заштите дјечи у рату, члану 39 – обезбјеђење права на опоравак и ресоцијализацију дјеце која су била изложена насиљу и члану 40 – правично поступање са дјецом починиоцима кривичних дјела и уређивање одговарајућих услова за извршење казне и поштивање свих других стандарда у области људских права). Конвенција не дефинише насиље над дјецом, а чланом 19. Конвенције прописана је обавеза држава уговорница на предузимање одговарајућих законских, административних, социјалних и об-

разовних мјера за заштиту дјетета од свих облика физичког или менталног насиља, повређивања или злостављања, запостављања или немарног поступања, малтретирања или експлоатације, укључујући и сексуално злостављање, док је под бригом родитеља, законских заступника или било кога другог лица које брине о дјетету. Ова Конвенција у Босни и Херцеговини важи на основу Закона о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима дјетета („Службени лист Р БиХ“, број 2/92 и 13/94);

2. Факултативни протокол уз Конвенцију о правима дјетета о продаји дјете, дјечијој проституцији и дјечијој порнографији из 2000. године - овај документ у Босни и Херцеговини важи на основу Одлуке о ратификацији Факултативног протокола уз Конвенцију о правима дјетета о продаји дјете, дјечијој проституцији и порнографији („Службени гласник БиХ“ – Међународни уговори, број 5/02). Протокол утврђује проширене мјере које државе уговорнице треба да предузму како би се гарантовала заштита дјете од продаје, дјечије проституције и дјечије порнографије;

3. Факултативни протокол уз Конвенцију о правима дјетета о забрани учешћа дјете у оружаним сукобима - важи на основу Одлуке о ратификацији Факултативног протокола уз Конвенцију о правима дјетета о забрани учешћа дјете у оружаним сукобима („Службени гласник БиХ“ – Међународни уговори, број 5/02). Према овом Протоколу забрањено је регрутовање и мобилизација у рату дјете млађе од 15 година, коришћење дјете као активних учесника у оружаним сукобима, као и присилан рад у војне сврхе, а Протоколом се конституише одговорност оних који поступају супротно;

4. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода – Конвенција је саставни дио Устава Босне и Херцеговине и примјењује се директно, а ратификована је 2002. године, приликом пријема Босне и Херцеговине у Вијеће Европе. Представља најважнији документ у области заштите људских права и слобода;

5. Хашка конвенција 28 о цивилним аспектима међународне отмице дјетета из 1980. године – у Босни и Херцеговини важи на основу Закона о ратификацији Конвенције о цивилним аспектима међународне отмице дјете („Службени лист Р БиХ“, број 2/92 и 13/94). Овом Конвенцијом државе уговорнице су се обавезале да ће обезбиједити што хитнији повратак незаконито одведене или задржане дјете у некој држави уговорници, као и право на старање и виђање са дјететом по закону једне од држава уговорница;

6. Конвенције међународне организације рада (ILO) – садрже најважније стандарде који укључују и постављају основне европске стандарде по основу рада и у вези са радом. У Босни и Херцеговини је на снази више од 60 ILO конвенција, а најважније су: Конвенција број 90 о ноћном раду дјете у индустрији из 1948. године; Конвенција број 102 о минималној норми соци-

јалног обезбјеђења; Конвенција број 103 о заштити материнства из 1952. године; Конвенција број 111 о дискриминацији у погледу занимања и запослења из 1958. године; Конвенција број 138 о минималним годинама за запошљавање из 1973. године; Конвенција број 140 о плаћеном одсуству у сврху образовања из 1974. године; Конвенција број 156 о радницима са породичним обавезама и Конвенција о забрани и тренутној акцији на елиминацији најтежих облика рада дјете бр. С 182 из 1999. године. Дјететом се сматрају сва лица млађа од 18 година, а у најтеже форме рада дјете спада робовање, продаја или трговина дјецом, служење с циљем отплаћивања дуга, присиљан рад и др.;

7. Ревидирана европска социјална повеља садржи низ права, а када су у питању права дјете: члан 7 - право дјете и омладине на заштиту; члан 8 – право запослених мајки на заштиту мајчинства; члан 11 – право на здравствену заштиту; члан 13 – право на социјалну и медицинску помоћ и члан 16 – право породице на социјалну, правну и економску заштиту. Ова Повеља представља можда и најважнију европску конвенцију о социјалним правима, а Босна и Херцеговина ју је потписала маја 2004. године;

8. Европска конвенција о обештећењу жртава кривичних дјела насиља из 1983. године – према овој Конвенцији државе потписнице су се обавезале да ће обештетити све оне који су претрпјели озбиљне тјелесне повреде или оштећења здравља која се могу приписати намјерном кривичном дјелу насиља, и

9. Европска конвенција за превенцију тортуре, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања – овом Конвенцијом забрањује се сваки облик дискриминације дјете, а државе потписнице су се обавезале обезбиједити адекватне услове који се односе на заштиту дјете, као и млађих и старијих малолетника у малолетничким затворима.

Дјечија права или права дјете у Босни и Херцеговини дефинисана су у низу извора, и то су: Устав Босне и Херцеговине, устави ентитета (Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске), устав кантона, закони (овдје треба посебно истаћи четири кривична закона у Босни и Херцеговини, и то Кривични закон Босне и Херцеговине, Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Кривични закон Републике Српске и Кривични закон Дистрикта Брчко Босне и Херцеговине, затим Породични закон Федерације Босне и Херцеговине² и Породични закон Републике Српске,³ законе о социјалној и дјечијој заштити ентитета и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, те, на крају, Закон о заштити од насиља у породици Федерације Босне и Херцего-

² („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, број 35/05)

³ („Службени гласник Републике Српске“, број 54/02)

вине⁴ и Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске), подзаконски и други општи акти.

С циљем заштите породице, дјеце и институције брака, у Кривичном закону Републике Српске законодавац је утврдио кривична дјела против брака и породице (Глава XX, члан 202 – 210) и то: двобрачност (члан 202. Кривичног закона Републике Српске), омогућавање закључења недозвољеног брака (члан 203), ванбрачна заједница са малољетним лицем (члан 204), одузимање малољетног лица (члан 205), промјена породичног стања (члан 206), запуштање и злостављање малољетног лица (члан 207), насиље у породици или породичној заједници (члан 208), кршење породичних обавеза (члан 209) и избјегавање давања издржавања (члан 210). Посебно интересантним чине се кривична дјела запуштања и злостављања малољетног лица и насиља у породици или породичној заједници, односно породичног насиља. Заштита малољетне дјеце од неодговорног и, по њихов психички и физички развој, штетног понашања родитеља или других лица која имају законску обавезу старања о малољетној дјечи представља основни циљ дефинисања кривичног дјела запуштања и злостављања малољетног лица. Насиље у породици или породичној заједници представља потпуно ново кривично дјело, које до прије пар година није постојало у кривичном законодавству Републике Српске. Циљ ове инкриминације јесте санкционисање и спречавање породичног насиља (под породичним насиљем овдје треба схватити прије свега насиље у браку, насиље према осталим члановима заједничког домаћинства и насиље према дјечи. Важним треба истаћи и кривична дјела утврђена у Глави XIX Кривичног закона Републике Српске, и то: полно насиље над дјететом (члан 195), производња и приказивање дјечије порнографије (члан 200) и искоришћавање дјеце и малољетних лица за порнографију (члан 199).

Нови Породични закон Републике Српске усвојен је у јулу 2002. године и он у трећем поглављу дефинише односе родитеља и дјеце. У члану 81 (поднаслов „Права и дужности родитеља и дјеце“) предвиђено је да родитељи имају право и дужност да штите своју малољетну дјецу и да се брину о њиховом животу и здрављу. Права дјеце су, за разлику од Породичног закона Републике Српске, таксативно наведена у Породичном закону Федерације БиХ из 2005. године, а посебно права дјеце на заштиту од свих облика насиља, злоупотребе, злостављања и занемаривања у породици. Интересантна је и законска одредба према којој су родитељи дужни чувати дијете, задовољавати његове потребе и штитити га од свих облика насиља, повреде, економске експлоатације и сексуалне злоупотребе других лица, уз истовремену дужност,

⁴ („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, број 22/05)

зависно од узраста и зрелости дјетета, контроле понашања дјетета. Поступак заштите од насилничког понашања у породици посебно је уређен, а ову заштиту дужни су пружати полиција, органи старатељства и судови.

У Републици Српској је крајем 2005. године донесен Закон о заштити од насиља у породици⁵ (у даљем тексту Закон), којим се уређују: заштита од насиља у породици, појам насиља у породици, круг лица која се сматрају члановима породице, те начин заштите чланова породице, као и врста и сврха прекршајних санкција за починиоце насилних радњи. Поменути Закон обавезује полицију, тужилаштво, органе старатељства и суд да пруже адекватну заштиту од насилничког понашања жртвама породичног насиља, уз обавезу обавјештавања надлежног Центра за социјални рад о сваком пријављеном случају насиља у породици.

У смислу Закона, породица је био-психосоцијална друштвена животна заједница родитеља и њихове дјеце и других њених чланова, а чине је супружници у брачној или ванбрачној заједници, њихова дјеца, бивши брачни или ванбрачни супружници и њихова дјеца, усвојилац и усвојеник, старалац и штићеник, родитељи садашњих и бивших супружника и очух и маћеха.

Односи међу члановима породице заснивају се на хуманим принципима, који подразумевају међусобно поштовање, помагање, приврженост, одржавање складних и хармоничних односа, уз развијање и испољавање најбољих особина, при томе посебно обавезу заштите дјеце, поштовање равноправности полова и добровољности ступања у брак и ванбрачне односе. Породичноправне односе између брачних супружника, родитеља и дјеце, усвојоца и усвојеника, стараоца и штићеника и односе између сродника у брачној, ванбрачној или усвојеничкој породици, те поступке надлежних органа у вези са породичним односима и старатељством уређује Породични закон Републике Српске.

Насиље у породици или породично насиље јесте било које стварно, пријетеће физичко, психичко, сексуално или економско насиље – дјело над неким лицем од стране другог лица које је у крвном сродству или живи у заједничком домаћинству, а које наноси физичку, психичку и сексуалну патњу или економску штету, као и пријетње таквим дјелима или пропуштање чињења дужне пажње. Породично насиље постоји у случају када учинилац насиља, примјеном насиља, односно дрским или безобзирним понашањем нарушава спокојство другог, угрожава тјелесни интегритет или душевно здравље другог члана своје породице или заједничког домаћинства. Породично насиље може да се врши над партнером, односно брачним другом, дјецом или старијим лицима, члановима заједничког домаћинства.

⁵ („Службени гласник Републике Српске“, број 118/05)

Значајну новину представља члан 9. Закона којим је дефинисано да суд може према насилнику у породици за насилничко понашање изрећи следеће заштитне мјере, и то:

1. удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора,
2. забрану приближавања жртви насиља,
3. осигурање заштите жртве насиља,
4. забрану узнемиравања или ухођења жртве насиља,
5. обавезу психосоцијалног третмана,
6. обавезно лијечење од зависности и
7. рад у корист хуманитарне организације или локалне заједнице.

Треба нагласити да је, према Закону, прописе о начину спровођења заштитних мјера удаљења из стана, забране приближавања жртви насиља, забране узнемиравања или ухођења жртве насиља било обавезно донијети Министарство унутрашњих послова Републике Српске у року од 60 (шездесет) дана од дана ступања на снагу Закона. Прописе о начину спровођења заштитних мјера обавезног психосоцијалног третмана и обавезног лијечења од зависности било је дужно да, у истом року, донесе Министарство здравља и социјалне заштите, док су прописе о условима за отварање и рад сигурне куће, као и услове за оснивање, финансирање и рад алиментационог фонда, који су неопходни за спровођење заштитне мјере обезбјеђења заштите жртве насиља, били обавезни да донесу Министарство здравља и социјалне заштите и Министарство финансија Републике Српске. Министарство унутрашњих послова је једино министарство које је подзаконска акта, неопходна за примјену и спровођење Закона о заштити од насиља у породици, те заштитне мјере које су поменутим Законом предвиђене, донијело у предвиђеном року (ради се о Правилнику о начину спровођења заштитних мјера које су у надлежности Министарства унутрашњих послова).⁶

Заштитна мјера удаљења из стана, односно другог стамбеног простора (подразумијева се забрана враћања у стан), може се изрећи у трајању које не може бити краће од 30 дана, нити дуже од 6 мјесеци, насилнику који је извршио радњу насиља према другом члану породице са којим живи у стану, уколико суд оцијени да постоји опасност да би, без спровођења ове мјере, насилник могао поново починити насиље.

Заштитна мјера забране приближавања жртви насиља у породици може се изрећи насилнику уколико постоји опасност поновног вршења насиља. Ову мјеру одређује суд у трајању од 30 дана до једне године, а у свом рјешењу он одређује и мјеста или подручја, односно удаљеност од 200 метара испод које се насилник не смије приближити жртви насиља.

⁶(„Службени гласник Републике Српске“, број 26/06).

Заштитна мјера обезбјеђења заштите жртве насиља може се изрећи жртви насиља у циљу њене физичке заштите и обезбјеђења. Овом мјером жртви насиља се обезбјеђује тзв. сигурна кућа, односно привремени смјештај и збрињавање на погодним мјестима, као и право на привремено издржавање из алиментационог фонда.

Насилнику који је насиље извршио узнемиравањем или ухођењем другог члана породице може се изрећи заштитна мјера забране узнемиравања и ухођења у трајању од 30 дана до једне године, уколико постоји опасност да би он узнемиравање или ухођење могао наставити.

Заштитна мјера обавезног психосоцијалног третмана у трајању до двије године може се изрећи насилнику у породици ради отклањања његовог насилничког понашања или ако постоји опасност да би насилник могао поновити насиље према члановима породице.

Ако је насилник починио насиље под утицајем зависности од алкохола, опојних дрога или других психотропних супстанци, а постоји опасност да ће насиље поновити, може му се изрећи заштитна мјера обавезног лијечења од зависности у трајању од 30 дана до двије године.

Заштитне мјере изриче надлежни основни суд према мјесту пребивалишта, односно боравишта жртве насиља у породици у вријеме подношења захтјева за изрицање заштитне мјере, а на захтјев лица изложеног породичном насиљу или његовог пуномоћника, односно на захтјев полиције, тужилаштва, Центра за социјални рад, владиних и невладиних организација, или по службеној дужности.

Насилник је дужан поступити у складу са изреченом заштитном мјером, а онај који не поступи према изреченој заштитној мјери чини прекршај за који је прописано изрицање новчане казне од 300,00 до 500,00 КМ.

Поред изрицања заштитних мјера, Законом је прописано и изрицање новчане казне насилнику који изврши неку од радњи насиља према члановима породице (за прекршаје насилника који изврши радњу насиља из члана 6 став 1 Закона, предвиђена је новчана казна у износу од 100,00 до 300,00 КМ), а новчане казне које му се могу изрећи знатно су строже уколико насилник понови радњу насиља, или радњу насиља у породици изврши у присуству дјетета или малолетног лица (предвиђена је новчана казна у износу од 300,00 до 1.500,00 КМ).

Посебно су санкционисани и прекршаји насилника који се састоје у извршењу насиља на штету дјетета или малолетног лица (прописана је новчана казна у износу од 600,00 до 1.500,00 КМ), те прекршаји службеног лица које не пријави полицији извршење радње насиља у породици (за овај прекршај предвиђена је новчана казна у износу од 800,00 до 1.800,00 КМ).

VIOLENCE AGAINST CHILDREN AND OFFENCES AGAINST THE LAW
ON PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE

Assistant Professor Ljubinko Mitrović, PhD
Police Collegel Balja Luka

Summary: According to the definition of the World Health Organization, violence is defined as: “purposeful use of physical force or power with the aim of scaring or real use of physical force or power over one self, another person, group or community, which results or has great potential to result in harming, death, a feeling of deprivation, psychological disturbances or difficulties in development. Violence against children represents a global problem, and often the following forms of violence against children differ: sexual violence; physical violence; psychological or verbal violence and economic violence. In the Republic of Srpska the Law on protection from domestic violence has been introduced in 2005, and it regulates: protection from domestic violence, definition of domestic violence, the circle of people which are considered as members of the family, ways of protection of members of family, as well as the type and purpose of sanctions for the committers of forceful acts.

ПОТРЕБЕ ЗА РЕДЕФИНИСАЊЕМ СЕКТОРА ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ

Марија Благојевић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Сажетак: Цивилна заштита је делатност чије је ефикасно функционисање подједнако значајно у ванредним ситуацијама у миру, као и у рату, пре, у време и након извршења безбедносних задатака. Стога је сектор цивилне заштите категоријални појам са јасним приоритетима, организацијом и модалитетима функционисања у сфери безбедности. Околности у којима се одвија функција цивилне заштите нужно намећу неопходност редефинисања стратегије и доктрине одбране, безбедности и заштите па самим тим и измене у систему цивилног реализовања заштите.

У овом раду разматрана су два потенцијална правца према којима се усмерава систем цивилне заштите. Та два правца су: Дирекција за цивилну заштиту и Агенција за цивилну заштиту (одбрану).

Кључне речи: *цивилна заштита, безбедност, Дирекција за цивилну заштиту, Агенција за цивилну заштиту.*

1. УВОД

Према међународним стандардима, цивилна заштита представља организовану делатност државе у мобилисању грађана на заштити безбедности и отклањању опасности које угрожавају становништво, материјална добра и животну средину.

Цивилна заштита је делатност која данас првенствено функционише у ванредним ситуацијама у миру, као и у рату, пре, у време и након извршења задатака из области одбране, али је она и компонента животне егзистенције уопште. Стога је цивилна заштита категоријални појам са јасним приоритетима, организацијом и модалитетима функционисања у сфери безбедности. У овом случају појам безбедности се односи, пре свега, на безбедност појединца и уопште грађана и то претежно на њихов физички интегритет.

Систем цивилне заштите садржи компоненте система одбране на локалном, регионалном, националном и глобалном нивоу и он се трансформише према новим модалитетима сходно условима који пред њега постављају актуелни токови политичке, економске и еколошке стварности, захтеви друштва и захтеви времена.

Функционално систем цивилне заштите је усмерен на оснивање Дирекције за цивилну заштиту, као и оснивање Агенције за цивилну заштиту (одбрану). У раду ће бити анализирана ова два могућа концепта.

Политичко-правно окружење у коме се налази Република Србија, тј. ситуације настале распадом Државне заједнице Србија и Црна Гора, чинилац су који ову анализу чини сложеном из разлога што је читав систем одбране као шири оквир у великој мери до сада био организован на нивоу савезне државе.

2. САДАШЊЕ СТАЊЕ ОРГАНИЗОВАЊА И ФУНКЦИОНИСАЊА ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ

Садашњи ниво организованости и оспособљености цивилне заштите код нас у већој мери заостаје за процењеним потребама и објективним могућностима којима држава располаже и не обезбеђује са извесношћу заштиту грађана у случају елементарних непогода, техничко-технолошких несрећа и других опасности које у миру угрожавају становништво и материјална добра.¹ Ова чињеница је последица друштвеног стања у друштву чије се многе значајне функције не реализују на адекватан начин.²

У складу са наведеним, цивилну заштиту, као и читав систем цивилне одбране оптерећују бројни проблеми, међу којима су основни:

- нормативно-правни проблеми и
- функционални проблеми.

¹ *Стање и проблеми организовања и функционисања цивилне заштите у Републици Србији са предлозом мера*, Управа за одбрану Републике Србије, Београд, октобар 2005.

² Несистематично реаговање у решавању појединих проблема друштва (па и у случају спровођења мера заштите и спасавања) једна је од главних карактеристика стања у коме се налази наше друштво.

2.1. Нормативно-правни проблеми

Актуелни „Закон о одбрани“ и подзаконска акта не садрже прецизније одредбе од значаја за систем заштите и спасавања. То су следећи недостаци:

- није дефинисан систем заштите и спасавања;
- нису утврђени конститутивни елементи цивилне заштите;
- недоречени су организација и начин спровођења личне и узајамне заштите односно самопомоћи и узајамне помоћи;
- организационо и функционално су развојени цивилна заштита и Служба осматрања и обавештавања;
- нису утврђене обавезе организовања, припремања и спровођења превентивних и оперативних мера заштите и спасавања;
- изостављено је руковођење у цивилној заштити;
- није дефинисана улога цивилне заштите у заштити од елементарних непогода;
- поједине одредбе „Закон о одбрани“ су у супротности са међународним конвенцијама које је ратификовала наша земља
- правна регулатива читавог система одбране после раздвајања Црне Горе из Државне заједнице прелази на републички ниво, а сви негативни фактори који утичу на њен развој још више долазе до изражаја у овом веома нестабилном периоду.³

2.2. Функционални проблеми

Иако је систем цивилне заштите развијан на идеолошки различитим основама, његове техничке и организационе основе су реално поседовале одређени квалитет.⁴ Међутим у последњих петнаестак година олако су одбачени поједини деценијама развијани, опремани и кадровски припремани организациони облици система заштите и спасавања уз одбацивање вишегодишњих практичних искустава и достигнутог степена организованости и припремљености цивилне заштите,⁵ и то:

- **ослабљено је адекватно функционисање** цивилне заштите у њеном приоритетном мирнодопском ангажовању у заштити и спасавању становништва, материјалних добара и животне средине од невојних изазова, ризика и претњи;

³ *Стање и проблеми организовања и функционисања цивилне заштите у Републици Србији са предлозом мера*, Управа за одбрану Републике Србије, Београд, октобар 2005.

⁴ Мисли се на период од почетка седамдесетих до краја деведесетих година прошлог века.

⁵ Разлози за овакво стање су многобројни. У основи се могу поделити на унутрашње и спољашње.

- **изостао је функционални плански програм** на организовању и припремању цивилног становништва за предузимање првих, неодложних мера, радњи и поступака личне и узајамне заштите, по местима рада и местима становања;

- **потребно је организованије приступити припремама** за спровођење мера заштите и спасавања, а посебно склањања становништва, евакуације, асанације, збрињавања угрожених и настрадалих, проналажења и уништавања неексплодираних убојних средстава и др.;

- **уместо да управна и функционална организација цивилне заштите** **нужно прати територијалну организацију Републике Србије**, кидањем органских веза са локалном самоуправом отежано је адекватно управљање ризиком и одговорима на удесе у конкретним срединама, јер нема ефикасне цивилне заштите без увезивања и планског ангажовања свих расположивих ресурса јединице локалне самоуправе.

- **отежано је успостављање функционалних веза** са осталим подсистемима заштите и спасавања и њихово увезивање у јединствен систем ослобођен непотребног, скупог и неефикасног паралелизма и преклапања у организовању, планирању и деловању постојећих организација и служби.

- **неопходан је ефикаснији, економичнији и еластичнији систем** заштите и спасавања који би се првенствено ослањао на постојеће професионалне организације и службе опремљене и оспособљене за заштиту и спасавање;

- **нужно је успоставити везу** цивилне заштите и професионалног ватрогаства које би требало да буде окосница интервентних активности у заштити и спасавању;

- **нужно је преиспитати поновно увођење добровољног ватрогаства** као кадровског резервоара целокупне заштитно-спасилачке делатности због немогућности цивилне заштите да му, у недостатку квалитетнијих системских решења, пружи адекватну подршку;

- **потребно је успоставити функционално повезивање** цивилне заштите са облашћу заштите животне средине.

2.3. Осврт на период пре почетка реформе и опште смернице у развоју система

Процес развоја и доградње оперативне и мобилне цивилне заштите заустављен је и прекинут доношењем Савезног закона о одбрани 1993. Престанком постојања Министарства одбране Републике Србије, крајем 1993. године, послови цивилне заштите и професионално језгро Републичког штаба цивил-

не заштите као оперативно-стручног органа Владе Републике Србије, као и комплетан професионални кадар цивилне заштите по дубини Републике (професионално језгро градских, окружних и општинских штабова цивилне заштите) по аутоматизму су пренесени у Савезно министарство за одбрану, упркос интервенцији и упозорењу републичких штабова цивилне заштите Србије и Црне Горе.

Суочени са нефункционалношћу и нерационалношћу садашњег управно-организационог модела цивилне заштите у оквиру Министарства одбране, неопходно је спровести реформу надлежних институција које ће обезбедити услове за достизање потребног нивоа ефикасности у цивилном планирању за ванредне ситуације, односно у обезбеђивању континуираног функционисања државних органа, привреде и јавних служби у одговору на невојне изазове, ризике и претње безбедности, као и у заштити и спасавању цивилног становништва, материјалних добара и животне средине у ванредним ситуацијама.

Конкретна организација и функционисање цивилног планирања за ванредне ситуације пратила би територијалну организацију Републике Србије и успоставили би се на републичком нивоу, окружном нивоу и на нивоу јединица локалне самоуправе.

На републичком нивоу би се доносила нормативно-правна регулатива којом би се уредила организација, припремање и функционисање интегрисаног система заштите и спасавања за случај елементарних непогода, техничко-технолошких и других несрећа и опасности. Непосредну руководећу улогу у систему заштите и спасавања имала би Влада Републике Србије.

На основу реформских опредељења дефинисаних Стратегијом одбране и Белом књигом одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора,⁶ темељећи се у теоријским и практичним искуствима сопствене струке, и користећи компаративну анализу постојећих иностраних решења, а усклађујући сопствене пројекције са резолуцијама Генералне скупштине УН, као и Светским акционим планом развоја цивилне заштите 1998. године, код нас су се развила два идејна концепта организације система цивилне заштите,⁷ и то:

1) образовање посебне Агенције за цивилну заштиту

2) образовање Дирекције за ванредне ситуације у Министрству унутрашњих послова.

⁶ Сада се ово опредељење директно преноси на ниво Републике Србије.

⁷ Могло би се слободно рећи да се ови концепти умногоме односе и на шире организационо опредељење тј. на цивилну одбрану.

3. ОРГАНИЗАЦИОНИ КОНЦЕПТ АГЕНЦИЈЕ ЗА ЦИВИЛНУ ЗАШТИТУ

Посебна Агенција за цивилну заштиту постоји у великом броју земаља које имају ефикасно организовану цивилну заштиту.⁸

Успостављањем посебне Агенције за цивилну заштиту у чијој делатности би се сублимирали послови цивилне заштите и послови других органа и организација чија су делатност заштита и спасавање, остварило би се адекватно управно ситуирање цивилне заштите, смањила могућност за њену даљу милитаризацију и извршило њено функционално и институционално обликовање.⁹

Слика 1: Шема организације Агенције за цивилну заштиту

⁸ Овај концепт је развијен за примену у систему одбране ДЗСЦГ. У данашњој ситуацији он би се аутоматски применио само на Републику Србију. Аутори овог концепта су били свесни тадашње ситуације у нашој земљи, па су и развијали флексибилан систем који би се могао веома лако адаптирати на промене(које су се касније и десиле).

⁹ Јаковљевић В: Правци реорганизације цивилне заштите у Државној Заједници Србија и Црна Гора, Зборник радова ФЦО, Београд 2003.

3.1. Делокруг и надлежности Агенције за цивилну заштиту

Основни правци делатности Агенције за цивилну заштиту били би:

– *разрада предлога државне политике* у области заштите становништва и територије од ванредних ситуација и организација њеног спровођења и реализације у пракси. Агенција цивилне заштите остварује ову функцију обједињавањем органа управљања, снага и средстава државе у чијој надлежности је било решавање тих проблема;

– *управљањем системом цивилне заштите*. Агенција цивилне заштите има функцију координације делатности органа државне управе и органа локалне самоуправе у области заштите становништва и територије у условима ванредних ситуација;

– *осишћивање функције контроле*. Контролу у систему цивилне заштите Агенција треба да остварује с циљем обезбеђења да се органи извршне власти, органи локалне самоуправе и друге организације стриктно придржавају законодавних, нормативно-правних аката, норми, стандарда и правила у области заштите и спасавања становништва и територије од могућих ванредних ситуација и у условима отклањања насталих последица које изазивају исте;

– *спровођење превентивних мера* усмерених на спречавање ванредних ситуација, умањивање њихових размера и последица као и спровођење спасилачких, санирајућих и других неодложних радова у току отклањања последица ванредних ситуација;

– *организовање адекватног система обучавања стручних кадрова* за потребе цивилне заштите и обучавање становништва за активности личне и узајамне заштите. Ова активност је обавеза свих органа управљања системом цивилне заштите на свим нивоима и

успостављање међународне сарадње и закључивање споразума и других међународних аката с циљем изградње заједничке правне основе по питањима заједничких или колективних активности.

4.2. Организациони концепт дирекције за заштиту у ванредним ситуацијама

Друго решење које се нуди за прецизније одређење места и улоге цивилне заштите јесте формирање Дирекције за заштиту у ванредним ситуацијама. Успостављање Дирекције за заштиту у ванредним ситуацијама као организационе целине Министарства унутрашњих послова има за сврху зашти-

ту живота и имовине грађана, очување услова неопходних за живот и припремање ванредних ситуација.¹⁰

Шема 2: Организациони концепт Дирекције за ванредне ситуације¹¹

Замисао је да се у Републици Србији формира организација заштите у ванредним ситуацијама по угледу на државе Европске уније. Ова посебна организациона јединица - Дирекција за заштиту у ванредним ситуацијама непосредно би била подређена министру унутрашњих послова.

Дирекцију би чинили следећи сектори:

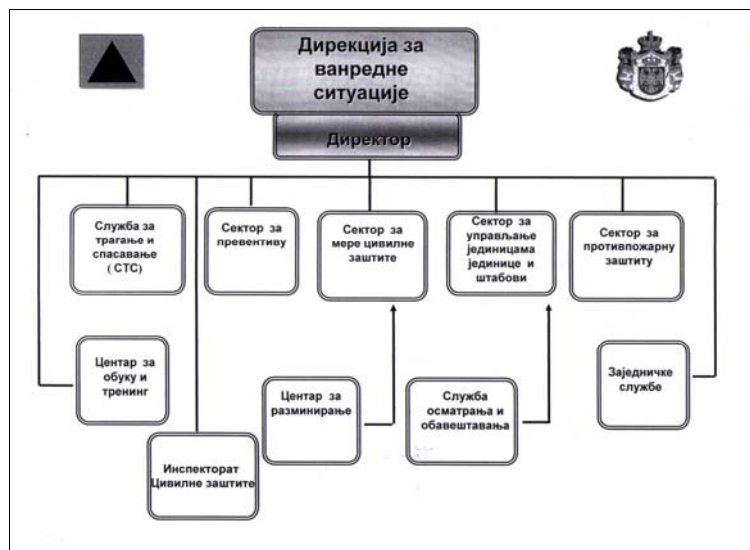
- сектор за превенцију;
- сектор за Цивилну заштиту;
- сектор за управљање ванредним ситуацијама;
- сектор за спасилачке активности са базним ватрогасним и спасилачким јединицама и
- сектор за логистику дирекције (финансије, кадрови, образовање, међународна сарадња, информисање јавности и др.).

¹⁰ Јаковљевић В: Правци реорганизације цивилне заштите у Државној Заједници Србија и Црна Гора, Зборник радова ФЦО, Београд 2003.

¹¹ *Сјтање и проблеми организовања и функционисања цивилне заштите у Републици Србији са предлозом мера, Министарство одбране, Београд, октобар 2005. године*

Циљеви Дирекције су:

- обједињавање активности усмерених ка заштити и пружању помоћи грађанима у ванредним ситуацијама;
- припреме за превладавање ситуација које су последице пожара, елементарних непогода, дејства опасних материја и других опасности и
- стварање организационих и материјално-техничких услова за учествовање грађана, предузећа, државних органа и других организација и професионалних служби, струковних и других удружења у заштити и спасавању људи и материјалних добара од пожара, природних непогода и техничко-технолошких несрећа.

Шема 3: Организациони концепт структуре Дирекције за ванредне ситуације¹²

4.2. Основни задаци Дирекције за ванредне ситуације

Главни задаци Дирекције били би:

Превенција – Као један од главних задатака Дирекције превенција подразумева предузимање организационих и непосредних мера и радњи у циљу

¹² *Сћање и проблеми организовања и функционисања цивилне заштите у Републици Србији са предлозом мера*, Министарство одбране, Београд, октобар 2005.године

спречавања избијања пожара и ублажавања последица елементарних непогода, техничко-технолошких несрећа као и осталих делатности ради спречавања угрожавања грађана; процену угрожености од пожара, елементарних непогода и техничко-технолошких несрећа; процена угрожености здравља и животне средине од радиолошке, хемијске и биолошке контаминације; израда оперативних планова; контрола спровођења мера које су у циљу превенције дефинисане законима, техничким прописима и домаћим и међународним стандардима.

Цивилна заштита. – Последица недоречености места и улоге цивилне заштите у оквиру Дирекције јесте схватање да цивилна заштита још увек има улогу заштите само од последица ратних разарања па се не уклапа у овако замишљен модел.

Спасилачке активности. – Овај задатак Дирекције подразумева гашење пожара и спасавање имовине и лица; интервенције при техничко-технолошким несрећама, елементарним непогодама и догађајима изазваним радиолошким, хемијском и биолошким контаминацијом; пружање неодложне медицинске помоћи повређенима на месту несреће.

Припремање грађана за деловање у ванредним ситуацијама. – Стручна и практична обука грађана, организација јавних вежби уз учешће грађана, обука појединих категорија грађана за спасилачке активности, психолошка припрема, обука у пружању прве помоћи.

Оспособљавање оперативних јединица. – Опремање јединица у складу са задацима. То подразумева набавку ватрогасних и других возила, ватрогасне спасилачке опреме...; изградња и реконструкција објеката за смештај јединица; набавка телекомуникационе и информатичке опреме; успостављање наставних центара за стручну и практичну обуку.

Координација рада свих субјеката који се активирају у ванредним, усаглашавање планова заштите и оперативних планова регионалних, градских и локалних органа самоуправе, усаглашавање оперативних планова са осталим субјектима који делују у ванредним ситуацијама као што су Црвени крст, полиција, војска, медицинске установе.

Управљање заштитом у ванредним ситуацијама. – Успостављање јединственог система руковођења у ванредним ситуацијама на нивоу републике; управљање и командовање свим ватрогасним и спасилачким јединицама; успостављање командно-оперативних центара из којих би се руководило овим оперативним активностима; реорганизација и реконструкција постојећих регионалних, градских и општинских центара за обеваштавање.

Опклањање последица – организовање уклањања опасних и других материја и остатака који могу да угрозе животну средину и грађане, и отежа-

вају нормалан живот, одвијање саобраћаја, снабдевање и др.; деконтаминација контаминираних површина.

Информисање о догађајима – успостављање система за прикупљање података о догађајима; набавка и примена готових софтверских решења за реаговање у ванредним ситуацијама; формирање базе података о опасним материјама и материјалним ресурсима ватрогасних и спасилачких јединица; обавештење грађана о догађајима и мерама које треба предузети; обавештавање грађана о жртвама у ванредним ситуацијама; информисање државних органа и органа локалне самоуправе; трансфер информација средствима јавног информисања.

Надзор – у производњи, промету и превозу запаљивих и експлозивних материја и спровођење мера заштите живота људи и имовине од последица насталих неправилним поступцима са тим материјама.

Међународна сарадња – успостављање сарадње са сличним структурама у земљама Европске уније и другим земљама ради заједничког деловања у ванредним ситуацијама, заједничких вежби и размене информација; учешће на стручним саветовањима, конгресима, семинарима у иностранству, спортски сусрети припадника ватрогасних и спасилачких јединица.

Концепција овако замишљене Дирекције за заштиту у ванредним ситуацијама у будућности би се огледала у следећем:

- Израда „Националне стратегије заштите у ванредним ситуацијама“
- Доношење основних закона у области заштите
- Израда студије за интегралну процену опасности и повредивости објеката и територије од елементарних непогода, пожара и техничко-технолошких несрећа
- Израда планова деловања у ванредним ситуацијама
- Организација професионалних служби
- Опремање ватрогасних и спасилачких јединица и изградња и санација објеката за њихов смештај
- Успостављање и опремање центара за обуку ватрогасних друштава и спасилачких јединица припадника цивилне заштите
- Подстицање деловања грађана, невладиних организација
- Образовање и обучавање припадника спасилачких јединица за указивање прве медицинске помоћи
- Осавремењавање наставних програма у образовним установама
- Реконструкција и осавремењивање постојећих центара за обавештавање
- Увођење јединственог телефонског броја за дојаву свих догађаја.

ЗАКЉУЧАК

Околности у којима функционише систем цивилне заштите нужно намећу неопходност редефинисања стратегије и доктрине одбране, безбедности и заштите па самим тим и измене у систему цивилне заштите. Организација цивилне заштите јесте динамичан систем који се константно мења, као што сви феномени друштвене стварности подлежу развоју и промени, тако и организација цивилне заштите се стално трансформише. Организација једног оваквог система треба да задовољи потребе конкретне друштвене заједнице и да одговори духу времена. Такође, све организационе промене у систему цивилне заштите треба да буду усмерене на повећање степена заштите становништва, избегавање губитака и смањење штета при ванредним ситуацијама у миру и рату.

Горе поменуте организационе промене које су неминовне, биле су тема овог рада. Настојали смо да кроз њега што боље прикажемо два могућа концепта према којима је могуће успешно остварити систем цивилне заштите.

Дилеме на које смо наилазили односе се на правне и политичке околности реформе система одбране и друштвеног уређења које су у сталним изменама.. Међутим, освртом на конкретну ситуацију која се односи на раздвајање Србије и Црне Горе из државне заједнице а самим тим и раздвајање система одбране, покушали смо да их у што већој мери превазиђемо.

У раду смо највећу пажњу посветили пре свега организационој основи система цивилне заштите, док би анализа правне основе поменутог система захтевала један много компликованији истраживачки приступ.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Бела књиџа одбране*, Новинско-издавачки центар „Војска“, Београд 2005;
 2. Ђармати Ш., Јаковљевић В.: *Цивилна заштита, Пословна политика*, Београд, 1992;
 3. Јаковљевић В: *Правци реорганизације цивилне заштите у Државној Заједници Србија и Црна Гора*, Зборник радова ФЦО, Београд 2003;
 4. Јаковљевић В: *Систем цивилне одбране-радни материјал*, ФЦО, Београд 2000;
 5. Јовић Р.: *Основе атомско-биолошко-хемијске одбране и заштите*, Факултет одбране и заштите, Београд, 1999;
 6. Стојановић Р.: *Заштита и спасавање људи и материјалних добара у ванредним ситуацијама*, Војноиздавачки завод, Београд, 1984;
 7. *Стање и проблеми организовања и функционисања цивилне заштите у Републици Србији са предлозом мера*, Министарство одбране, Београд, октобар 2005;
 8. *Стратегија одбране ДЗСЦГ*, Београд 2004;
 9. *Стратегијски преглед одбране*, Министарство одбране Србије, Београд, јун 2006.
- У раду су такође коришћене информације и слике са званичног сајта Министарства одбране СЦГ: www.mod.gov.yu

NEEDS TO REDEFINE CIVIL PROTECTION SECTOR

Marija Blagojević, Researcher

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Civil protection represents an integrated system and the widest form of organisation, preparation and participation of citizens in humanitarian activities and rescuing tasks, in cases of elementary disasters, technical-technological accidents and other accidents and threats in war and in peace. Civil protection is dynamic category with distinctive priorities, organization and functioning modalities in protection of public interest – human lives, material goods and natural environment. As a humanitarian, social, integrative, and, above all, emanant state function, it is inalienable and infeasible from the executive authorities of the Republic of Serbia.

Functionally, civil protection system is directed towards setting up the Directorate for Civil Protection, as well as Agency for Civil Protection (Defence). Suggested models act organizationally and normatively as possible, instructively and functionally.

All organizational changes in civil protection system should be directed towards the increase of citizens' protection level and decrease of losses and damages in emergency situations in war and in peace.

УПУТСТВО АУТОРИМА

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Криминалистичко-полицијске академије „Наука, безбедност, полиција“ (НБП) објављује оригиналне научне, стручне и прегледне радове из области криминалистике, безбедности и полицијских послова, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње, на српском језику, ћириличним писмом, у обиму 12–15 ауторских табака. Радови страних аутора објављују се, по правилу, на енглеском језику.

Оригинални научни радови, поред података о аутору, треба да садрже: кратак сажетак до 10 редова (1.000 карактера) кључне речи (4–6 речи), као и списак коришћене литературе. Такође, рад треба да садржи нешто дужи резиме, до 25 редова (2.500 карактера), који презентира основне ставове аутора о обрађиваној теми. Уколико аутор не преведе рад на енглески језик, преводјење резимеа рада обезбеђује Редакциони одбор часописа. Радови који не спадају у категорију оригиналних научних радова (прилози, прикази, осврти, истраживања, међународна сарадња, и др.) не морају садржати све ове елементе.

Текст рукописа треба припремити у компјутерској верзији (Word, формат А-4, Times New Roman, ћирилични фонт, 12 pt, стандардне маргине). Научни, стручни и прегледни радови са прилозима не смеју прелазити обим од једног ауторског табака (16 страница двоструког прореда – око 30.000 карактера). Уз обавезан диск или дискету, Редакционом одбору доставити и два примерка рада отштампана на папиру, са свим потребним прилозима.

Препоручује се да се приликом цитирања аутора, њихова имена пишу у оригиналу са годином објављивања рада и бројем странице у загради, а уколико се цитира више од два аутора, онда се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, онда се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: 1994а, 1994б, итд). У списку литературе радови се наводе у оригиналу са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то: презиме, почетно слово имена, година рада, наслов рада, назив часописа, број тома, странице (од – до), а када је реч о називима књига, још и име издавача и место издавања.

Приспели радови подлежу уређивачкој обради и анонимној рецензији.

Евентуалне примедбе и сугестије уредника и рецензента достављају се аутору.

Рукописе слати на адресу:

- Криминалистичко-полицијска академија, 11080 Београд, Цара Душана 196, Земун, Република Србија,
- Academy of Criminalistic and Police Studies, 11080 Belgrade, 22, Cara Dušana 196, Zemun, The Republic of Serbia,

са напоменом: За уредника часописа НБП

Редакциони одбор